

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

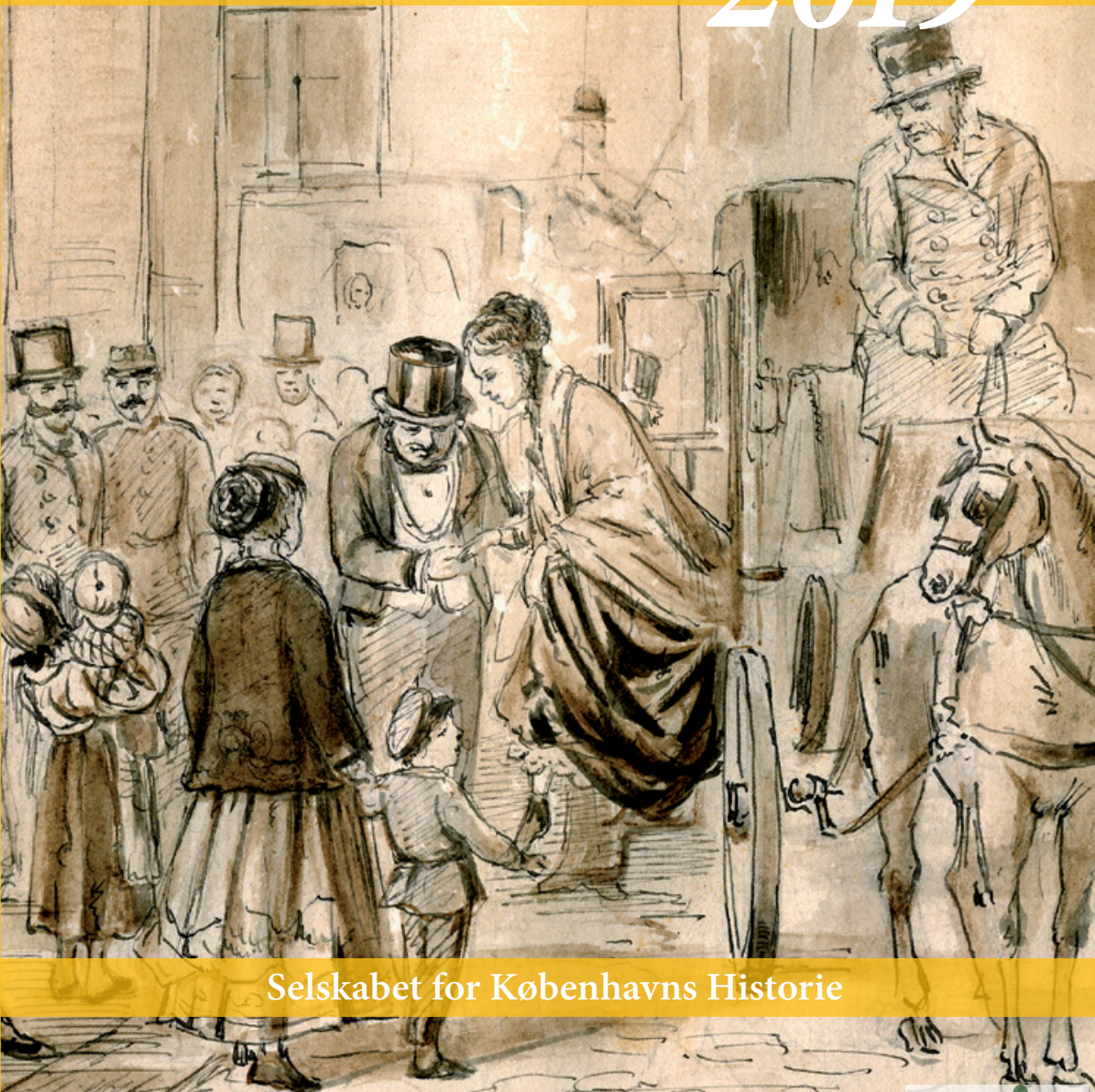
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

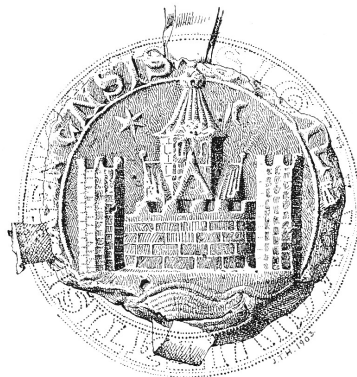
Historiske meddelelser om København 2019

Selskabet for Københavns Historie

Historiske meddelelser om København

2019

Udgivet af

Selskabet for Københavns Historie

Historiske meddelelser om København 2019

© Selskabet for Københavns Historie og forfatterne

ISSN 2245-1293

ISBN 987-87-85099-08-2

Redaktion: Hanne Fabricius, Inger Wiene, Lasse Jonas Bendtsen, Peter Thorning Christensen og Bjørn Westerbeek Dahl (ansv.)

Korrektur: Forfatterne, Anne-Lise Walsted, Mads Gregersen og Bjørn Westerbeek Dahl

Bogtilrettelægning og design: IC-Design, lykke@ic-design.dk

Tryk: Printfinder, Riga, Letland, www.printfinder.lv

Historiske meddelelser om København udgivet af Selskabet for Københavns Historie og fungerer som årbog for Selskabets medlemmer.

Redaktionen har indhentet ophavshavernes tilladelse til gengivelse af illustrationer, der er underlagt ophavsrettigheder. I enkelte tilfælde har det dog ikke været muligt at få kontakt med rettighedshavere, der derfor vil blive honoreret i overensstemmelse med normal praksis ved henvendelse til Selskabet for Københavns Historie.

I perioden fra 1907 til 2010 blev årbogen udgivet af Københavns Stadsarkiv, der dog benyttede titlen "København – kultur og historie" i perioden 2009-2010. 2009 var betegnet "Bind 1".

Abonnement på årbogen:

opnås ved skriftlig henvendelse

til Selskabet for Københavns Historie,

c/o Bjørn Westerbeek Dahl

Mailadresse: bjoern.westerbeek.dahl@gmail.com

eller via kontaktformularen på Selskabets hjemmeside:

www.kobenhavnshistorie.dk

Ved indlevering af manuskripter og forslag til artikler benyttes ovenstående adresse. En skrivevejledning findes på www.kobenhavnshistorie.dk

Omslagsbillede: Akvarel af tegneren P.C. Klæstrup. Københavns Museum.

Tegningen på titelbladet: Omtegning af Københavns ældste segl fra 1296, som gengivet i H.U. Ramsings Københavns Historie og Topografi i Middelalderen, Bind 1, 1940, s. 129.

Indhold

- 5 **Arbejde, agtelse og almisse**
Arbejdsmarked og jobsøgning i 1700-tallets
København
af Peter Wessel Hansen
- 47 **Historien om**
Det Kongelige Teaters Akropolistæppe
af Knud Børge Petersen
- 81 **Fod på verden. Konfirmander i Rundetårn**
af Rasmus Agertoft
- 90 **Christiansborg Slotsplads**
af Hanne Rasmussen
- 105 **Aborrepareren**
af Bjørn Westerbeek Dahl
- 151 **Forfatterbiografier**
- 152 **Person- og stedregister**
ved Bjørn Westerbeek Dahl

Arbejde, agtelse og almisse

Arbejdsmarked og jobsøgning i 1700-tallets København

■ Af Peter Wessel Hansen

Arbejde er helt grundlæggende for de fleste mennesker. Det giver brød på bordet, tøj på kroppen og tag over hovedet. Men arbejdet har til alle tider også været en vigtig social markør. Ikke mindst blandt 1700-tallets stands- og hierarkifikserede københavnere. Gennem jobannoncer og jobsøgninger fra århundredets sidste årtier kan man få indblik i arbejdets betydning for det enkelte menneske og dermed også i forestillinger om status, normer og rettigheder i standssamfundets København.

Skånejob i 1787

I april 1790 sendte den københavnske borger Georg Wilhelm Holst et brev til det københavnske bystyre, Københavns Magistrat. Holst bønfuldt Magistraten om hjælp, for han var fattig og nu stod flyttetiden for døren. Han skælvede ved tanken om ikke at kunne betale huslejen og at blive smidt på gaden af sin udlejer.¹

I brevet beskrev Holst baggrunden for sin situation. Otte år forinden havde han fået apopleksi, hvilket havde svækket og lammet ham i en sådan grad, at han ikke havde været i stand til at fortsætte sin forretning med ostindiske og kinesiske varer. Hvorfor skulle denne skæbne overgå ham, der hverken havde været doven eller skødesløs, spurgte han og understregede derved, at han var et arbejdsomt menneske og at hans fattigdom alene skyldtes sygdommen. Han var med andre ord værdigt trængende til hjælp.²

Brevet fra 1790 var helt entydigt en ansøgning om kontant pengehjælp til betaling af den forestående husleje. Men det var ikke første gang, at den syge

Underdanigst Promemoria

Tilfalden af at mig i det 5de Aar ved byskolen af
 popplexie. Der anfaldt mig da jeg var søvfuld i Aars
 for Charlotte Amalia, Konge-Profession som "Læder"
 som var uundselig. Alting blev en Gang
 nemme Trist og Konge-Maan! Flidfuld og en Gang
 Gang som vedtægt af Nærst Lov og Læder, som
 Gavn og Søndagen i den nye skole, der af Gavn, som
 Atterne det Gavn er det Gud bedt alle for
 Tans, da jeg var en Kilde, som var ind af alle
 min forige Gavn. Lov og for min
 Læder, der som jeg som Borgere i Kilde og
 med Officiere og Chinese, som var
 som og derfor som Kilde, som at
 som var til Konge, Gavn og mig ind til at Kilde
 popplexie anfaldt mig. Og i den Gavn som jeg og
 i den Gang som Kilde og derfor
 da som Kilde som Collegium, der at maatte som
 som Kilde som Kilde. Men Kilde
 alle min Kilde som jeg ind i den Kilde
 som som Kilde at Konge, som jeg
 som den Kilde Borgere, som Kilde
 Kilde som af Kilde, som jeg ind
 som som Kilde som Konge, som
 at Kilde som, som Kilde ind i Kilde som
 at maatte som som Kilde og Konge - den Kilde

12.

Holst havde henvendt sig til Magistraten. Allerede i marts 1787 skrev han et brev, der langt henad vejen var fuldstændig magen til det fra 1790. Han beskrev sygdommen og dens fatale betydning for hans arbejdsliv og økonomi. Men han fremhævede også, at han foruden at være handlende tidligere også havde tjent en skilling som skriver. Han kunne "Gud være lovet" stadig bruge den højre hånd til at skrive med, hvilket også tydeligt fremgik af det meget smukt skrevne brev.

Langsomt nærmede Holst sig brevets egentlige formål. Hans ringe ønske var en "betjening", altså et offentligt embede: "Da jeg endnu tør tro mig til at kunne afvarte [her: forvente] samme, ligesom og, at jeg i min øvrige levetid endnu kunne være virksom og tjene staden som en nyttig borger og have levebrød". Helt konkret ville Holst gerne have Magistraten til at love ham stillingen som inspektør ved Stadens Renovationskasse, som han kunne tiltræde, når den nuværende inspektør, der var en gammel ven af Holst, døde. Han lovede desuden, at han ville passe sit embede "pligtskyldigst" og med "tilbørlig orden". Til slut tilføjede han, at han forventede, at Magistraten ville opfylde hans bøn om den ansøgte stilling.³ Holst kom imidlertid ikke i betragtning til embedet og måtte hutle sig igennem på anden vis.

I vore dage omhandler jobansøgninger som hovedregel ansøgerens kvalifikationer og hvordan han kan udfylde den ansøgte stilling. Det var også elementer i Holsts jobansøgning fra 1787, men ansøgningen rummede samtidig meget, som ville være utænkeligt at finde i en jobansøgning i dag.

Der var mange forskellige ting på spil i ansøgningen. Holst ønskede sig lovning på, at han ville få sin vens stilling, når venen på et tidspunkt døde, og i øvrigt omhandlede langt hovedparten af ansøgningen hans sygdom og fattigdom. Man kan sige, at Holst ansøgte om et slags skånejob i det offentlige, som sikrede, at han kunne vedblive at være en nyttig samfundsborger, der ikke bare lå samfundet til byrde. Det ville, mente han, være bedst for alle parter, hvis han atter kunne finde fodfæste på det københavnske arbejdsmarked.

I sin ansøgning om stillingen som renovationsinspektør understregede Georg Wilhelm Holst, at han tidligere havde arbejdet som skriver, hvilket gjorde ham særligt egnet til jobbet. Ansøgningen er med sikkerhed skrevet af Holst selv og fungerede altså også som en prøve på hans evner som skrivende embedsmand. Københavns Stadsarkiv, Rådstueskriverens kontors arkiv, Bilag til resolutionsprotokoller 1787-1788 (MC156), Georg Wilhelm Holsts ansøgning til Magistraten af 5. marts 1787.

Arbejdsmarked og jobsøgninger i 1700-tallets København

I slutningen af 1700-tallet var København ikke blot Danmarks markant største by med 90.000 indbyggere og omkring 10 procent af landets samlede befolkning. Hovedstaden havde også den etniske, religiøse og erhvervmæssigt mest sammensatte befolkning i kongeriget, hvorfor alle forudsætninger for et varieret arbejdsmarked var til stede.

Det ses tydeligt, hvis man bladrer i 1787-folketællingens nidkære registrering af københavnernes. Byens egentlige borgerstand – en yderst sammensat gruppe af købmænd, skippere, handlende, håndværkere og fabrikanter – udgjorde cirka en fjerdedel af indbyggerne, mens omkring en sjettedel af indbyggerne var beskæftiget i andre civile erhverv som for eksempel kroholder eller sagfører. Derudover ernærede omkring en femtedel af indbyggerne sig på forskellig vis som tjenestefolk eller daglejere for faste eller skiftende arbejdsgivere.

Men som residensstad, administrativt centrum og base for både flåde og hær var byen også præget af et par andre store erhvervsgrupper. Mest fyldte flådens og hærens folk i bybilledet. Hvis man talte alle fra den menige soldat til etaternes øverstbefalende med, udgjorde militæret omkring en fjerdedel af byens befolkning. Derudover husede byen også en for datiden overvældende mængde embedsmænd, der havde til opgave at holde statens og byens bureaukrati kørende – cirka en tolvtedel af befolkningen var civile og gejstlige embedsmænd. Den resterende del af befolkningen – omkring en tiendedel – var en broget gruppe af fattiglemmer, pensionister og rentierer, der ligesom Georg Wilhelm Holst helt eller delvist stod uden for arbejdsmarkedet.⁴

Både mænd og kvinder indgik som en helt nødvendig del af arbejdsstyrken. Børn og gamle arbejdede som regel også i det omfang, de kunne. Det var simpelthen en nødvendighed for familiernes overlevelse, at alle arbejdede. Kun de allermest velhavende københavnske familier kunne som en særlig luksus friholde familiens kvinder, børn og gamle fra arbejde.

Overordnet set var der altså tale om et stort og forskelligartet arbejdsmarked. Men virkeligheden var endnu mere kompleks end ovenfor skitseret. Antallet af forskellige erhvervsgrupper og stillingstyper i 1700-tallets København skal tælles i hundreder. Eksempelvis bestod håndværksstanden af en lang række adskilte og stærkt specialiserede fag, hvoraf mange, for eksempel knap-

En slagtersvend slæber et fad kød gennem Københavns gader. Omkring 20 procent af arbejdsstyrken var håndværkere og satte derfor markant præg på både bybillede og erhvervsliv. Johannes Senn og Gerhard Ludvig Lahde: Klædedragter i Kiøbenhavn, 1805-1808.

magere, strømpevævere og parykmagere, stort set er glemt i dag. Alle disse fagfolk var yderligere opdelt i et fagligt hierarki af forskellige stillingstyper: mestre, svende og lærlinge. Det samme gjorde sig på den ene eller anden måde gældende med de fleste andre erhvervsgrupper.

Det siger sig selv, at det havde stor betydning, om man var skomagermester, -svend eller -lærling, eller hvilken position man havde inden for militær- eller embedsstanden – om man var over- eller underordnet. Arbejdet definerede nemlig i vidt omfang både den enkeltes økonomi, status, magt og stands-tilhørsforhold. I det følgende skal vi se, hvordan almindelige mennesker opfattede og beskrev arbejdet og dets betydning i 1700-tallets København. Var det stillingstype, kvalifikationer, personlige kvaliteter, økonomiske forhold, netværk, stand eller værdighed, der blev tillagt vægt?

Især to kildetyper kan være med til at åbne den forestillingsverden, der omgærdede den almindelige københavners syn på arbejdets betydning: Jobannoncer i aviser – her den store københavnske annonceavis Adresseavisen – samt ansøgninger om stillinger i det offentlige. Jobannoncerne omhandler typisk tjenesteforhold og kan både være indrykket af arbejdsgivere og jobsøgende. De kan, som vi skal se, give os et lille indblik i arbejdsgivernes og de jobsøgendes krav og ønsker til godt arbejde. Men vil vi dybere ned i den arbejdendes tanke- og forestillingsverden, må vi se nærmere på de bevarede jobansøgninger fra tiden.

Store dele af jobmarkedet var imidlertid præget af formelle eller uformelle systemer eller praksisser, der indebar, at det aldrig blev nødvendigt eller var ønsket, at den jobsøgende skrev en egentlig jobansøgning. Enten fordi systemet, for eksempel lavet, gjorde en sådan unødvendig, eller fordi praksis, for eksempel fysisk fremmøde eller mundtlig anbefaling, overflødiggjorde en egentlig jobansøgning. Det er med andre ord ikke inden for alle områder af arbejdsmarkedet, at kilderne til synet på arbejdet flyder lige rigeligt. Men søgte man arbejde inden for det offentlige var det allerede i 1700-tallet helt almindeligt at sende en skriftlig jobansøgning. Det samme kan principielt også have været tilfældet inden for visse dele af det private arbejdsmarked, men her synes kilderne i så fald ikke lige så velbevarede.

I virkeligheden var forskellen mellem det offentlige og det private erhvervs-liv ikke så stor i 1700-tallet som i vore dage. Handel, håndværk og industri var på godt og ondt underlagt, begunstiget og reguleret af statslige monopoler og privilegier. På den måde var det private ikke alene dybt afhængigt af det

offentlige. Det private erhvervsliv var i et vist omfang en del af det offentlige. Det var ikke mindst tydeligt inden for handels- og håndværkslavene, der havde en halvoffentlig myndighedsrolle, der gik ud på at sørge for, at befolkningen havde adgang til livsfornödenheder, ligesom de også stod for uddannelse samt reguleringen af deres del af arbejdsmarkedet. Med privilegierne på handel og håndværk fulgte simpelthen en lang række forpligtelser over for samfundet. Da det var monopoler, privilegier og forpligtelser, der styrede erhvervslivet, var det private arbejdsmarked altså ikke et frit arbejdsmarked.⁵

Jobansøgningerne, der er anvendt i denne artikel, er ansøgninger om kommunale, offentlige stillinger sendt til Københavns Magistrat og Københavns Fattigvæsen i 1700-tallets sidste årtier. Ansøgningerne afspejler således de embeder, som henholdsvis Magistraten og Fattigvæsenet havde ansvaret for at besætte. Der var tale om mange forskellige stillingstyper. Magistraten havde til opgave at ansætte egentlige embedsmænd som for eksempel rådstuearkivaren, stadskæmneren, acciseskriveren og renovationsinspektøren, men også en lang række betjente, assistenter og arbejdere såsom krondragere, rådstuetjenere, port- og passagebetjente og læssere. På samme vis talte fattigvæsenets ansatte alt fra læger, præster og lærere til portnere, kogekoner, fattigfogeder og sygevartersker. Der var altså både tale om høje, eventuelt vellønnede embeder, der krævede særlige kvalifikationer, og lavere arbejdsstillinger, som det ikke nødvendigvis fordrede de store forudsætninger at varetage.⁶

Stillingerne blev ikke altid slået op, sådan som det er et krav i dag. Derfor var ansøgningerne ofte uopfordrede og blev indsendt, fordi ansøgeren havde hørt, at en stilling var ved at blive eller allerede var blevet ledig, for eksempel i forbindelse med et dødsfald eller en forfremmelse. Mange ansøgere skrev direkte, at de havde hørt rygter i byen om, at en stilling var blevet ledig og at de derfor nu henvendte sig.⁷

Til forskel fra andre brancher synes den skriftlige ansøgning altså at have været praksis, når man skulle søge offentlige stillinger, og det uanset om der var tale om høje eller lave embeder. Baggrunden var formentlig, at den offentlige administration allerede i 1700-tallet var grundigt forankret i en bureaukratisk kultur, hvor centrale elementer var sagsbehandling, sagssystemer og skriftlighed. Den københavnske forvaltning dokumenterede således nidkært al sagsbehandling og alle beslutninger i resolutionsprotokoller, kopi-bøger og sagsmateriale, for eksempel indkomne jobansøgninger.

Samtidig tyder alt også på, at almindelige borgere ret hjemmehavende hen-

Opsynet med byens porte og indfaldsveje beskæftigede en lang række vagter og embedsmænd. Frem til midten af 1800-tallet var voldanlæggene både militære anlæg og civile toldgrænser. På billedets ses en accisebetjent – eller en posekigger som de kaldtes i folkemunde – afsløre en kone i at forsøge at smugle en skinke forbi afgiftskontrollen ved byporten. Wilhelm Marstand: Scene ved en accisebod, 1831, Københavns Museum.

vendte sig til bystyret – og dette vel at mærke på skrift – med de af deres daglige problemer, som de mente forvaltningen kunne hjælpe dem med. Når københavnere indsendte skriftlige jobansøgninger til Magistraten var det altså helt i tråd med en generel praksis for borgerhenvendelser og den bureaukratiske kultur i almindelighed. Takket været dette veludviklede bureaukрати er der bevaret tusinder af jobansøgninger i landets offentlige arkiver.

Ved første øjekast kan jobansøgningerne synes relativt enslydende. Myndigheden, som ansøgningerne var stilet til, tiltalte typisk i underdanige og ydmyge vendinger. Men sådan ser ansøgningerne kun ud ved en overfladisk betragtning. Reelt er der store forskelle og interessante ligheder mellem ansøgningerne. Nogle ansøgninger er yderst ordknappe og rummer få eller ingen oplysninger om ansøgerens baggrund, mens andre nærmest er små livsskildringer, der fortæller om ansøgerens sociale baggrund, selvbillede, strategier og følelser.

Ansøgningerne har det helt klare og utilslørede sigte at foranledige myndighederne til at ansætte ansøgeren. Som kilder rummer de altså et troværdighedsproblem. Der var god grund til at fremstille sig selv så fordelagtigt som overhovedet muligt. Det er imidlertid ikke det store problem, så længe man alene betragter ansøgningerne som kilder til forestillinger om hvilke egenskaber, der skulle til for at komme i betragtning til en stilling. Spørgsmålet er, om ansøgningerne tillige kan betragtes som udtryk for ansøgenes meninger og forestillinger? Eller var det hele store ord og spil for galleriet?

Ansøgerne var ofte selv opmærksomme på deres troværdighedsproblem. Derfor fik de hyppigt udstyret deres ansøgninger med respektable mænds vidnesbyrd om deres evner og at de havde ført et respektabelt levned. Men ansøgerne var også underlagt en generel social kontrol og kunne derfor ikke bare påstå hvad som helst. København var ikke en større by, end at myndighederne nemt selv eller per stedfortræder kunne opsøge ansøgerne og ved selvsyn undersøge deres forhold. I det hele taget må man forestille sig, at den sociale kontrol i en by som København kunne afholde de fleste ansøgere fra at fortælle direkte usandheder eller udelade vigtige oplysninger om deres levned. Der var nemlig overhængende sandsynlighed for at blive afsløret som løgner. Det var en alvorlig og ærekrænkende sag at blive stemplet som sådan.⁸

Ansøgningerne er som sagt præget af underlegent formularpræget sprog, der somme tider synes at grænse til – ikke løgne men – notoriske overdrivelser. Ansøgningen kan betragtes som en særegen genre med visse

normer for skrivestil, væsentlige narrative elementer og retoriske greb.⁹ Det havde man allerede blik for i samtiden, hvilket blandet andet kan ses i Johann Günther August Placius over 700 sider lange Breve-Bog med gode råd til alskens brevskrivning fra 1757. Et helt kapitel af bogen omhandlede supplikker og bønsskrivelser, herunder jobansøgninger. Placius havde følgende råd til håbefulde jobsøgende:

“Gør dig ikke for tyk af din lærdom og dygtighed, thi ellers kunne du snart blive forhånet og holdt for en praler. Bedre er det, at du siden ved berømmelige forretninger kan vise, hvad du formår. Men når du virkelig har lært noget dygtigt, så har du også årsag til at vise din lærdom ved forekommende lejligheder med tilbørlig beskedenhed, thi når man ikke søger at vise sine videnskaber, så er de ligesom et lys, der sættes under en skæppe, og nytter ingen”. Placius tilføjede, at man først og fremmest skulle gøre sig klart, om man var dygtig nok til det embede, man ville søge, for “hvis ikke, så er det bedre at blive derfra, end siden med skam at blive afsat”. Derfor var det altid klogt at skrive, “at man med Guds hjælp tror at kunne forestå sådant et embede”.¹⁰

Så vidt gode råd til de jobsøgende. Der er i hvert fald mange forskellige lag i kildematerialet, og med øje for disse forskellige lag er det muligt se bort fra de ydre, retoriske lag og betragte ansøgningernes kernebudskaber. Som udgangspunkt må man formode, at ansøgerne skrev det, de troede virkede bedst, og det er også sandsynligt, at mange vidste, hvad der virkede. Jobansøgningerne og jobannoncerne afspejler med andre ord både individuelle og kollektive forestillinger om god arbejdskraft og godt arbejde.

Et sidste kildemæssigt problem, som heller ikke er særegent for ansøgningerne, men præger de fleste førstehåndskilder fra jævne folk i tidlig moderne tid, er spørgsmålet om ophavet. Var ansøgningerne skrevet af ansøgerne selv eller var de forfattet af professionelle skrivere? Ansøgningerne varierer fra skrift- og stilmæssigt perfekte til ubehjælpeligt, vanskeligt læselige breve. Selvom det er overvejende sandsynligt, at de første er skrevet af professionelle skrivere, og de sidste er skrevet af ansøgerne selv, er det som oftest umuligt at vurdere ophavet med sikkerhed. Man kan således både forestille sig en meget velskrivende ansøger og en ubehjælpelig skriver, for eksempel en nabo eller slægtning. Ligeledes vanskeligt er det at vurdere, i hvilken grad ansøgningerne alene er udtryk for ansøgerens egen stemme, eller om skriverens eller andre stemmer tillige er repræsenteret i teksten.¹¹ I al væsentlighed ser det dog ikke ud til, at de skrift- og stilmæssigt profes-

“Da jeg fattige mand må søge hist og her om arbejde for at fortjene brødet til mig og mine, hvorfor jeg i allerdybeste underdanighed fordrister mig til min høje øvrighed, at den vil have den nåde for mig at antage mig til læsner i Nyhavn”. Per Nielsen Holm fattede sig i korthed i sin ansøgning fra 1785. Andre skrev dog længere og gjorde mere ud af at sælge sig selv i håb om at komme i betragtning til et offentligt embede. Københavns Stadsarkiv, Rådstueskriverens kontors arkiv, Ansøgninger om embeder 1723-1800 (MC 595), Per Nielsen Holms ansøgning til Magistraten af 21. maj 1785.

Da jeg fattige mand, må søge hist og her om arbejde for at fortjene brødet til mig og mine, hvorfor jeg i allerdybeste underdanighed fordrister mig til min høje øvrighed, at den vil have den nåde for mig at antage mig til læsner i Nyhavn.

København d. 21. Maj 1785.

Per Nielsen Holm

sionelle ansøgninger er mere formularprægede end de ansøgninger, der har et mere originalt præg. Det kan pege på, at ansøgningerne først og fremmest repræsenterer ansøgnernes stemmer og budskaber.

Stand, ære og arbejde i byen

Det tidligt moderne samfund var præget af en stærk bevidsthed om sociale hierarkier og grænser. Befolkningen var inddelt i dels traditionelt dels politisk eller lovmæssigt definerede stænder hver med sin plads i det sociale hierarki og hver med sine pligter, rettigheder og privilegier. Denne samfundsmodel betegnes normalt som standssamfundet, ofte i modsætning til det moderne industrielle klassesamfund.¹² Sondringen mellem de sociale kategorier stand og klasse er blandet andet blevet pointeret af sociologen Max Weber. Mens begrebet klasse i Karl Marx' betydning var defineret ved økonomiske faktorer,

Standsmæssig klædedragt og korrekt opførsel var en nødvendighed for at kunne begå sig i 1700-tallets hierarkifokuserede bysamfund. Gadescene fra Johannes Rach og Hans Heinrich Eegbergs billede af Kadetakademiet fra 1749, Nationalmuseet.

var stand ifølge Weber kendetegnet ved lovbestemte, kulturelle og økonomiske forhold og relationer. I et standssamfund var det enkelte menneskes sociale position afhængig af hans standsmæssige ophav og standens lovmæssigt bestemte privilegier samt af den status og ære hans medborgere tilskrev ham.¹³

1700-tallets danske standssamfund var gennemsyret af sådanne fælles, konkurrerende og modstridende forestillinger om ære. Befolkningen var delt i relativt adskilte stænder og i mange henseender undgik folk fra adelen, middelstanden og almuen at pleje omgang med hinanden, blandt andet fordi de forskellige stænder havde vidt forskellige normer og værdier. Værdifællesskabet omkring, hvad der gjorde en mand respektabel og ærefuld i hans medborgeres øjne, fandtes primært blandt folk fra samme stand, for eksempel blandt borgere, militærfolk og bønder.¹⁴

Hvor adelen og militæret var præget af et aristokratisk æresbegreb, som på dramatisk vis blev forfægtet af officerer, når de i dueller søgte at genoprette den tabte ære, reflekterede borger- og middelstandens ære forestillinger om driftighed, ansvar og evnen til at tage vare på sig og sine.¹⁵ Håndværkerens ære havde således rod i identiteten som faglært. Arnestedet for denne ære var lavet, hvor håndværkeren og hans arbejde blev tildelt ære og "respekt fra de respektable" lavsbrødre, når de anerkendte hans svende- eller mesterstykke.¹⁶

Det var altså nære værdier som arbejde, familie og selvstændighed, der betegnede borger- og middelstandens ære.

En af de væsentligste faktorer, der konstituerede både de formelle, men også de uformelle hierarkier, var standsmæssigt, demonstrativt forbrug. Ens tilhørsforhold til en stand eller et æresfællesskab var afhængigt af ens evne til at leve op til forventningerne om en særlig standsmæssig opførelse og livsstil, herunder standsmæssig klædedragt og boligforhold, der alt sammen i praksis indicerede ære og respektabilitet. Levede man ikke op til disse forventninger kunne det i den sidste ende resultere i, at man mistede sin standsære og sank ned i en lavere æresgruppe i standshierarkiet. Derfor anstrengte folk fra borger- og middelstanden sig meget for ikke at blive slået i hartkorn med almuen, mens de samtidig ofte også imiterede de højere stænders livsstil.¹⁷

Byrummet blev bevidst udnyttet som skueplads, når byboerne demonstrerede deres magt og standstilhørsforhold. Byen blev ofte beskrevet som en scene, hvorpå man måtte optræde standsmæssigt for at opretholde eller styrke ens borgerlige ære og omdømme. At bo og klæde sig standsmæssigt var en offentlig repræsentation af ejermandens rolle i samfundet. Det handlede ikke alene om at befæste sin egen position, men var også udtryk for social ansvarlighed, fordi man således bidrog til at opretholde samfundets sociale orden.¹⁸

Denne sociale orden blev ikke kun opretholdt ved, at folk klædte sig standsmæssigt, nej, de skulle også *opføre* sig standsmæssigt og hertil hørte at have et standsmæssigt korrekt arbejde. Redaktøren af Københavns Aftenpost, Emanuel Balling påpegede således i en artikel fra 1790, at selvom enhver burde arbejde "af hvad stand han så er", måtte man dog også have forståelse for, at nogen havde levet et liv, der "enten formedelst opdragelse eller vanen har gjort dem uskikkede til livets ringe håndteringer".¹⁹ Det var en almindelig holdning, at folk 'af stand', et begreb der stort set dækkede over alle over almuen, ikke var opdraget til groft arbejde. Det var derimod almuen. Fattigvæsenstyrektør Johan Hendrich Bärens var også opmærksom på denne sammenhæng mellem stand og arbejde. I en artikel fra 1811 berettede han således, hvordan nogle håndværkere anså det "for en skam at foretage sig andet arbejde end det, som hører til professionen", men tilføjede kritisk, at det var "en tænkemåde, som bringer mangan håndværksmand til betlerstaven".²⁰ Arbejde blev nemlig generelt betragtet som en kristen pligt og en patriotisk borgerdyd. Tanken var, at alle skulle arbejde så meget, de formåede,

og derfor var betleri og løsgængerer både moralsk forkasteligt og ulovligt.²¹

Forestillingen om arbejdets standsmæssighed var altså udbredt i store dele af samfundet. Denne tankegang indebar, at de forskellige stænder foretrak visse typer arbejde og samtidig undlod at påtage sig andre. Samfundets øverste lag fandt således en del af deres identitet ved at undgå manuelt arbejde. Det gjaldt for så vidt både adelen, de gejstlige og lærde og købmandsstanden, som alle fandt håndens arbejde uværdigt. Det måtte folk længere nede i standshierarkiet tage sig af. Håndværkere, som nødvendigvis brugte hænderne i deres daglige arbejde, fandt derimod deres ære og værdighed i deres særlige faglighed, som de nødige fraveg, og som havde sit eget indre hierarki. Til gengæld distancerede de sig fra almuens ufaglærte hob, hvis samfundsopgave det var at tage sig af de mere grove hverv.²² Selvom kvinders arbejde i meget vidt omfang blev betragtet som underordnet mandens, var der, som vi skal se, lignende hierarki- og æresforestillinger i forhold til kvindeerhvervene.²³ Alle med den mindste flig af standsfølelse foretrak til enhver tid standsmæssigt arbejde frem for mere groft arbejde. Man vogtede over æren og dermed sin plads i det sociale hierarki ved *ikke* at udføre visse former for nedværdigende arbejde.

Honnette og skikkelige tjenestefolk

Tjenestefolk udgjorde, også hvis man fraregner lærlinge og håndværksvende, en meget stor del af arbejdsstyrken i 1700-tallets København. Ofte var der tale om helt eller delvist ufaglærte folk, der tjente andre fra konfirmationsalderen og frem til de blev gift i 30-årsalderen. Der var dog også tjenestefolk, der tjente hele livet og gjorde det til en egentlig karriere. Tyendets arbejdsforhold og arbejdsmarked var traditionelt sædvaneretligt og husbondretligt reguleret, men fra 1791 blev branchen også reguleret gennem en politiforordning. Der var altså tale om en vigtig og elementær del af arbejdsmarkedet, der havde sine helt egne regler og praksisser.²⁴

Formentlig fik de fleste tjenestefolk arbejde gennem mundtlige anbefalinger og fysisk fremmøde. Denne side af rekrutteringen til jobmarkedet er i sagens natur ikke så nem at belyse. Det er imidlertid de jobsøgende og de stillingsopslag, der fandt vej til Adresseavisens spalter.²⁵

Stod man på gaden og manglede tjeneste i 17-1800-tallets København, var det formentlig oplagt for de fleste, at man let og hurtigt kunne skaffe sig

En kokkepige tilbereder fisk ved komfuret. Mange tjenestefolk var specialiserede og havde særlige arbejdsområder. Johannes Senn og Gerhard Ludvig Lahde: Klædedragter i Kiøbenhavn, 1805-1808.

Tjenester ledige.

Formedelst Sygdom er for en Pige Plads uden Vesterport No. 38 forbi Uleén.

En Pige, som vil og kan arbejde, kan formedelst Sygdom strax faae Tjeneste i Gottersgade i Kielderen lige for Indgangen til Kongens Have.

En Bondeamme kan faae Condition i Farvegade No. 56.

En Pige, som har et godt Skudsmaal, kan strax faae Condition i Lavegade No. 304 første Sal.

En ferm Pige, som kan lave Mad, vaske og gjøre reent, og anden Huusgierning, som haver gode Recommendationer, forlanges strax i Aldergaden No. 207 1ste Sal.

For en Amme, som har frisk Patte, anvises en god Plads i Vimmelkæftet No. 49.

For en Enepige, der kan forevise gode Skudsmaal om sin Duellighed og Opførsel, er formedelst en Piges Svaghed strax en Plads ledig i Friderichsberggade No. 93 anden Sal.

I Friderichsberggade No. 208 er strax Tjeneste for en Pige.

En Pige, som har lyst at tiene i Wærtshuus, kan melde sig paa Christianshavn Lille Almagergade No. 340.

Adresseavisen var 17-1800-tallets vigtigste københavnske annonceavis. Blandt annoncer om hittegods, nye bøger og interesserede købere kunne man den 9. november 1791 finde en række jobannoncer. Denne dag kunne man vælge mellem ni jobtilbud fra forskellige arbejdsgivere.

overblik over denne del af jobmarkedet i byens store annonceavis, Adresseavisen. Enhver kunne nemlig for få penge købe sig det sidste nye nummer af avisen, hvor man ikke alene kunne læse om alt fra officielle kundgørelser og prominente dødsfald til skuespil, baller og koncerter, men også om byens bolig-, vare- og jobmarked i et utal af annoncer indrykket af købere, sælgere, lejere, udlejere, jobsøgende og arbejdsgivere. Adresseavisen var for 1700-tallets tjenestefolk, hvad diverse jobportaler er for vore dages arbejdsgivere og arbejdssøgende.

Avisens spalter afspejler en stor del af det hverdagsliv, der foregik i den offentlige sfære i København. Selvom 1700-tallets København rent omfangs-

mæssigt var en relativt overskuelig størrelse, var byen ved 1700-tallets midte for længst blevet så stor – ikke mindst i indbyggerantal – at nyheder og kundgørelser ikke nødvendigvis blev udbredt til hele bybefolkningen ved mund-til-øre-metoden. Ej heller kunne man regne med, at ens fysiske tilstedeværelse på byens forskellige markedspladser kunne sikre, at tilbud eller ønsker om varer og tjenester kom de rette eller højstbydende for øre. Adresseavisen udgjorde i København en del af løsningen på dette alle metropolers problem: Muligheden for overblik og massekommunikation i en fysisk uoverskuelig verden. Et opslag på jobrubrikkerne i en helt tilfældig avis fra en helt tilfældig dag i slutningen af 1700-tallet giver således en form for øjebliksbillede af jobmarkedet for tjenestefolk i København netop den dag.

Den 4. januar 1791 kunne man på de to sidste sider i den otte sider lange avis finde rubrikkerne ‘Tjenester ledige’ og ‘Tjenstsøgende’ med seks annoncer fra arbejdsgivere og 37 fra jobsøgende.²⁶ Andre dage var der flere eller ingen af de to typer annoncer, det varierede en del, men i almindelighed var der mange jobannoncer, og over et helt år blev det sammenlagt til tusindvis af sådanne, indgivet af arbejdsgivere eller arbejdssøgende. Fælles for alle disse annoncer var, at de stort set alle angik ansættelser som tjenesteytende af den ene eller anden slags.

Den 4. januar 1791 søgte frisør Pind i Grønnegade således “en ferm og ædruelig karl”, der kunne lave havearbejde og som havde beviser for god opførsel. En porcelænshandler i Store Kongensgade ville ansætte en pige, “som forstår at lave ordentlig mad i en borgerlig husholdning” – lønnen ville være god, men som det bemærkedes, “nytter det ikke at melde sig”, hvis man ikke kunne fremvise pålidelige vidnesbyrd for sine evner og forhold. Samme krav stillede en anden arbejdsgiver, der ligeledes søgte en kokkepige: Man skulle kunne forevise troværdige attester om sin opførsel for overhovedet at komme i betragtning til jobbet. Dagens sidste to jobtilbud var begge til ammer. En familie i Kristen Bernikows Gade havde således behov for “en ugift ung amme, som har et godt vidnesbyrd og god patte”. Arbejdsgiverne var kun interesseret i folk med godt omdømme samt de rette evner eller færdigheder.

Ser vi på de annoncer, som var indrykket af jobsøgende, var de seks mænd og de øvrige 31 kvinder. Tre af de unge mænd søgte arbejde som skrivere, to som kuske, og den sidste tilbød sig som tjener og havde særlig forstand på at frisere. Kvinderne søgte stillinger som kokkepige, stuepige, enepige, barnepige,

Tjenstføgende.

En Koffepige, som i endeel Aar har tjent her i Staden, og som om sit Forhold kan fremlegge gode Attester, søger om Condition strax; Anvisning herom gives paa Hiørnet af store Tioldstræde og Skideulstræde hos Skrædermester Jansen i Spekbøser Ginderups Huus.

En Pige søger Condition som Koffe- eller Stuepige, er at finde paa Christianshavn i Dronningensgade No. 245.

En Jomfrue, som forstaaer hvad hun bør, søger Condition som Huusholderstue; er at finde i No. 128 paa Hiørnet af Ulfeltplads.

Et Fruentimmer, som har tjent for Huusholderstue og forstaaer det hun paatager sig, ønsker sig Condition strax eller til Nytaar; er at finde ved Vestervold No 48 og 49 paa anden Sal.

En Pige søger Condition strax som Stuepige, kan sye, vaske, stryge, og andet hvad som forefalder, i Mangel deraf som Ene-pige; er at finde paa Hiørnet af St. Vedersstræde og lille Larsbiørnsstræde No. 152, Indgangen i Larsbiørnsstræde, paa anden Sal.

En Pige fra Provindserne søger Condition som Stuepige til Nytaar hos Borgerfolk, er at finde i Kattesundet No. 112. anden Sal.

Et ungt Menneske fra Norge er nyelig ankommen her til Staden, for at søge Condition ved Krambodbandelen eller og paa et Kontoir, dog helst i Krambod, da han dertil forben har været appliceret, og er forsynet med god Attest, som kan forevises; hvor Personen logerer, anvises fra Adressékontoiret.

Adresseavisen den 9. november 1791. I rubrikken "Tjenstføgende" tilbød 13 arbejdssøgende sig deres tjeneste i avisen.

kammerjomfru, sypige og goldamme, det vil sige barnepige. Alle disse forskellige stillingstyper understreger, at en tjenstepige ikke bare var en tjenstepige. Der var stor faglig og standsmæssig forskel på disse tjenester.

Nogle tjenester var tydeligvis mere attraktive end andre. Flere piger stillede sig således først og fremmest til rådighed som stuepiger, men ville i mangel af en sådan stilling godt tage tjeneste som enepiger, det vil sige tjenstepige i en

En københavnsk tjenestepige. Johannes Senn og Gerhard Ludvig Lahde: Klædedragter i Kiøbenhavn, 1805-1808.

husstand, hvor der kun var én tjenestepige. En anden foretrak tjenesten som enepige frem for at være barnepige eller goldamme.

Andre var mere specifikke i deres ønsker: En "midaldrende enke" tilbød at opvarte, sy og passe børn hos en enke eller enkemand. Måske i håb om at tjenesteforholdet kunne udvikle sig til ægteskab. Et "ungt fruentimmer fra Holsten", der både talte tysk og dansk, syede og var en god husholderske, foretrak at opvarte en enlig dame eller frøken og alternativt holde hus for et enligt mandfolk. "En honnet mands barn" ønskede at gå ærinder i byen og opvarte hos en enlig herre. De fleste af de mange kvinder, der indrykkede annoncer i Adresseavisen, gjorde det klart, hvilken type arbejde og hvilket type tjenesteforhold, de ønskede, samt at der var tjenester – for eksempel stuepige frem for enepige eller tjener for en enlig – der var mere attraktive end andre.

Endelig var der en gruppe af ansøgerne, for hvem det synes at have haft størst betydning, at det var de rette mennesker, de kom til at tjene. Tyende, der selv var af god familie – formentlig fra den københavnske borger- og middelstand, ønskede ikke at arbejde med hvad som helst eller tjene hvem som helst. Og det i en sådan grad, at det at blive optaget som tyende og arbejde i en pænt hjem, der mindst kunne matche ens eget ophav, i visse tilfælde kunne bære lønnen i sig selv. En pige og et midaldrende fruentimmer søgte således specifikt tjeneste som ene- eller stuepige "hos borgerfolk". En enke "af honnet familie" søgte arbejde med at sy og omgås børn "hos honnette folk". "På betalingen anses ikke", tilføjede hun. Og en "honnet mands datter", der i nogle år havde tjent hos herskaber som kammerjomfru og forstod faget, ønskede plads som kammerjomfru eller husjomfru i "et skikkelig borgerligt hus". Hun var villig til at tjene de første tre måneder uden løn.

Disse kvinder var givetvis mere optagede af at opretholde en nogenlunde standsmæssig levevis og et godt omdømme end at se penge på bordet. Æren var i dette tilfælde lige så meget værd som klingende mønt.²⁷

Et hæderligt levebrød i stadens tjeneste

Den 26. november 1790 modtog Københavns Magistrat følgende ansøgning fra tømrersvenden Niels F. Schmidt: "Da mig er sagt, at der er ledig plads for en opsigtsmand eller kommissær udenfor Vesterport, og jeg en aldrende tømmersvend, der i en del år har arbejdet på hr. agent Bodenhoffs plads på

Christianshavn, ønsker at have et vist levebrød, så ansøges underdanigst, at denne tjeneste mig må overlades og anbefros”.²⁸

Mere kort og koncist kan en jobansøgning næppe formuleres. Schmidt ønskede et sikkert levebrød og derfor ansøgte han om jobbet. Ansøgningen er egentlig i sin ekstreme korthed og mangel på nogen særlig argumentation for, at han skal have jobbet, lidt usædvanlig. Schmidt sagde ingenting om hverken kvalifikationer eller personlig karakter, der kunne give Magistraten lyst til at ansætte ham. Tværtimod fremhævede han sin alder, der formentlig kun kunne være en ulempe for hans varetagelse af jobbet.

For Schmidt var det centrale altså, at han gerne ville have jobbet, da det ville sikre ham en stabil indtægt. Sådanne ønsker var helt almindelige i jobansøgninger om offentlige stillinger. Schmidt var langt fra den eneste, der begrundede sin ansøgning med ønsket om en sikker indkomst. En anden ansøger til samme stilling som opsigtsbetjent uden for Vesterport, Andreas Gorm, skrev på følgende og noget mere uddybende vis:

“Da jeg som en fattig mand, der har kone og børn at forsørge, hidtil aldeles ingen næringsvej har kunnet finde, hvorledes jeg på en skikkelig og anstændig måde og uden alt for stor bekymring for det daglige ophold skulle kunne erhverve det fornødne til livets ophold, efterdi jeg desværre ingen profession har lært, hvormed jeg ellers kunne håbe at ernære mig og mine ... I anledning heraf og da jeg har bragt i erfaring, at en kvarterkommissærbetjening på Vesterbro er bleven vakant, tager jeg mig den underdanige frihed at bede, at høj og velædle Magistraten nådigst ville antage mig til denne tjeneste, da jeg underdanigst forsikrer således at påpasse samme, som jeg for Gud og den høje øvrighed kan og vil være bekendt. Forventende en nådig bønning. Underdanigst Andreas Gorm”.²⁹

Gorm indledte ligesom Schmidt sin ansøgning med at understrege sin trang. Han havde brug for et job for at slippe for næringsbekymringer og for at kunne brødføde kone og børn. Han lovede at vise omhu i stillingen som opsigtsbetjent, men havde ellers ingen kvalifikationer eller anbefalinger at tilbyde Magistraten. Gorm var nemlig ufaglært, hvilket selvfølgelig også var baggrunden for hans arbejdsløshed. Ikke desto mindre fremhævede han, at han hidtil ikke havde kunnet finde et arbejde, som han fandt skikkeligt og anstændigt *nok*. Til trods for sin umiddelbare trang og manglende færdigheder havde han altså tilsyneladende en nedre standard for, hvilket arbejde han ville påtage sig. For Gorm var arbejdet som betjent til gengæld acceptabelt.

Vejen fra landet til København skete gennem befæstningen og byportene. Et kompliceret anlæg, der var bevogtet af opsigtsbetjente, soldater, portnere, mellemlæggere og accisebetjente. S.C. Geddes tegning af Østerport, 1754, Rigsarkivet. Ingeniørkorpsets historiske tegnings-samling I-9-1.

Opsigtsbetjentene – også kaldet kvarterkommissærer – skulle sørge for orden i byens forskellige distrikter. Magistraten ansatte særlige opsigtsbetjente på Øster-, Nørre- og Vesterbro og det var altså en sådan stilling, Schmidt, Gorm og flere andre ansøgte i 1790. Blandt betjentenes opgaver var opsynet med de mange bøndervogne, der holdt i kø udenfor byens porte, samt at døde dyr, affald og det, der var værre, ikke blev henkastet i terrænet lige uden for byen.³⁰ Man kan altså ikke ligefrem sige, at der var tale om skrivebordsarbejde. Det var en stilling, hvor man dagligt kunne komme i klammeri med brovtende, beskidte bønderkarle og skulle sørge for at diverse uhumskheder blev fjernet – måske nok ikke personligt, men alligevel. Det var bestemt ikke et arbejde for datidens ømfindtlige typer. Men tilsyneladende fandt de to ansøgere tilligemed en række ansøgere fra den københavnske borgerstand, at det stadig var respektabelt og ærligt arbejde.³¹

Desværre for ansøgerne kom de ikke i betragtning til stillingen. I den sidste ende var det en bedre kvalificeret kandidat, der fik stillingen. I slutningen af november 1790 var stillingen blevet ledig, da den gamle opsigtsbetjent på Vesterbro måtte stoppe på grund af alderdom og svaghed. Rygtet om den ledige stilling kom snart mellemlæggeren, det vil sige portnermedhjælperen, ved Nørreport Hans Christian Thorup for øre. Thorup havde ganske vist borgerskab som theandler, men var “formedelst ulykkelige tildragelser i yderste armod gerådet”, hvorfor han også søgte dette bedre embede. Det var

Thorup imidlertid ikke alene om. Også Johan Magnus, der havde været opsigtsbetjent udenfor Østerport siden 1784, ønskede nemlig at blive forflyttet til Vesterbro – velsagtens fordi embedet ved byens travleste port var mere lukrativt. Magistraten indvilgede og dermed blev der plads til Thorup på Østerbro. Dermed var stillingen som mellemlægger ved Nørreport pludselig ledig. Der var tilsyneladende ingen interne ansøgere til stillingen som mellemlægger, for den 6. december 1790 valgte Magistraten at ansætte bageren Lars Jørgensen, der egentlig havde søgt opsigtsbetjentstillingen.³²

I dette tilfælde blev stillingerne altså i første omgang besat med de bedst kvalificerede, der samtidig var interne kandidater, som på denne måde opnåede en slags forfremmelse. Magistraten begrundede nyansættelsen af Lars Jørgensens med, at han havde “de efter indfødsretten fordrede egenskaber”. I loven om Indfødsretten fra 1776 slog kongen fast, at alle offentlige embeder for fremtiden var forbeholdt kongens undersåtter.³³ Også de københavnske, kommunale embeder var forbeholdt danskere, nordmænd og holstenere.

Lars Jørgensen var imidlertid ikke den eneste i ansøgerfeltet, der kunne leve op til dette kriterium. I sin ansøgning fremhævede Jørgensen, at han havde været borger og brødbager i cirka 20 år. Ulykkerne var imidlertid regnet ned over ham. Dels havde konjunkturerne og dyrtiden ødelagt hans virksomhed. Dels havde han i sine to ægteskaber fået ikke mindre end tretten børn, hvoraf de syv stadig levede, men var “små, umyndige og uopdragne” – det ene endda handicappet. Alt dette havde i sig selv “forårsaget min undergang”, skrev han. Men “totalt ruineret” var han først blevet, da prioritetslånet på hans hus var blevet opsagt, hvilket tvang ham til at sælge både hus og møblement. Meget tyder således på, at det var Jørgensens status som borger samt hans dramatiske deroute og mange uforsørgede børn, der gjorde udslaget, da Magistraten skulle vælge en kandidat. Jørgensen varetog embedet som mellemlægger ved Nørreport frem til sin død i 1800.³⁴

Andre gange hvor der ikke var en oplagt intern kandidat til en stilling, afgjorde man sagen ved afstemning blandt Magistratens medlemmer. Denne metode tog man imidlertid kun i brug, når de højere kommunale embeder som for eksempel klokkere, inspektører, arkivarer, kornskrivere og arrestforvarere skulle besættes. Retten til at besætte de lavere embeder gik normalt på omgang mellem Magistratens medlemmer, men altså tilsyneladende ikke, hvis der meldte sig kvalificerede, interne kandidater på banen.³⁵

Accisebetjentene i færd med toldundersøgelser ved accisehuset uden for Nørreport. P. Klæstrup: Det forsvundne København, 1877.

Borgerret eller almisse

Arbejdet som kommunal opsynsbetjent blev altså betragtet som et attraktivt og anstændigt hverv af de mange ansøgere. I en ansøgning fra 1795 var fiskebløderen Petter Christian Frost også inde på temaet om arbejdets anstændighed. I sin ansøgning om arbejde som læssemænd – en slags offentligt ansat arbejdsmand, der for eksempel læssede brænde fra skibe til vogne, skrev Frost direkte til byens øverste embedsmand, overpræsident Christian Urne:

“Det er i Deres fag at kunne hjælpe en fattig borger til levebrød efter hans stands *qualité*, det er hans majestæts vilje, at når en borger er kommet tilbage ved uheld, hvilket mig er vederfaret ved husbygninger og deres ringe salg på et uheldigt tidspunkt. Og end ydermere til denne tid bestandig betalt de påbudne kongelige skatter i min fattigdom. En Københavns borger bør dog tages i betragtning, når han ansøger noget. Allerhelst når på hans opførsel intet er at udsætte. Jeg ansøger jo ikke et levebrød, hvor hans majestæts kasse

skal betale, men jeg ansøger et levebrød, hvor jeg med mine egne hænder kan erhverve mig lidt til ophold for mig og mine. Jeg er alene attrående at blive læsser ved favnsætteriet, hvilket er det mindste embede som en borgermand kan søge”.³⁶

Ifølge Frost var stillingen som læsser altså det mindste embede en mand af den københavnske borgerstand kunne have og samtidig leve standsmæssigt. Han talte efter alt at dømme om både lønnen og arbejdets anstændighed. Men samtidig fremhævede Frost sin baggrund som skattebetalende københavnsk borger, der alene var blevet fattig på grund af uheld i sine forretninger. Han mente, at det var ret, at borgere, der ligesom han selv var “kommet tilbage”, skulle tages i betragtning, når offentlige embeder skulle besættes. Man skulle have mulighed for “at tjene sit brød som en redelig mand”, som tobaksarbejderen Matz Sørensen Lyngs skrev, da han søgte en lignende stilling i 1791. Selvfølgelig var dette under forudsætning af, at han havde opført sig dadelfrit, eller som Lyngs formulerede det: “forholdt sig som en borger sømmer og anstår”.³⁷

Som københavnsk borger havde man pligt til at betale sine skatter, men i det hele taget forventedes det, at man levede sømmeligt og arbejdsomt, hvis man ville medregnes i borgerstandens normfællesskab. Omvendt ser det også ud til, at mange af de pligtopfyldende borgere mente, at borgerstanden til gengæld også havde visse særlige rettigheder. Heriblandt var naturligvis de særlige bestemmelser vedrørende indfødsret. Men alt tyder samtidig på, at den københavnske borgerstand havde visse forventninger om yderligere særbehandling i denne sammenhæng.

Ansøgerne til de offentlige stillinger i København fremhævede igen og igen, at de var mangeårige borgere, og at de havde betalt skat lige så længe. Der er ingen tvivl om, at de mente, at de burde stå forrest i køen til byens offentlige embeder. Det blev nærmest betragtet som en borgerret for værdige og trængende borgere at blive taget i betragtning til en kommunal stilling.

I 1786 indledte øltapperen Jacob Jensen således sin ansøgning om et offentligt embede med følgende konstatering:

“Så billig som det er, at byens borgere frem for andre bør foretrækkes til dens forretninger, så forvisset er jeg om, at det er overensstemmende med den høje Magistrats tænkemåde. Det er derfor at jeg, som i lang tid har været øltapper her i byen og derpå taget borgerskab ... underdanigst tager min tilflugt til den høje Magistrat med lige bøn og begæring”.³⁸

De gode skattebetalende borgere havde altså en følelse af, at de havde en særlig ret til byens offentlige embeder som en slags hjælp til selvhjælp, når de ikke kunne tjene til dagen og vejen gennem deres borgerlige næring. Derfor var det vigtigt for ansøgerne at fremstille sig som dydige borgere.

Men tilsyneladende betragtede man også selve behovet for en fast indkomst som noget, der kunne tale til ens fordel. Som vi har set, var det snarere reglen end undtagelsen, at ansøgerne mere eller mindre eksplicit fremhævede deres fattige livsomstændigheder. I Daniel Ludwig Sandbergs ansøgning om en stilling som opsigtsbetjent fra 1793 blev hans lidelsehistorie udpenslet efter alle kunstens regler:

“Forlad mig nådigste herrer! Jeg herved fordrister mig at fremkomme med denne min underdanigste ansøgning: Jeg er en indfødt københavner, og desværre for mig selv, født af fattige forældre, og til den ende haft min opdragelse fra barndommen af hos salig grev Laurwig indtil den hastige forandring med ham forefaldt, da jeg igen derefter måtte søge mit brød som tjener hos adskillige herskaber ... endelig besluttede jeg mig i året 1788 at forandre mine vilkår ved at indtræde i ægteskab, og derefter nedsatte mig som borger her i staden. Jeg har derved tilsat det lidet, jeg da ejede, og nu befinder mig i den fattige tilstand, ja så fattig, at jeg med familie næppe har det daglige brød til nødtørftighed, langt mindre til kongelige skatter og udgifter ... Da nu min tilstand som borger er meget slet, ja langt ringere end jeg nogensinde kan forklare, så driver den høje nødvendighed mig til herved underdanigst at ansøge den høje Magistrat, om at blive kvarterbetjent på Vesterbro i nu afdøde Buskes sted. Den allerhøjeste bevæge de høje herrers hjerter til at vise nåde og i det håb lever underdanigst Daniel Ludwig Sandberg”.³⁹

Sandberg understregede som så mange andre ansøgere sin trang som en slags argument for, at han skulle have stillingen og slog derudover på at han var indfødt københavner og borger i byen. Arbejdet bliver her nærmest betragtet som en almisse. Ifølge Sandberg havde byens egne borgere førsteretten til denne hjælp, ligesom det i øvrigt også var tilfældet med fattigforsorgen.

Men Sandberg kom også ind på noget andet, som i forskellige afskygninger optræder i næsten alle ansøgningerne, nemlig hans opdragelse og indirekte hans personlige karakter. Sandbergs ansøgning har næsten karakter af en levnedbeskrivelse, der naturligvis i dette tilfælde har det slet skjulte formål at fremstille ham som en god medborger uden skyld i sin egen ulykke.

Det var netop også med udgangspunkt i en uforskyldt ulykke, at sømanden

Peder Jørgensen søgte Magistraten om en lignende stilling som læsser i Nyhavn i 1794. Jørgensen havde fra sin ungdom arbejdet som sømand og sejlet på Vestindien. Men han havde ulykkeligtvis fået sin højre hånd skudt af i en kanonulykke på St. Thomas, og var altså blevet "et lemlæstet menneske, og des beklageligere for mig i mine ungdoms blomstrende år!" Han kunne nu kun se frem til "et bekymringsfuldt liv, da jeg ikke kan fortjene mit brød uden med største møjsommelighed, og af hvilket ikke kan erhverve mig det daglige livets ophold, at betle vil jeg ikke lægge mig efter". Derfor søgte han nu stillingen som læsser, "hvilket arbejde jeg håber med fornøjelse at skal kunne bestride med min friske hånd, og med beholdningen af det overblevne af den afskudte hånd tror jeg nok med Guds hjælp, at skal kunne fyldestgøre min pligt som læsser".⁴⁰

Det kan umiddelbart synes noget urealistisk, at Jørgensen mente, at han kunne klare det hårde arbejde med læsningen, når han havde vanskeligheder med at leve af andet arbejde. Man kan ikke ligefrem sige, at han var den mest egnede til jobbet. Men igen får man som i den lamme Georg Wilhelm Holsts tilfælde indtryk af, at han mente, at offentlige stillinger også havde potentiale som en slags skånejob for handicappede medborgere, der ikke kunne klare sig på almindelige markedsvilkår. Valget stod mellem at give ham arbejde eller almisse, synes hans pointe at have været.

Parykmageren Johan Baltzer fremhævede ligeledes sin trang i sin ansøgning om stillingen som opsigtsbetjent ved Vesterport fra 1790: "Jeg har 31 år været borger og parykmagermester her i staden og har haft den lykke i al den tid at være kendt fra en god side som en ærekær, fredelig og retskaffen borger, der ikke har lagt på den lade side. Men professionens aftagelse ved det, man lægger sig efter eget hår og mange uheld har bragt mig i fattigdom".⁴¹

Derfor søgte han nu stillingen, som han lovede at bestride "med al troskab og vindskibelighed". Baltzer skildrede sig selv som en patriotisk borger, der besad en lang række af de borgerdyder, som datidens patriotiske ideologi betonedede. En af grundstenene i det patriotiske samfund var således den dydige borger, som arbejdede for almenvellet af kærlighed til fædrelandet. I denne sammenhæng betragtede man blandt andet dyder som vindskibelighed, troskab, retfærdighed, standhaftighed og embedsiver som særligt vigtige kvaliteter.⁴²

Generelt var det dyder som arbejdsomhed, ordentlighed, troskab, ære-

En københavnsk politibetjent. Johannes Senn og Gerhard Ludvig Lahde: Klædedragter i Kiøbenhavn, 1805-1808.

kærhed, nøjsomhed, vindskibelighed, redelighed, påpasselighed og stræbsomhed, som ansøgerne fremhævede, når de beskrev deres levned og karakter. Men værdighed og trang spillede altså også en vigtig rolle. Derimod blev der stort set aldrig lagt vægt på egentlige erhvervsmæssige kvalifikationer i ansøgningerne til de lavere embeder under Magistraten. Det var karakteregenskaberne – ens borgerlige omdømme, pligtopfyldenhed, opdragelse og anstændige opførsel samt selvfølgelig behovet for en stilling – der talte.

Flittige og anstændige vaskekoner

På mange måder var jobmarkedet overordnet set mandsdomineret. Der var en lang række stillinger, som kvinder ikke havde adgang til i datidens patriarkalske samfund. Men man må ikke undervurdere kvindernes rolle i erhvervslivet. Datidens små familie- eller rettere husstandsbaseerede virksomheder – det være sig landbrug, håndværk eller handel – var helt og aldeles afhængige af kvindelig arbejdskraft i skikkelse af både madmoder og tjenestepiger.

Kvindernes problem var dog, at de strukturelt ikke havde mange muligheder for at forsørge sig selv. De var således i vidt omfang afhængige af at indgå og arbejde i husstande med et mandligt overhoved. Der fandtes imidlertid en del undtagelser, for eksempel håndværkerenker, der drev mandens virksomhed videre efter hans død med egen og gerne en eller flere håndværkssvendes hjælp.⁴³

Inden for det offentlige var mange af embederne sædvanemæssigt forbeholdt mænd. Man kunne slet ikke forestille sig en kvindelig rådstueskriver, arkivar, opsigtsbetjent eller læssemester. Det var ikke en mulighed. Til gengæld fandtes der en række stillinger i det offentlige, der ligeledes sædvanemæssigt var forbeholdt kvinder. Det var de dele af den offentlige virksomhed, der omhandlede traditionelt kvindearbejde. Det var stillinger som jordemoder, sygevarterske, lærermoder (en slags håndarbejds lærer), kogekone og oldfrue. Størstedelen af stillingerne fandtes meget betegnende inden for datidens sociale forsorg – fattigvæsenet. Disse stillinger blev besat på samme vis som de mandlige embeder, sådan som det er beskrevet ovenfor. Kvinderne indsendte ansøgninger til myndighederne, og den bedste kandidat blev udvalgt og ansat.

I sommeren 1790 var stillingen som oldfrue – en slags overvaskekone – på det store københavnske fattighus Almindelig Hospital ledig. Rygtet om

denne jobmulighed bredte sig hurtigt og i løbet af sommeren modtog Magistraten i alt seks ansøgninger om stillingen. En af ansøgerne, Charlotte Augusta Svanekiær, der var gift med hospitalets portner, skrev som følger:

“Jeg fordrister mig til at påstå, at jeg ikke alene har erhvervet mig den nøjagtigste udfordrede indsigt og duelighed i at forestå og bestride en anselig vask, men jeg tror, at jeg langt lettere end en ganske ubekendt kunne påtage mig stiftelsens. Allerhelst da jeg temmelig nøje kender sammes indretning og tillige behandlingsmåden ved vaskens af- og udlevering. Og hvor lykkelig kunne jeg ikke prise mig, når denne min ringe ansøgning vandt den højædle Magistrats godgørende bifald at se mig (når min mand engang ved døden afgang) udreven af den gyseligste tilstand med tvende små børn at være udelukket fra al hjælp til underholdning og opdragelse, den jeg sikkert kunne vente, da skal en utrættelig flid, påpassenhed og anstændighed stedse blive mine helligste pligter i dette embede”.⁴⁴

Udover de personlige egenskaber hun mente at være i besiddelse af, skulle stillingen også sikre hende og børnene, hvis manden døde. Umiddelbart en mærkelig formulering i en ansøgning. Men i 17-1800-tallet var det almindeligt, at enker stod i store økonomiske vanskeligheder efter mandens død, fordi en enlig kvinde sjældent kunne forsørge en husstand, ja knap nok sig selv. Enker var altså nærmest notorisk værdigt trængende til hjælp. Svanekiær brugte – måske lidt utraditionelt og i mangel af bedre – sin eventuelle fremtidige enkestand i sin argumentation for, at hun var den rette at ansætte. Ansøgningen udmærker sig imidlertid især ved sit fokus på benhårde meritter. Dels kendte Svanekiær hospitalet indefra, dels var hun en dygtig og erfaren vaskekone. En oplagt kandidat skulle man mene.

Men de øvrige ansøgere havde et kort på hånden, som Svanekiær ikke kunne slå: De var alle enlige. Den odenseanske enke Marie Elisabeth Vett indsendte en ansøgning, der ikke stod tilbage for Svanekiærs. Vett berettede, hvordan hun “nu udi syv års tid, siden min salig mands dødelige afgang, har måttet arbejde mig møjsommelig igennem verden uden nogen slags pension eller anden understøtning, for at erhverve opholdet for mig og tre børn, alene ved syning, fin vaskning for fornemme folk og deres pigebørns information udi fruentimmermetheder, haft anstændigt udkomme for mig og mine, men ikke haft noget vist levebrød, som jeg hjerteligt attråer til min bekymrings lettelse”.⁴⁵

Vett var ikke alene en trængende enke. Hun havde ligesom Svanekiær erfaring med at vaske og det endda for fornemme folk. Hun underbyggede sine

påstande med at vedlægge attester fra blandt andet sognepræsten ved St. Hans kirke i Odense. Han gav hende et smigrende skudsmål, hvor han fremhævede, at hun havde undervist honnête folks døtre og lært dem “artig og anstændig opførsel”, ligesom hun var kendt som en gudfrygtig og kristen kvinde der i byen. Det anstændige arbejde var et centralt tema i ansøgningen og formentligt betragtede Vett netop oldfruens arbejde som sådant.

En anden ansøger, Else Caroline Møller, var enke efter hofkælderskriveren – en embedsmand, der førte vinkælderregnskabet ved hoffet. Hun kunne fremvise en attest fra selveste den kongelige konfessionarius Christian Bastholm, der fremhævede, at hun var “en kone af en meget anstændig opførsel, men i fattige omstændigheder” og at det ville være “en lykke for denne honnête kone, om hun kunne erholde denne for hende så konvenable [sømmelige] tjeneste”.⁴⁶ Også her var der en tydelig sammenhæng mellem ansøgers stand, opførsel og arbejdets beskaffenhed.

Møller tilhørte hofetatens embedsstand og dermed også den københavnske borger- og middelstand qua sin afdøde mands embede. Hun brugte sit stands-tilhørsforhold som et aktiv i sin ansøgning, ligesom vi har set københavnske borgere gjorde det. Det samme var tilfældet med Johanne Wiedersatz, der indledte sin ansøgning således: “I nogle og 20 år har jeg i tre ægteskaber drevet borgerlig næring her i staden og nu i to år hensiddet enke efter min sidste mand brændevinsbrænder Wiedersatz, som tillige var bud ved Det Kongelige Rentekammer”.⁴⁷ Wiedersatz stod ikke i skyggen af sine mænd. Hun fremstillede sig selv som borger og erhvervsdrivende på lige fod med dem.⁴⁸ Dermed havde hun formentlig også en forestilling om, at det var hendes borgerret at komme i betragtning til stillingen.

Ansøgerne til oldfruestillingen ved Almindelig Hospital er blot et enkelt eksempel blandt mange på kvinder, der søgte job i det offentlige København i slutningen af 1700-tallet. Kvinderne var fuldt ud lige så aktive og velformulerede som mændene. De slog på de samme argumenter om stand, anstændig opførsel og trang, som vi også har set mændene gjorde. Men derudover refererede flere af kvinderne til deres kvalifikationer og erfaring med arbejdet. Det blev dengang som nu betragtet som et vigtigt aktiv.

Inspektøren ved hospitalet havde æren af at skulle indstille en kandidat til oldfruestillingen til Magistraten, der havde det sidste ord i sagen. Han valgte at pege på portnerens kone Charlotte Augusta Svanekjær, som han kendte som “en meget skikkelig kone”. Derimod kendte han ikke de andre ansøgere.⁴⁹ I

dette tilfælde blev det de personlige forbindelser, som blev udslagsgivende for, hvem der fik jobbet.

Kundskaber og karakterer

Jobtyper som læsser, opsigtsbetjent og oldfrue var alle underordnede offentlige embeder med fysisk krævende arbejde. Men som tidligere nævnt fandtes der også en lang række højere stillinger inden for det offentlige. Det var dels ledende og koordinerende embedsmænd såsom direktører, inspektører og forstandere, dels embedsmænd med særlig ekspertise såsom regnskabsførende, skrivere, lærere og læger.

Fattigvæsenets distriktslæger var blandt de embeder, som krævede specialiseret boglig og praktisk fagkundskab. I den store københavnske fattiglov fra 1799 præciserede man det således: “Til distriktsplejelæge antages ingen, som ej med god karakter har den eksamen, der berettiger til praksis i landet; og bør, under lige omstændigheder, den, som både har medicinsk eksamen ved fakultetet, og kirurgisk eksamen ved det kirurgiske akademi, altid gives fortrin for den, som savner en af disse”.⁵⁰ Det var de akademiske dyder, lovgiverne lagde vægt på, når der skulle ansættes læger i fattigvæsenet.

Det følgende år var en række distriktslægestillinger ledige og blandt flere andre indsendte den unge læge Thomas Christoffer Mangor en ansøgning til fattigvæsenet. Her søgte han at kvalificere sig på følgende måde:

“Jeg har i fire år været kirurgisk volontør på Frederiks Hospital under de herrer professorerne Winsløw og Schumacher; jeg tog eksamen *medico-chirurgicum* 1797 med karakteren *laudabilem* og har i årene 1798 og 1799 været overkirurg på fregatten Freya i Vestindien; min opførelse dér bevidnes af indlagte attest fra skibets chef. Jeg håber altså at være værdig til den ansøgte post, og hvis jeg er så lykkelig at få den, skal mit fornemste ønske være derved at opfylde mine pligter”.⁵¹

Til forskel fra hvad vi hidtil har set i ansøgningerne om byens og fattigvæsenets mindre embeder, var vægten i Mangors ansøgning på hans akademiske og lægepraktiske meritter. Mangor kunne ikke alene prale med teoretisk viden og topkarakterer. Han havde også praktisk erfaring som volontør hos to af datidens største danske navne inden for lægekredse og havde formentlig prøvet lidt af hvert som skibskirurg. Mangor opfattede tydeligvis

kombinationen af teori og praksis som en personlig styrke og en vigtig del af lægefagligheden.

Sine personlige karakteregenskaber – på nær et løfte om at være pligt-opfyldende – afstod han fra selv at udtale sig om. I stedet vedlagde han sit eksamensbevis samt en attest om sin tid som skibskirurg, hvor skibsføreren berettede, at han havde “med ligeså megen flid som held opfyldt sine pligter, at drage omsorg for det syge mandskabs helbredelse, og i øvrigt vist en sømmelig og en studerende værdig opførsel inden skibborde”. Nok var de lægefaglige kvalifikationer i centrum, men et godt skudsmål var dog næppe at foragte.

Det var også fagkyndigheden, der var i fokus, i Andreas Fengers ansøgning om en anden stilling som distriktslæge i 1800. Fenger gik systematisk til værks og fremhævede sine kvalifikationer punkt for punkt. Fattigvæsenet skulle således ansætte ham af følgende årsager: “At jeg er academicus. At jeg for nærværende tid er en af byens ældste regimentslæger, da jeg i januar 1788 trådte i dette embede og altså i 12 år har været kongeligt embede betroet. At jeg i seks og et halvt år tilforn tjente i Det Kongelige Frederiks Hospital og ved Det Kongelige Chirurgiske Academi. At jeg i denne min praktiserende tid har aflagt prøver på mine kundskaber såvel i medicinen, kirurgien som fødselsvidenskaben og stedse uden mindste [egen]interesse har betjent de fattige, som har udbedt sig min hjælp, ja endog meget ofte har måttet forsyne disse for deres armods skyld med de nødvendige lægemidler”.⁵²

Fenger lagde langt mere vægt på sine mange års praktiske erfaringer end sin uddannelse, som han dog for en ordens skyld nævnte. Så var formaliteterne, som fattigvæsenet jo krævede, på plads. Man aner, at også Fenger havde blik for, at stillingen som fattiglæge handlede mere om praksis end teori, hvorfor han fremhævede sine mange konkrete erfaringer. Fenger målrettede endda ansøgningen specielt til embedet som fattiglæge, idet han gjorde det klart, at han var bekendt med fattiglægens særlige udfordringer fra sin hidtidige karriere. Til gengæld afstod han helt fra at fremhæve gode karakteregenskaber. Det fandt han sandsynligvis ikke så nødvendigt i denne sammenhæng. For lægerne var fokus generelt på uddannelse og lægefaglig erfaring. Et godt skudsmål var glimrende, men ikke nødvendigt. Argumenter om personlig fattigdom ses ikke ofte i disse ansøgninger. Måske ganske simpelt fordi lægerne ikke var trængende men formentlig også, fordi det var under deres værdighed at tigge om arbejde på samme måde, som så mange andre gjorde.

Det var ikke alene de højtuddannede akademikere, der i højere grad slog

Københavns Rådhus lå i 1700-tallet på Gammeltorv. Her arbejdede en lang række af byens ledende embedsmænd og her residerede Magistraten, som bestemte hvilke håbefulde jobansøgere, der blev benådet med en kommunal stilling. Maleri af Johannes Rach og Hans Heinrich Eegbergs, 1747, Nationalmuseet.

på deres erhvervmæssige kvalifikationer end deres personlige karakteregenskaber og trang. Også skrivere, fuldmægtige og andre kontoransatte havde som regel mere fokus på faglige meritter end opførelse og trang.

Da Jørgen Foigt Aarestrup i 1799 søgte arbejde som fuldmægtig eller skriver ved fattigvæsenet, lagde han således vægt på, at han fra fjortenårsalderen “var blevet anført ved pennen”, og at han i seks år havde været ansat ved den nu afdøde dronnings hofstue, hvor han havde lavet forefaldende regnskaber. Derfor mente han nok, at han ville kunne opfylde de pligter fattigdirektionen ønskede pålægge ham og det med “flid og nøjagtighed”.⁵³

Aarestrup havde altså ikke en akademisk uddannelse ligesom lægerne,

og selvom erhvervet som skriver heller ikke havde en organiseret faguddannelse, sådan som det var tilfældet med håndværks- og handelsfagene, fremstillede han sig som faglært: Han var uddannet skriver med praktisk erfaring fra selveste dronningens hofstue. Aarestrup fremhævede også først og fremmest sine faglige kvalifikationer i ansøgningen. Men ligesom i Mangors tilfælde overlod han det til sin tidligere arbejdsgiver, justitsråd og hofinspektør Sprein, at fortælle om sine personlige karakteregenskaber. En anbefaling fra en ledende hofembedsmand som Sprein var med sikkerhed lidt af et trumfkort at have på hånden, og Sprein kunne da heldigvis også berette, at Aarestrup havde “udført enhver af sine pligter til velbehag, flid, nøjagtighed og at god moralsk opførsel havde altid været målet for hans bestræbelser”.

Det var dog da ikke alle i de studerede eller halvstuderedes rækker, der afstod fra at anvende virkemidler om trang, trængsler og moralsk overlegenhed. Et glimrende eksempel på en ansøgning, der både betjener sig af argumenter om ansøgerens faglige kvalifikationer, moralske opførsel og store trang er præstesønnen, læreren og studenten Constantin Barbye Mahlers ansøgning om en stilling som lærer ved fattigvæsenet fra 1799. Mahlers ansøgning er en detaljeret levnedbeskrivelse, hvor alle virkemidler tages i brug for at bringe fattigvæsenets direktører til den konklusion, at den unge mand skal have jobbet:

“Tidlig faderløs fattig og ubekendt med verden, især med den ædelmodige del af samme som formår at lindre håbeløses ynkelige kår, kom jeg til akademiet her i året 1795. De brandlidtes tunge skæbne, opholdsmidlernes såvel som husværelsernes høje pris samme vinter, ubekendtskab, kummerfuld tilstand og dermed forbundet mismod mindede mig om, efter at have udholdt armodts hårde kerne, ved forårets ankomst at søge tilflugt til mit fædreneland Bornholm, hvor jeg understøttet af min bortdøde kære faders ædle venner og min uformuende dog velgørende lille familiekreds fandt det fornødne til livets ophold imod at undervise nogle bønderbørn i kristendom, skrivning, og regning. Jeg indså, at dette i sig selv behagelige arbejde, at bibringe de unge tydelige begreber efter bedste overbevisning, vel kunne føde men ikke klæde mig, og endnu mere af min virksomhed i hensyn til børneundervisning, især på Bornholm, ikke kunne åbne mig nogle udsigter for eftertiden. Jeg erindrede mig min døende faders sidste bøn til mig om aldrig at forlade studeringer og begav mig atter til universitetet i afvigte år om St. Hans Dags tider og har siden den tid ernæret mig ved en timekondition hos en mand, hvis omstændigheder

pludselig forandrede, hvorfor han i disse tider med sin familie er flyttet ud på landet og jeg ulykkeligvis bragt ud af min halvårige gode forfatning. Værdige medlemmer af Fattigvæsenets direktion! Det er Deres største glæde at afhjælpe nødlidendes trang; afhjælp, jeg beder ydmygt, også min ved at forunde mig en lærers plads i den til fattige børns undervisning nye skole, som efter rygter nu snart skal oprettes, hvortil jeg tror mig kvalificeret, da mine attester, som jeg vover at indeslutte, vil anbefale mig som ikke aldeles uværdig”.⁵⁴

Som om Mahlers ansøgning ikke var udførlig nok, vedlagde han den også adskillige anbefalinger. Blandt andet skrev rektoren i Rønne, C.S. Andresen, kærligt og følelsesfuldt om hans gode moralsk karakter og hjerte, som altid havde været ham kært og endnu lå ham på hjertet. I Mahlers ansøgning er vi tilbage i genren mellem jobansøgning og tiggerbrev. Oplysninger om ulykker, uddannelse, erhvervs erfaringer og familieforhold sammenvæves til en personlig og nærmest sentimental skæbnefortælling, der ikke alene skal overbevise fattigvæsenets direktører om, at kandidaten er fagligt kvalificeret, men også skal røre deres hjerter og medfølelse overfor den fattige faderløse præstesøn. Ifølge fattigloven skulle direktørerne ansætte “duelige studenter eller seminarister” som fattigskolelærere, så man kan roligt sige, at Mahler var mere ordrig end højst nødvendigt.⁵⁵ På den anden side mente han tydeligvis, at det alt sammen var relevant og kunne påvirke hans sag i en positiv retning. Han tog tilsyneladende ikke helt fejl. I hvert fald fik Mahler stillingen og arbejdede som fattigskolelærer i fem år. Senere vendte han som præst tilbage til sin fødeø.

Status, trang og arbejde

1700-tallets jobansøgere anvendte forskellige jobsøgningsstrategier alt efter hvilken situation de stod i, og hvad de søgte. Hvorvidt de lagde vægt på erhvervmæssige kvalifikationer, særlige jobønsker, personlige karakteregenskaber, løfter om god opførsel og arbejdsomhed eller deres trang og værdighed afhang i høj grad af, hvilken stilling de ansøgte. Men det ene argument eller virkemiddel var ikke nødvendigvis en hindring for at anvende det andet.

På sin vis eksisterede der en slags hierarki mellem de forskellige elementer i ansøgningerne. Kunne man påvise erhvervmæssige kvalifikationer var det ofte førstevalget – nogle gange også selvom man søgte et lavere embede.

Mange erhverv var som samfundet generelt hierarkisk opbyggede, hvor enhver kendte sin plads og havde sin særlige rolle. Her arbejder mester, svende og lærlinge i og uden for kobbersmedeværkstedet. En tjenestepige og en lærling serverer forfriskninger for de hårdtarbejdende. P. Klæstrup: Det forsvundne København, 1877.

Kvalifikationer var den gang som nu et hårdtslående argument. Dernæst til-lagdes de personlige karakteregenskaber stor vægt af både ansøgere og ar-bejdsgivere. Et godt skudsmål var i mange tilfælde forudsætningen for at få stillingen, ikke mindst hvis man ikke havde andre kvalifikationer.

En særlig betydning havde standstilhørsforholdet. Visse embeder og tjenester var særligt attraktive for folk af stand, ligesom borgere og andre honnorte mennesker havde – eller mente at burde have – lettere eller lige-frem eksklusiv adgang og ret til en række stillinger. Det havde altså visse arbejdsmæssige fordele at være standsperson, men samtidig var det også en byrde, for man kunne heller ikke påtage sig et hvilket som helst arbejde med den kostbare standsære i behold.

Endelig var trang og værdighed et almindeligt og tilsyneladende gyldigt

argument i en ansøgning. Mange ansøgere – og langt fra kun ansøgere fra byens underklasse – appellerede til arbejdsgivernes medlidenhed og gode hjerter. I 1700-tallets København var et job ikke bare et job. Nej, det kunne både handle om karriere, social status og fysisk overlevelse og ikke så sjældent det hele på en gang.

Selvom 1700-tallets jobansøgere kan synes at tilhøre en os fremmed verden, hvor arbejdet på mange måder havde en anden betydning end i dag, er der i virkeligheden mange ligheder mellem fortidens og vore dages job-søgende. Den 'gode jobansøgning' anno 2019 er anderledes formuleret, end de fleste valgte at gøre det i 1700-tallets sidste årtier. Men ikke desto mindre går mange elementer igen på tværs af århundrederne. Dels det elementære ønske om et godt arbejde, som man kan leve af. Dels ønsket om at fremstille sig selv og sine kvalifikationer på bedste vis. Derimod er det nok de færreste, som udpensler deres dårlige økonomi eller fornemme familieforhold. Det vil arbejdsgiverne formentlig også finde upassende og irrelevant.

1700-tallet var helt anderledes på dette punkt. Hierarkiet var et væsentligt element i standssamfundets sociale forestillingsverden og standen og æren var allestedsnærværende i alle liv. På samme måde var fattigdommen et livsvilkår, som mange levede under og som endnu flere levede i bestandig fare for. Derfor indgik fortællinger om status og trang som et helt naturligt element i 1700-tallets jobansøgninger. Det handlede ikke alene om arbejde men også om agtelse og almisse.

-
1. Artiklen bygger på et foredrag, som blev holdt på seminaret *Liv og arbejde i 1700-tallets København* på Rigsarkivet den 29. oktober 2015.
 2. Københavns Stadsarkiv (herefter KSA), Fattigvæsenets arkiv FV110B, ansøgninger om huslejhjælp 1761-1799, Georg Wilhelm Holsts ansøgning til Magistraten af 14. april 1790.
 3. KSA, Rådstueskriverens kontors arkiv MC-156, Bilag til resolutionsprotokoller 1787-1788, Georg Wilhelm Holsts ansøgning til Magistraten af 5. marts 1787.
 4. Rigsarkivet, Rentekammerets arkiv, Tabeller over folkemængden i Danmark 1787, Tabel over Folkemængden i den Kongelige Residencestad Kiøbenhavn.
 5. Feldbæk, Ole: *Danmarks økonomiske historie 1500-1840*, 1993, 135-161.

6. Jonge, N.: *Den Kongelige Hoved- og Residentz-Stad Kiøbenhavns Beskrivelse, forestillende Stadens Tilstand, Beskaffenhed oc Merkværdigheder i en sammenhængende Orden i de ældste, mellemste oc nyeste Tider*, 1783, 111-112; KSA, Fattigvæsenets arkiv, Personale; KSA, Rådstueskriverens arkiv, Ansøgninger om embeder.
7. Se for eksempel: KSA, Fattigvæsenets arkiv FV127A, Partikulære dokumenter 1799-1800, Constantin Barbye Mahlers ansøgning til Københavns Fattigvæsen af 26. februar 1799 og B.M. Baastrups ansøgning til Københavns Fattigvæsen af 2. september 1799.
8. Langen, Ulrik: *Det sorteste hjerte. Historien om et dybt fald i Enevældens København*, 2012, 81-82.
9. Davis, Natalie Zemon: *Fiction in the Archives. Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth-century France*, 1987; se også: Langen, Ulrik: *Det sorteste hjerte. Historien om et dybt fald i Enevældens København*, 2012, 23, 26.
10. Placius, Johann Günther August: *Breve-Bog*, 2. udg. 1757, 509-511.
11. Schjerning, Camilla: *Følelsernes fællesskaber Moralske følelser og sociale relationer i København 1771-1800*, ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2013, 31-33; Langen, Ulrik: *Det sorteste hjerte. Historien om et dybt fald i Enevældens København*, 2012, 64.
12. Henningsen, Peter: *I sansernes vold. Bondekultur og kultursammenstød i enevældens Danmark*, bd. 1, 2006, 186-196, 303-311; Solli, Arne: *Urban Space and Household Forms, præsenteret ved Eighth International Conference on Urban History, Stockholm*, 2006, 3-7.
13. Weber, Max: *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der Verstehenden Soziologie*, 1980, 177-180.
14. Henningsen, Peter: *I sansernes vold. Bondekultur og kultursammenstød i enevældens Danmark*, bd. 1, 2006, 366-397; Dyrvik, Ståle: *Danmark-Norge 1380-1814*, bd. 3: *Truede tvillingriker 1648-1720*, 1998, 168-169.
15. Schjerning, Camilla: *Følelsernes fællesskaber Moralske følelser og sociale relationer i København 1771-1800*, ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2013, 81-82; Langen, Ulrik: *Det sorteste hjerte. Historien om et dybt fald i Enevældens København*, 2012, 80-81.
16. Farr, James: *Artisans in Europe, 1300-1914*, 2000, 24-25, 42-43; Farr, James: *Hands of Honor. Artisans and Their World in Dijon, 1550-1650*, 1988; Farr, James: *The work of France. Labor and culture in early modern times, 1350-1800*, 2008, 91-96; Ravn, Thomas Bloch: *Kampen om standsfællesskabet og den zünftige kultur i de danske byer 1660-1857, tiltrædelsesforelæsning 28. november 2002 i anledning af udnævnelse til adjungeret lektor ved Institut for Historie og Områdestudier ved Aarhus Universitet*, 2004, 50-71.
17. Hunt, Margaret R.: *The middling sort. Commerce, gender, and the family in England, 1680-1780*, 1996, 2-5; Veblen, Thorstein: *The Theory of the Leisure Class. An Economic Study of Institutions*, 1899; Trigg, Andrew B.: Veblen, Bourdieu, and Conspicuous Consumption, i *Journal of Economic Issues* 25:1, 2001, 99-115.
18. Lyngby, Thomas: Decorum og commodité. Aristokratiets fornemme boliger i 1700-årenes København, i Peter Henningsen (red.): *Miraklernes tid - og andre fortællinger om livet i 1700-tallets København*, 2008, 67.
19. Mere vore anlæggende Arbeidshuse angaaende, i *Kiøbenhavns Aften-Post*, 9. april 1790.
20. Bärens, J.H.: Fabrik anlæg, Konst- og Flidsfrembringelser, i *Penia eller Blade for Skole- Industrie- Medicinal- og Fattigvæsen* 6:12, 1811, 177-188.
21. Hansen, Peter Wessel: Til nytte for det almindelige. Trinitatis Arbejdshus 1790-

- 1841, i *Historiske Meddelelser om København 2004*, 5-10: Hansen, Peter Wessel: Hjertets rene sprog. Fattigskolelæreren Henrica Gembes patriotisme, i Peter Henningsen (red.): *Patrioter og fattigfolk. Fattigvæsenet i København ca. 1500-1850*, Historiske Meddelelser om København 2005, 164-177.
22. Farr, James: *Artisans in Europe, 1300-1914*, 2000, 22-25, 29, 42-43; Farr, James: *Hands of Honor. Artisans and Their World in Dijon, 1550-1650*, 1988, især kapitel 4; Farr, James: *The work of France. Labor and culture in early modern times, 1350-1800*, 2008, 6-7, 87-96, 122, 139-140.
23. Hansen, Peter Wessel: *Den skjulte fattigdom. Middelstandens fattige i København 1750-1850*, ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2013, 114-115.
24. Jacobsen, Anette Faye: *Husbondret. Rettighedskulturer i Danmark 1750-1920*, 2008.
25. Hvidt, Kristian: Arbejdsformidling og arbejdsløshed før 1914, i *Erhvervshistorisk Årbog 1976-77*, 108-118.
26. *Adresseavisen*, 4. januar 1791.
27. Se også: Hansen, Peter Wessel: *Den skjulte fattigdom. Middelstandens fattige i København 1750-1850*, ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2013, 114-115.
28. KSA, Rådstueskriverens kontors arkiv MC-595, Ansøgninger om embeder 1723-1800, Niels F. Schmidts ansøgning til Magistraten af 26. november 1790.
29. KSA, Rådstueskriverens kontors arkiv MC-595, Ansøgninger om embeder 1723-1800, Andreas Gorms ansøgning til Magistraten af 26. november 1790.
30. KSA, Rådstueskriverens kontors arkiv, Rapporter fra opsigtsbetjente på Vester-, Nørre- og Østerbro.
31. Æmfindtlighed, se: Hansen, Peter Wessel: *Den skjulte fattigdom. Middelstandens fattige i København 1750-1850*, ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2013, 150-154; KSA, Rådstueskriverens kontors arkiv MC595, Ansøgninger om embeder 1723-1800, Andreas Rasmussens ansøgning til Magistraten af 1. december 1790, Lauritz Bohnums ansøgning til Magistraten af 2. december 1790, Andreas Petersens ansøgning til Magistraten af 4. december 1790.
32. KSA, Rådstueskriverens kontors arkiv, Magistratens kopibog 1790 C (MC330) nr. 249, 250 og 251 samt Magistratens resolutionsprotokol 1790-1791 (MC135) side 179; Henningsen, Peter og Ulrik Langen: *Hundemordet i Vimmelskaflet – og andre fortællinger fra 1700-tallets København*, 2010, 223.
33. Indfødsretten af 15. januar 1776, i Schou, J.H.: *Chronologisk Register over de kongelige Forordninger og Aabne Breve*, 6. del, 1778, 1-9.
34. KSA, Rådstueskriverens kontors arkiv, Magistratens kopibog 1790 C (MC330) nr. 251.
35. KSA, Bøgers arkiv, Tjenester og bestillinger bortgivet af magistratens enkelte medlemmer 1765-1805.
36. KSA, Rådstueskriverens kontors arkiv MC-595, Ansøgninger om embeder 1723-1800, Petter Christian Frosts ansøgning til Magistraten af 19. februar 1795.
37. KSA, Rådstueskriverens kontors arkiv MC-595, Ansøgninger om embeder 1723-1800, Matz Sørensen Lyngs ansøgning til Magistraten af 24. maj 1791.
38. KSA, Rådstueskriverens kontors arkiv MC-595, Ansøgninger om embeder 1723-1800, Jacob Jensens ansøgning til Magistraten af 12. april 1786.
39. KSA, Rådstueskriverens kontors arkiv MC-595, Ansøgninger om embeder 1723-1800, Daniel Ludwig Sandbergs ansøgning til Magistraten af 19. marts 1793.
40. KSA, Rådstueskriverens kontors arkiv MC-595, Ansøgninger om embeder 1723-1800, Peder Jørgensens ansøgning til Magistraten af 11. april 1794.
41. KSA, Rådstueskriverens kontors arkiv MC-164, Bilag til resolutionsprotokoller 1790-

- 1791, Johan Baltzers ansøgning til Magistraten af 25. november 1790.
42. Hansen, Peter Wessel: Hjertets rene sprog. Fattigskolelærerinden Henrica Gembes patriotisme, i Peter Henningsen (red.): *Patrioter og fattigfolk. Fattigvæsenet i København ca. 1500-1850*, Historiske meddelelser om København 2005, 164-177.
 43. Gold, Carol: *Women in Business in Early Modern Copenhagen 1740-1835*, 2018.
 44. KSA, Fattigvæsenets arkiv FV1688B, Ansatte ved Almindelig Hospital og Abel Cathrines Stiftelse 1770-1862, Charlotte Augusta Svanekiærs ansøgning til Magistraten af 12. juni 1790.
 45. KSA, Fattigvæsenets arkiv FV1688B, Ansatte ved Almindelig Hospital og Abel Cathrines Stiftelse 1770-1862, Marie Elisabeth Vets ansøgning til Magistraten af 21. juli 1790.
 46. KSA, Fattigvæsenets arkiv FV1688B, Ansatte ved Almindelig Hospital og Abel Cathrines Stiftelse 1770-1862, Else Caroline Møllers ansøgning til Magistraten af 26. juli 1790.
 47. KSA, Fattigvæsenets arkiv FV1688B, Ansatte ved Almindelig Hospital og Abel Cathrines Stiftelse 1770-1862, Johanne Wiedersatzs ansøgning til Magistraten af 5. juli 1790.
 48. Hansen, Peter Wessel: *Den skjulte fattigdom. Middelstandens fattige i København 1750-1850*, ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2013, 118-123.
 49. KSA, Fattigvæsenets arkiv FV1688B, Ansatte ved Almindelig Hospital og Abel Cathrines Stiftelse 1770-1862, C. Medens brev til Magistraten af 30. juli 1790.
 50. Kongelig approberet Plan for Fattigvæsenets Indretning og Bestyrelse i Staden Kiøbenhavn og dens Forstæder af 1. juli 1799, i Schou, J.H.: *Chronologisk Register over de kongelige Forordninger og Aabne Breve*, 12. del, 1800, § 87, 519.
 51. KSA, Fattigvæsenets arkiv FV1691, Ansatte distriktslæger 1799-1857, Thomas Christoffer Mangors ansøgning til Københavns Fattigvæsen af 5. januar 1800.
 52. KSA, Fattigvæsenets arkiv FV1691, Ansatte distriktslæger 1799-1857, A. Fengers ansøgning til Københavns Fattigvæsen af 1. juli 1800.
 53. KSA, Fattigvæsenets arkiv FV127A, Partikulære dokumenter 1799-1800, Jørgen Foigt Aarestrups ansøgning til Københavns Fattigvæsen af 29. april 1799.
 54. KSA, Fattigvæsenets arkiv FV127A, Partikulære dokumenter 1799-1800, Constantin Barbye Mahlers ansøgning til Københavns Fattigvæsen af 26. februar 1799.
 55. Kongelig approberet Plan for Fattigvæsenets Indretning og Bestyrelse i Staden Kiøbenhavn og dens Forstæder af 1. juli 1799, i Schou, J.H.: *Chronologisk Register over de kongelige Forordninger og Aabne Breve*, 12. del, 1800, § 80, 516.

Historien om Det Kongelige Teaters Akropolistæppe

■ Af Knud Børge Pedersen

Det Kongelige Teaters fortæppe på Gamle Scene – Akropolistæppet – er et kunstværk med dybe rødder i dansk kulturhistorie. Motivet er ikke nationalt, men føles alligevel meget dansk. Siden teatrets grundlæggelse har ombygninger og ændrede sceneforhold medført, at fortæppet er blevet udskiftet og nymalet flere gange. Akropolismotivets nuværende fremtræden er fra 1874, senest kopieret i 2014.

Det Kongelige Teaters fortæppe har ligesom teaterbygningen på Kongens Nytorv en lang og traditionsrig historie, som går helt tilbage til teatrets grundlæggelse af Frederik 5. i 1748. Fortæppet er udskiftet flere gange siden, men selv om kunstnerne bag tæppets fornyelse og tilpasning gennem tiden har haft en vis kunstnerisk frihed, har traditionen og forventningen vejet så tungt, at grundmotivet er blevet fastholdt gennem årene. Selve kunstværket er et limfarvemaleri på lærred. Af tidligere beretninger om fortæppets historie er der ikke enighed om, hvornår Akropolismotivet kom ind i maleriet. Poul Jørgen Riis, professor i klassisk arkæologi, anser det for urigtigt at føre Akropolismotivet tilbage til 1827.¹ Hvorimod musikhistoriker og teateranmelder Niels Friis mener, at kunne føre motivet tilbage til 1774 og muligvis helt tilbage til teatrets grundlæggelse i 1748.²

Da Det Kongelige Teater altid har været omfattet af offentlighedens interesse, er digitaliserede avisartikler i Det Kongelige Biblioteks Mediestream et godt værktøj til samtidige beskrivelser af de større ændringer, der er sket ved teatret gennem tiden, og her kan man finde nyt stof.

Teatrets navne og arkitekter	Kunstnere	Tidspunkter for nyt fortæppe
Komediehuset 1748. Opført ved arkitekt, hofbygmester Nicolai Eigtved (1701-54)	Jacopo/Jacob Fabris (ca. 1689 - 1761)	ca. 1748
Det Kongelige Teater og Kapel/Den kongelige danske Skueplads. Ombygning ved arkitekt, hofbygmester Caspar Frederik Harsdorff (1735-99)	Peter Cramer (1726 - 82)	ca. 1774
Det Kongelige Teater. Ombygning ved arkitekt, hofbygmester Jørgen Hansen Koch (1787-1860)	Arnold Wallich (1779 - 1845) Johan Ludvig Gebhard Lund (1777 - 1867)	1827
Det Kongelige Teater. Ombygning af teatersalen ved arkitekt, bygningsinspektør Gottlieb Bindesbøll (1800-56)	Troels Lund (1802 - 67)	1855
Det Kongelige Teater. Ombygning og udvidelse af scenen ved arkitekt Niels Sigfred Nebelong (1806-71)	Claus Christian Tilly (1800-79)	1857
Det Kongelige Teater. Opførelse af en ny teaterbygning ved arkitekterne Vilhelm Dahlerup (1836-1907) og Ove Petersen (1830-92)	Carl Frederik Aagaard (1833 - 95) Otto Bache (1839 - 1927)	1874
Det Kongelige Teater	Ove Christian Pedersen (1893-1993) Søren Frandsen (1918-96)	1952
Det Kongelige Teater	Søren Frandsen Helge Vincent Lind (1937-2009)	1985
Det Kongelige Teater	David Drachmann Camilla Vilslev Ask Bengtson	2014

Det nuværende Akropolistæppe – 1874-fortæppet

Efter mange ombygninger af Det Kongelige Teater på Kongens Nytorv blev det i 1870 besluttet at opføre en ny bygning til nationalscenen ved siden af Eigtveds gamle Komædiehus, som blev revet ned i sommeren 1874, inden den nye bygning stod færdig. På mindepladen, der blev lagt under grundstenen, står: “Aar 1872 den 18de Oktober nedlagde Hans Majestæt Kong Christian den Niende i sit 9de Regjeringsaar Grundstenen til denne Bygning, der ved Statens, Kjøbenhavns Kommunes og Landets Borgeres Bidrag opføres for den danske Skueplads. Den ny nationale Skueplads opføres i Overensstemmelse med Lov af 18de Juni 1870. Efter offentlig skeet Udbud om Indsendelse af Tegninger tilkjendte det efter Loven nedsatte Udvalg Medlemmerne af Kunstakademiet Jens Vilhelm Dahlerup og Ove Petersen den første Præmie. Under disses Ledelse er Arbeidets Udførelse efter de af Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet Carl Christian Hall bifaldte Tegninger overtaget af Muremestrene Julius og Vilhelm Kôhler”.³ Bygningens kunstneriske udsmykning bærer udvendigt og indvendigt præg af teatret som et Musernes tempel, en benævnelse, som Johan Ludvig Heiberg brugte om det gamle kongelige teater i en festsang ved sæsonåbningen den 1. september 1829:

Naar Sommeren taber sit yndige Grønt,
Naar Vintren, den mørke, sig nærmer,
Da samler os Musernes Tempel saa skjønt,
Der Tanken saa sommerligt sværmer.
Det aabnes idag, under festlige Spil;
Dannemarks Stjerner tindre dertil.⁴

Opgaven med at male et fortæppe til den nye teaterbygning blev overladt til landskabsmaler Carl Frederik Aagaard, som i februar 1874 skrev til teaterbygningens arkitekter Vilhelm Dahlerup og Ove Petersen: “Efter Overenskomst med Hr. Figurmaler O. Bache er vi blevne enige om at kunne copiere det nuværende Fortæppe “Akropolis” til det nye Kongelige Theater for en Sum af 1000 Rbd”.⁵ Efter henstilling fra Kommissionen for Opførelse af den nye Theaterbygning til Bedømmelsesudvalget bevilgede udvalget ved et møde en ugestid senere det ansøgte beløb, som blev betalt af privat indsamlede midler.⁶ C.F. Aagaard var landskabs- og dekorationsmaler og havde mod-

C.F. Aagaard og Otto Bache. Det Kongelige Teaters fortæppe, 1874. Ca. 12 x 16 m. Det Kongelige Teater, Gamle Scene. 2014-kopi malet af teatermalerne David Drachmann, Camilla Vilslev og Ask Bengtson. Fotografi: Knud Børge Pedersen.

taget undervisning i dekorationsmaleri af Georg Hilker og i landskabsmaleri af P.C. Skovgaard.⁷ Aagaard har også malet de ni muser i tilskuersalens loft efter forlæg af Constantin Hansen. Otto Bache var elev af Wilhelm Marstrand og var en dygtig figurmaler og er især kendt for dyre- og historiemaleri samt portrætter.⁸ Aagaard stod for landskabet og Bache for statuerne af de græske gudinder for henholdsvis komedien, Thalia, og tragedien, Melpomene samt de bevingede putti. Som forlæg for det nye fortæppe optog portrætfotograf Peter Most et fotografi af det gamle.⁹ Efter anmodning fra Aagaard blev fortæppet malet på det øverste loft under zinktaget i den nye teaterbygning, selv om man havde lejet den lille sal i Casino teatret til formålet.¹⁰ Der var kun afsat en måned til udførelse af maleriet, som blev malet i september 1874. Otto Bache skriver i sine erindringer: “Da Aagaard skulde male Tæppet til det Kongelige Theater, engagerede han mig til at male Figureerne derpaa. Jeg havde aldrig tidligere malet Figurer med Limfarve og vidste ikke, at Lampe-

Udsnit af fortæppet 2014.

rækkens vældige Lys svækkede Mellemtinter og Skygger, men Resultatet blev dog ganske godt”.¹¹

Det, der slår en først, når man ser Akropolistæppet, er det store dybrøde draperi, som de små englebørn kæmper med at trække til side, så et drømme-landskab af Akropolis kan åbenbares for tilskuerne, samt fortæppets asymmetriske komposition, som står i stærk kontrast til teatterrummets symmetriske opbygning. På det todelte rækværk, som adskiller den sort hvidt mønstrede fliseterrasse i forgrunden fra landskabet bagved, står to græske

musastatuer. Musastatuen til venstre er Thalia, komediens muse med en hyrdestav i højre hånd og en tamburin i venstre hånd. I midten står Melpomene, tragediens muse med en tragisk maske i højre hånd og en dolk i venstre hånd. Mellem de to statuer ses en busk med rød-blålige blomster, som ligner en hybenrose.¹² Til høje ses den nederste del af en tredje statue med en fløjte i hånden, som formentlig er Terpsichora, dansens muse. Gennem åbningen i rækværket med et stejlt nedadgående gelænder i venstre side er der udsigt til en sø eller flod. Bagved hæver landskabet sig mod et plateau, hvorpå der ses et tempel med søjler og trekantgavl samt flere bygninger, hvorfra bjergskrånningen rejser sig stejlt mod toppen med Parthenontemplet øverst oppe, Propylæerne og den mægtige Athenastatue. På himlen driver skyerne over det storslåede bjerglandskab. Ideen med kompositionen er, at tilskuerne skal føle sig hensat til musernes tempel, hvorfra der er udsigt til antikkens Akropolis i Athen, ikke til en ruinhob, men til et idealt landskab med intakte templer og bygninger. Selv om opgaven var at kopiere det gamle fortæppe, foretog Aagaard og Bache ændringer i perspektiv, landskab og figurer. Flere af disse ændringer er forberedt i skitser. I forhold til Aagaards skitse er der sket en drejning af Akropolistoppen på næsten halvfems grader til venstre, så bygningerne i det endelige maleri ses lidt skråt fra siden, hvilket ser ud til at være i overensstemmelse med 1857-fortæppet. Til ændringerne hører også, at Thalias karakteristiske komiske maske er erstattet af en tamburin. Motivet er ikke en naturtro gengivelse af Akropolis, men et romantisk ideallandskab over det antikke Athen. Kompositorisk går der en lige linie fra Akropolistæppet fra 1874 til fortæppet fra 1827, hvis grundmotiv med Akropolis er skabt af J.L. Lund.

Som forlæg til det nye fortæppe udførte C.F. Aagaard et udkast i tusch og vandfarve. Da Aagaard var landskabsmaler, var det naturligt, at han i særlig grad tog sig af landskabet. Udkastet tog udgangspunkt i 1857-fortæppet, men perspektivet blev ændret, så beskueren ser landskabet mere fra oven, hvorved dybden i motivet øges og Akropolistoppen med de mange bygninger og Athena statuen på toppen fremtræder endnu mere dominerende. Musastatuernes størrelse i forhold til landskabet blev reduceret, men bevarede i øvrigt deres masker og udseende. Balustrerne i rækværket blev erstattet af fir-kantede gitterfelter med stjerneformet mønster. Kvasten for oven i draperiet er i Aagaards udkast anbragt i højre side, medens den tidligere var anbragt i

C.F. Aagaard. Udkast til Det Kongelige Teaters fortæppe 1874. Tusch og vandfarve. Ca. 63 x 69 cm. På toppen af det høje Akropolisbjerg ses konturen af Parthenon templet og den store Athenastatue. Kvasten for over til høje i draperiet kom ikke med i det endelige fortæppe. Danmarks Kunstbibliotek. Samlingen af Arkitekturtegninger.

venstre side. Otto Bache, som skulle tage sig af figurmaleriet, forberedte sig på sin del af opgaven ved at male en olieskitse af fortæppets nøgne drengebørn med vinger, også kaldet putti eller genier, der trækker forhænget til side. Skitsen følger i store træk J.L. Lunds tegnede skitse med otte putti fra 1827, men forøger gruppens dynamik og tilføjer en ekstra putto, som er ved at falde omkuld af iver efter at trække tæppet til side. Baches putti er lidt

Otto Bache. Udkast til putti der trækker et fortæppe til side i Det Kongelige Teaters fortæppe. Olie på lærred. 16,3 x 46,8 cm. De buttede englebasser kæmper bravt med at trække det tunge røde draperi til side. En af dem med front mod beskueren er ved at falde omkuld af bar iver, og et par af dem søger beskuerens anerkendelse med deres blik. Teatermuseet i Hofteatret, Christiansborg Slot.

mere buttede og individualiserede end Lunds, og et par af dem har øjenkontakt med beskueren. Som eksempel på individualisering ses både lys- og mørkhårede putti. Måske var det disse modifikationer, som var nye i forhold til tidligere udgaver af fortæppet, der fik en anmelder til at bruge betegnelsen “Kiækhed” om geniernes interaktion mellem maleri og teatergænger. Otto Bache var ligesom J.L. Lund begejstret for Rafaels kunst.

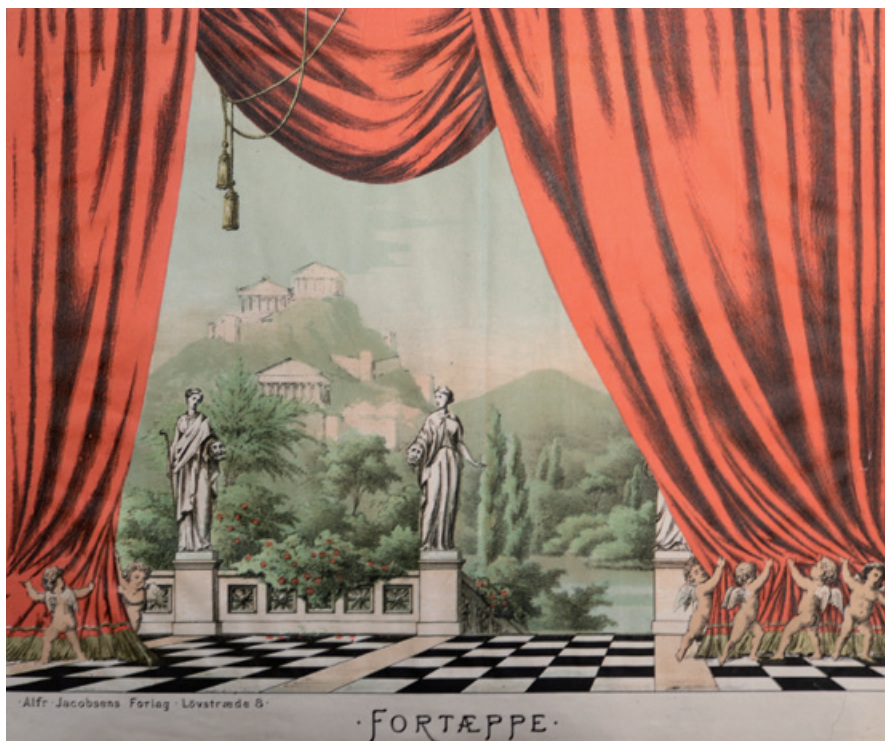
Medens fortæppet blev malet besøgte en medarbejder fra Dags-Telegraphen malersalen den 24. september 1874 og berettede: “Det nye Fortæppe er, som bekjendt, en Efterligning af det forrige; dette, malet af Troels Lund, var atter komponeret efter et tidligere, som skyldtes den gamle Professor Lund; imellem dem brugtes i nogle Aar et mislykket Tæppe af Tilly. Det er den almindelige Mening, at Professor Lunds Tæppe var et Mesterværk i sin Art og et sjelden smukt Arbeide. Enhver, som har været i Udlandets større Theatre, har vistnok faaet det Indtryk at det maa være særdeles vanskeligt at faa smagfulde Fortæpper, thi selv paa de bedst udstyrede Theatre er man ofte slet udstyret i denne Retning. Imidlertid har det ikke været Opgaven at bibeholde det ældste Tæppe Uforandret; det gjaldt om at bevare det Bedste af det gennem flere Led Overleverede, hvorhos de større Dimensioner kræve nogen Tillempning. Motivet er altsaa uforandret som før, men i udarbejdelsen er der nogen Forskjel. Medens saaledes Landskabet tidligere laa i Eftermiddagsbelysning, der fra oven faldt skraat nedad, maa man nu forestille sig at Lyset paa det klassiske Landskab, som viser sig bag det af Englebørn til Siden førte Draperi, falder fra Tilskuerspladsen som en kraftig Morgenbelysning, der straalere ind over Landskabet og navnlig bringer Akropolis til at springe klarere frem med sin hele hævede Top, der krones med de antike Templer og Fidias's kolossale Pallas-Athene-Figur. Englene ere i det Hele fordelte som før: tre paa Tilskuernes venstre Haand ere næsten færdige med at føre Tæppet til Side; en halv Snes Stykker arbejder endnu paa høire Side med det mægtige Draperi. Disse Englebørn ere smukkere i Form og Farve end paa det sidste Tæppe. Balustraden, omslynget af friske Roser og bærende Støtter af de dramatiske Muser, er gjort noget lettere end før; det bagved hvilende Landskab har i det hele beholdt sine karakteristiske Linier, men den større Brede, som det nye Tæppe har, er fornemlig kommen Mellemgrunden til Gode, saa at den synes friskere og friere. Akropolis springer, som sagt, stærkt frem i klar Belysning, skjønt fjerntliggende; endelig fortoner sig i Baggrunden langt borte til Høire en blaalig Bjergryg”.¹³

Efter fortæppet var færdigt og monteret i den nye teatersal skrev Dagens Nyheder den 2. oktober 1874 om det nye fortæppe: “Iaftes prøvedes for første Gang det nye Fortæppe, som er malet af Kunstnerne Carl Aagaard og Otto Bache. Kunstnerne have i Hovedsagen holdt sig til det samme Motiv, som i sin Tid med stor Genialitet undfangedes af Professor Lund, og man vil saaledes paa det nye Fortæppe atter komme til at se de mange Englefigurer,

der trække de røde Draperier til Side, saaledes at man øiner et smilende Landskab med Bjerget, paa hvis Tinde Akropolis troner. Det nye Fortæppe, som er malet med al den Dygtighed, som de to Kunstnere ere i Besiddelse af, gjorde almindelig Lykke og er en i enhver Henseende værdig Prydelse for vor nye Nationalscene. Ligesom Akropolis og hele Landskabet er malet med Hr. Aagaards fine Sands for Stemninger og Farver, saaledes ere Figurerne udførte af Hr. Bache med en Kiækhed og Smag, der gjør Kunstneren stor Ære.”¹⁴

I dagbladet Fædrelandet hæftede man sig ved, at der i genfremstillingen af det gamle motiv i fortæppet var sket nogle forandringer i landskabet, som er blevet bredere og har fået en mere indfaldende belysning, så genierne i forgrunden og Akropolis med de antikke bygninger træder klarere frem.¹⁵ Også Folkets Avis var tilfreds og fandt, at fortæppet næppe overgås af noget andet teaterfortæppe.¹⁶ Ved den officielle åbning af den nye teaterbygning, der fandt sted den 15. oktober 1874, glædede Illustreret Tidende sig over, at ikke alt var nyt, men at der var noget genkendeligt, nemlig det gamle motto: “Ei blot til Lyst” og “det velbekjendte skønne Fortæppe, at sige i fornyet Skikkelse”.¹⁷

Fortæppet fra 1874 er flere gange blevet frisket op i farverne af teatermalerne Valdemar Gyllich og Therolf Pedersen og blev fornyet i 1952 under ledelse af teatermaler Ove Christian Pedersen med bistand af Søren Frandsen og igen fornyet af teatermalerne Søren Frandsen og Helge Vincent Lind i 1985. Akropolistæppet blev sidst kopieret i 2014 af teatermalerne David Drachmann, Camilla Vilslev og Ask Bengtson. I forhold til 1827-fortæppet er det nuværende fortæppe sjette kopi. Ved enhver kopiering vil der, selv om man tilstræber at komme forlægget så nær som muligt, være mindre forskelle i forhold til tidligere versioner. Akropolismotivet er blevet brugt i mange sammenhænge, herunder i forenklet udgave som fortæppe til dukke-teatre, hvorved mange børn i en tidlig alder har fået motivet indkodet som det naturlige og selvfølgelige teaterfortæppe. Den kunstneriske udsmykning af den nye teaterbygning blev offentligt diskuteret, og til maleren Constantin Hansens fortrydelse blev hans navn inddraget i debatten.¹⁸ Selv om der ikke fra hans side forelå noget forslag eller udkast til bedømmelse, udførte han på eget initiativ et udkast til et nyt fortæppe til Det Kongelige Teater, som dog ikke indgik i en officiel bedømmelse.¹⁹ Det man ønskede var at holde sig til det gamle, som alle kendte og elskede.

Akropolisfortæppe, 1880. Papirtryk. Alfred Jacobsens Forlag. Thalia til venstre med komisk maske og Melpomene til højre med tragisk maske samt kvasten øverst oppe minder mere om 1857-fortæppet end fortæppet fra 1874. Det Kongelige Bibliotek. Kort- og Billedsamlingen. PN's Samling. Alfred Jacobsen. Danske teaterdekorationer. Nr. I-X.

Forløberne for Akropolistæppet

Som det fremgår af beskrivelsen af Det Kongelige Teaters fortæppe fra 1874 refereres tilbage i tiden til det gamle tæppe, hvis motiv som ovenfor nævnt med stor genialitet undfangedes af J.L. Lund. I det følgende gennemgås forløberne for det nuværende fortæppe for at undersøge, hvor langt Akropolismotivet kan føres tilbage i tiden. Betegnelsen “Akropolistæppet” er af nyere dato og kom først ind i sproget i den første del af 1900-tallet.

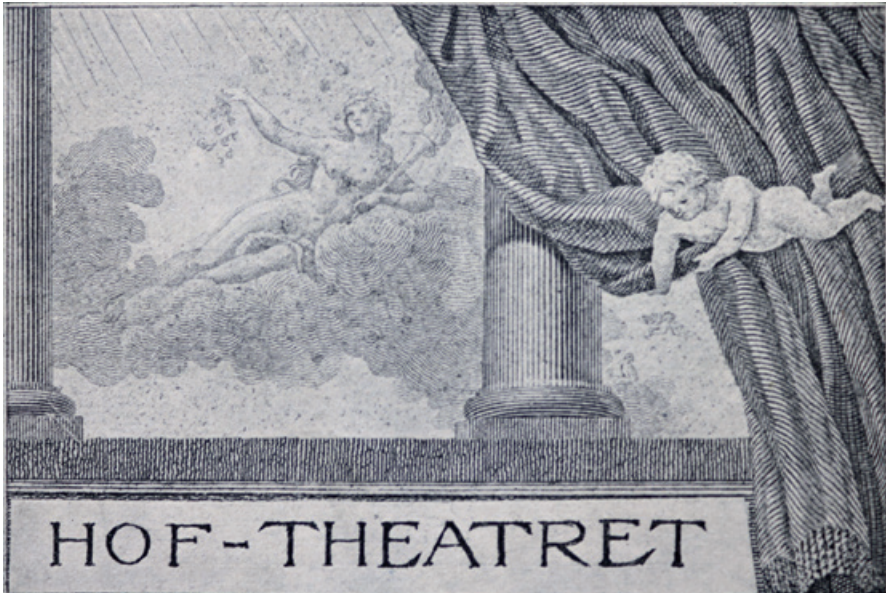
1748-fortæppet

Komediehuset på “Kongens Nye Torv” blev åbnet den 18. december 1748 i en bygning, tegnet af arkitekt og hofbygmester Nicolai Eigtved.²⁰ Kendskabet til Det Kongelige Teaters første tid er mangelfuld, fordi teatrets arkiv blev ødelagt ved Christiansborg Slots brand i 1794, men selv om der ikke foreligger konkret bevis for hvem, der har malet et fortæppe til teatret, er det rimeligt at antage, at det var Jacopo Fabris, en italiensk maler, som var indkaldt af Frederik 5. til at virke som teatertekniker og teatermaler.²¹ Der er ingen konkret viden om dette fortæppe.

1774-fortæppet

Da Komediehuset hurtigt viste sig at være for lille, besluttedes det i 1774 at udbygge teatret. Arkitekten for ombygningen var kongelige bygningsinspektør og hofbygmester C.F. Harsdorff. Fortæppet blev malet af Peter Cramer, som i 1762 blev ansat som fast hofteatermaler.²²

Fra en billet til Det Kongelige Teater fra 1801 kendes et motiv af en svævende amorin, der trækker et forhæng bort fra to søjler bag hvilke, der ses en svævende nøgen kvinde på en sky med en fakkel i den ene hånd og kastende roser med den anden hånd. Konkret viden om Cramers fortæppe har vi ikke, men retrospektivt kan man, som det senere vil fremgå, forestille sig, at teaterbilletten viser et udsnit af fortæppets motiv. Af Videnskabernes Selskabs prismedalje fra 1769 fremgår et beslægtet motiv af en svævende kvinde (Sandheden), som Peter Cramer har designet. Motivet forestiller ifølge en beskrivelse fra 1791: “Et Fruentimmer, svævende paa Skyer, omgivet med Straaler, holder i den høire Haand en Lauerbærkrands og i den venstre en Tubus” (et rør eller en kikkert).²³ Et godt indtryk af det indre af C.F. Harsdorffs kongelige teater med oprullet fortæppe, kan fås af C.F. Christensens maleri, som blev udstillet på Charlottenborg i 1830.²⁴ En skitse til maleriet krediteret C.F. Christensen af prosceniets højre del, som viser to korintiske søjler med en statue imellem, findes på Det Kongelige Bibliotek.²⁵ Til erindring om teatrets belærende og opdragende funktion satte man i oplysningstidens ånd den sindrige indskrift af C.F. Jacobi: “Ei blot til Lyst” over scenen.²⁶ I Rigsarkivet findes en tegning i form af et tværsnit af teateret, som viser sceneåbningen malet ensartet blåt,

Billet til afskedsforestilling i Hof-teatret i 1914 i anledning af, at teatret skulle lukkes for at blive lavet om til bolig for Hofmarskallatet. Billetten er aftryk af en graveret kobberplade med indskriften Parterret, dateret 1801 (7,7 x 11,1 cm), der blev anvendt som cliché til trykning af billetter til Det Kongelige Teater, som i den historiske anledning blev anvendt til trykning af teaterbilletter til Hofteatret, idet indskriften Hof-teatret blev indsat i stedet for Parterret. Motivet er af Peter Cramer og viser en svævende amorin, som trækker et forhæng bort fra to søjler bag hvilke, der ses en kvindeskikkelse hvilende på skyer med en fakkel i venstre hånd og strøende roser med højre hånd og belyst af et himmelsk lys fra venstre. Teatermuseet i Hofteatret, Christiansborg Slot.

dvs. uden fortæppemotiv. Over scenen står indskriften “Ei blot til Lyst”.²⁷ Tegningen er ikke dateret, men er måske fra 1830'erne.

1827-fortæppet

I sommeren 1826 gennemførtes igen en ombygning af Det Kongelige Teater under ledelse af hofbygmester Jørgen Hansen Koch, som blev uddannet som arkitekt på Kunstakademiet fra 1806-16.²⁸ Med støtte fra Fonden Ad

J.L. Lund. Udkast til Det Kongelige Teaters fortæppe, 1827. Akvarel. 36,3 x 49,0 cm. Motivet er grundbilledet i 1827-fortæppet, som er forlæg for alle senere fornyelser af Akropolistæppet. Nationalmuseet. Fotografi, Roberto Fortuna.

Usus Publicos rejste han i 1818 på studieophold i Rom, hvorfra han fortsatte til Grækenland, hvor han opholdt sig i næsten et år. Han blev den første danske arkitekt, der besøgte Athen og Istanbul.²⁹ Opholdet i Grækenland og studierne af den antikke græske bygningskunst kom til at præge Kochs arkitektoniske stil. I 1835 blev han udnævnt til professor ved Kunstakademiet, og i 1844-49 var han dets direktør.

Den 9. december 1826 bestilte direktionen for Det Kongelige Teater et nyt scenetæppe hos teatermaler Arnold Wallich: “Det nye Fortæppe som man allerede mundtlig har overdraget Dem at male i Vinter, ønsker man, at De snarest muligt vil tage i Arbejde. Den paa det forrige Tæppe af Cramer saa heldigen udførte og almindeligen yndede Idee følges ved det nye uden slavisk

at copieres. Til Fond maa males en skøn romantisk vue, ikke hentet fra nogen bestemt Egn, enten i Fædrelandet eller i Udlandet. At De til Figureerne benytter Professor Lunds Pensel, bifalder vi aldeles”³⁰

Wallich blev uddannet på Kunstakademiet fra 1795 til 1803. Herefter rejste han til Rom, Milano og Paris for at uddanne sig som teatermaler. I 1814 blev han ansat ved Det Kongelige Teater og blev medlem af Akademiet i 1815. Frem til sin fratræden i 1842 var Arnold Wallich Det Kongelige Teaters eneste teatermaler.

Som det fremgår af bestillingen, var direktionen indstillet på, at Wallich kunne inddrage professor J.L. Lund i figurmaleriet i det nye scenetæppe. De to malere kendte hinanden fra studietiden på Kunstakademiet, idet de begge var elever af Nicolai Abildgaard, og fra deres samtidige ophold i Rom, hvor de hørte til kredsen omkring Bertel Thorvaldsen.

J.L. Lund, der var født i 1777, indledte sin uddannelse på Kunstakademiet i 1796, hvorfra han i 1799 rejste til Dresden og i 1800 videre til Paris, hvorfra han efter studier hos den nyklassicistiske maler Jacques-Louis David fortsatte til Rom i 1802.³¹ Her opholdt han sig to gange, første gang fra 1802-10 og anden gang fra 1816-19. Lunds uddannelse var rettet imod historiemaleri, men han har også, navnlig i karrierens start, udført en del portrætter og landskabsbilleder. Da Lund malede fortæppet til Det Kongelige Teater, var han i forvejen beskæftiget på teatret med portrætmaleri. Den nærmere arbejdsfordeling mellem Wallich og Lund er vanskelig at udrede. Wallich berømmes især for teaterdekorationer, hvor arkitekturmaleri spillede en væsentlig rolle, og Lund var som historiemaler dygtig til figurer, draperinger og landskaber. Af afregningen fra 5. februar 1827 for professor Lunds indsats, som beløb sig til 200 rbd. sedler fremgår det, at han har været bredere involveret i maleriet end til figurmaleri: “For at have malet Statuerne og Genierne paa det nye Fortæppe og desuden været behjælpelig ved Tæppets Maling”.³² Beløbet svarer til et halvt års professorløn.

Hvori den “af Cramer saa heldigen udførte og almindeligen yndede Idee” bestod, som man ønskede fulgt i det nye tæppe, kan vi ikke vide i mangel af kendskab til det gamle tæppes udseende, men det er rimeligt at antage, at det er ønsket om at bibeholde motivet med et draperitæppe, der trækkes til side af en amorin. Som baggrund ønskede man som omtalt “en skøn romantisk vue”, som ikke skulle være fra en bestemt egn, men som enten kunne være fra fædrelandet eller fra udlandet, og det er jo netop disse ønsker Lund opfylder i

sin skitse fra 1827. Måske repræsenterer dette udkast summen af anvisninger, overvejelser og diskussioner mellem Koch, Wallich og Lund, og det er tænkeligt, at det har været forelagt Det Kongelige Teaters direktion til godkendelse, inden fortæppet blev malet i det store format. Samarbejdet mellem Koch og Lund om græsk inspirerede motiver fremgår også af en festdekoration, som Det Kongelige Teater lod udarbejde i anledning af prins Frederik Carl Christians, senere Frederik 7., og prinsesse Vilhelmines bryllup den 1. november 1828, i hvilken anledning Heibergs Elverhøj blev uropført som nationalt festspil. Dekorationen bestod af en tempelbygning, hvori der var anbragt forskellige transparentmalerier med græske mytologiske motiver af J.L. Lund.³³

Hvordan fortæppet fra 1827 kom til at se ud vides ikke med sikkerhed, idet det ikke eksisterer mere, og fra Lunds hånd har vi kun tegnede skitser og en akvarel fra 1827 at holde os til, imidlertid er det muligt gennem senere afbildninger og kopier at danne sig en ret præcis forestilling om 1827-fortæppets udseende. I J.L. Lunds akvarel ses det store røde draperi, som englebørnene er ved at drage til side i højre side, medens det er trukket fra og fastgjort i venstre side, hvor der ses to englebørn, hvoraf den ene knælende spiller på harpe, og den anden med en blomst i den ene hånd bevæger sig pegende mod højre og forsøger at få sin ledsager med. Den asymmetriske opbygning af motivet medfører, at der skal flere putti til at trække fortæppet til side i den ene side end i den anden. Forgrunden adskilles fra landskabet i baggrunden af en lukket balustrade. På balustraden står to musastatuer, Thalia til venstre med en komisk maske i højre hånd og i den modsatte side en statue med en lyre i venstre hånd, som må være Terpsichore. Skulpturerne er markante i forhold til baggrunden. For den tids teatergængere var muserne velkendte skikkelser, der beskyttede teatrets kunstarter, og teatret blev omtalt som Thalias tempel og skuespillerne som Thalias tjenere og tjenerinder. Desuden stod der indtil moderniseringen i 1826 på hver side af scenen mellem to kannelerede korintiske søjler en gipsstatue af hhv. Thalia af Johannes Wiedewelt og Melpomene af Andreas Weidenhaupt.³⁴ Bag balustraden ses en grøn bevoksning med røde og gule citrusfrugter og laurbærbuske. I baggrunden ses et vidstrakt bjerglandskab med et stort bjerg til venstre, som skal forestille Akropolis. Til højre herfor en dyb skyggefuld dal, hvorfra der rejser sig en stejl bjergskrånning. Mellem disse to bjergformationer anes en tredje bjergtop i det fjerne. Midt på Akropolis-bjerget ses flere grupper af bygninger, heriblandt en tempelbygning med søjler og trekantgavl, en bygning med et rundt tårn, en borg med firkantede hjørne-

J.L. Lund. Udsnit af udkast til Det Kongelige Teaters fortæppe, 1827. Akvarel. 36,3 x 49,0 cm. Den ene af de to putti søger at få sin knælende harpespillende ledsager med til højre. Skyggerne viser, at lysindfaldet er skråt ovenfra fra venstre. På balustraden står Thalia med sin komiske maske i den ene hånd og en stav i den anden hånd. Nationalmuseet. Fotografi, Roberto Fortuna.

tårne samt en akvædukt. På den nederste del af bjerget er der bevoksning med palmer, pinjer og cypresser. Den øverste del af bjerget er goldt og forrevet.

For Lund har det næppe været et problem at male antikke tempelbygninger, som han kendte fra sit ophold i Italien. Fra hans rejsepas ved vi, at han i 1807 besøgte Napoli, og det er muligt, at han ved den lejlighed har set tempellerne i Pæstum.³⁵ Tempelbygningen i Lunds udkast har seks doriske søjler og trekantgavl. Det bemærkes, at der i udkastet ikke er bygninger på bjergets top, hvilket på ingen måde udelukker at have været tilfældet i det endelige fortæppe, hvilket senere gengivelser heraf viser. Det er tænkeligt, at Lund og Koch har set

de berømte tegninger af bygningerne på Akropolis i Athen, som James Stuart og Nicholas Revett offentliggjorde fra 1762.³⁶ Der kan således ikke være tvivl om, at det var i 1827, Akropolis blev indført i motivet på Det Kongelige Teaters scenefortæppe. Selv om direktionen ikke bad om et romantisk landskab fra en bestemt egn, hverken i fædrelandet eller i udlandet, fik man et landskab med klare referencer til det antikke Akropolis i Athen, hvor teatrets vugge stod.

P.J. Riis har i sin bog om Akropolisfortæppet afvist, at J.L. Lund stod bag Akropolismotivet og mener, der er sket en forveksling mellem J.L. Lund og teatermaleren Troels Lund. Henvielsen i dagspressen til, at det "i sin Tid" var Professor Lund som med stor genialitet fik ideen til motivet, må henvises til et tidspunkt, der ligger længere tilbage i tiden end det teatertæppe, Troels Lund bidrog til i 1855. Forbindelsen mellem Troels Lund og J.L. Lund fremgår af et brev, som Troels Lund sendte fra München i 1828 til sin tidligere lærer og kasserer ved Kunstakademiet J.L. Lund: "Jeg har erfaret fra Kjøbenhavn, at De har arrangeret et nyt Fortæppe meget smukt, hvilket har interesseret mig meget".³⁸ Troels Lund var først og fremmest arkitekturmaler, og det er ham, der var ansvarlig for de såkaldte "transparente Pølse-Dreng" som stødte øjnene i 1855-fortæppet.

Hvorfor forhænget blev dybrødt og ikke en anden farve, kan man kun gisne om, ligesom det på grund af afblegning er vanskeligt at bedømme den oprindelige røde nuance. Måske har Lund valgt den røde farve, fordi purpur på grund af farvestoffets kostbarhed var en kongelig farve, og fra hans arbejde med religiøs kunst, har han måske haft Det Gamle Testamente i erindring, hvor der om indretning af helligdommen står: "Og du skal lave forhænget af purpurblåt, purpurrødt og karminrødt stof".³⁹ Vi ved det ikke, men forhængets røde farve i fortæppet er der ikke siden ændret ved.

Foruden akvarellen har J.L. Lund udført en række tegnede skitser af udvalgte dele af fortæppet, så som grupper af putti, draperingsstudier, musen Thalia og udkast til fortæppet som helhed.⁴⁰ I Kobberstiksamlingen findes en stor tegnet skitse på karton af otte bevingede putti, der med iver og under fysisk udfoldelse trækker et fortæppe til side.⁴¹ Også i Det Kongelige Bibliotek findes tegnede skitser af putti. I dødsboauktionskataloget efter Lund findes en karton med tre putti.⁴² Som det fremgår, anvendes forskellige betegnelser for disse små bevingede børn: amoriner, eroter, genier, putti, englebørn eller "englebasser". Betegnelsen afhænger af sammenhængen. I religiøs kontekst vil man

J.L. Lund. Udkast til Det Kongelige Teaters fortæppe. Tegning, 37 x 49 cm. Det Kongelige Bibliotek. Billedsamlingen.

ikke tøve med at kalde dem for englebørn eller putti, medens man i verdslig sammenhæng nærmere vil betegne dem som genier.⁴³ I J.L. Lunds altertavle i Sankt Johannes Kirke på Nørrebro, som forestiller Kristi Himmelfart, ses flere barneengle.⁴⁴ Lund er også kendt som en habil landskabsmaler, og fra hans rejser foreligger adskillige bjergmotiver, som utvivlsomt er kommet ham til gode ved fremstillingen af fortæppets Akropolislandskab. Som eksempel på Lunds interesse for landskabsmotiver kendes en tegning fra hans studietur til Schweiz i 1801, som i høj grad drejede sig om det mægtige bjerglandskab, som romantikerne på den tid forbandt med det guddommelige.⁴⁵ Det var i pagt med tiden, at direktionen bestilte “en skøn romantisk Vue” som baggrund i scenemaleriet, og det er sandsynligt, at Lund har bidraget hertil med afsæt i sine bjerglandskabsstudier.

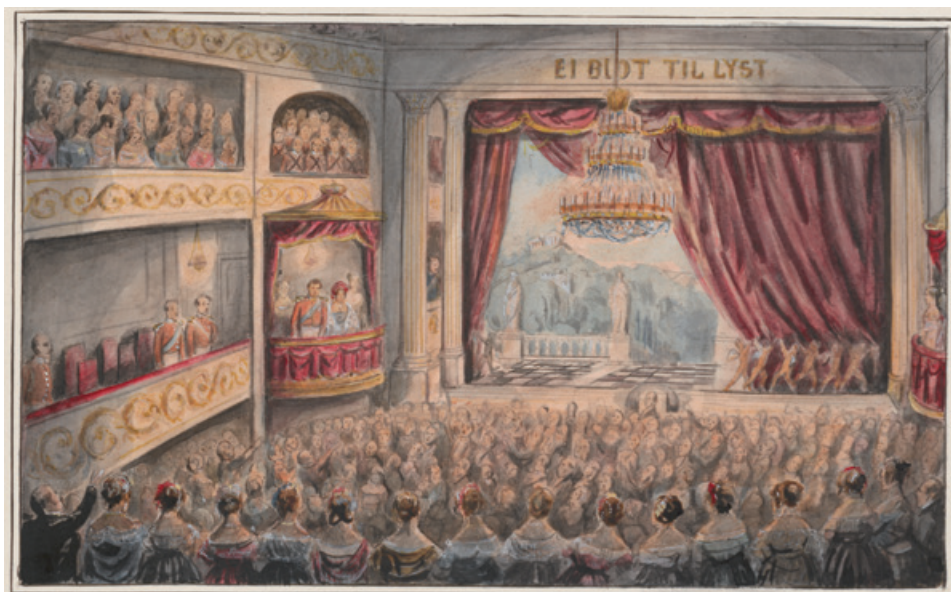

J.L. Lund. Putti der trækker tæppet til side. Tegning. Blyant og kul. 325/330 x ca. 865 mm. Forlæg for de bevingede børn, der trækker forhænget til side i Det Kongelige Teaters fortæppe. Den græske betegnelse for de nøgne drengebørn er eroter efter kærlighedsgudinden Eros, medens den latinske betegnelse er amoriner efter Amor. I antikkens Rom brugtes betegnelserne genier og putti for nøgne drengebørn som skytsånder i kunst og religion. I denne forbindelse kan de bevingede børn betegnes genier eller putti. For Lund var det naturligt at bruge putti både i religiøs og verdslig sammenhæng. Statens Museum for Kunst. Kobberstiksamlingen. Mappe O1. Nr. 34 a. Fotografi, Statens Museum for Kunst.

Tegningerne viser, at Lund ud over figurstudier også har interesseret sig for motivets helhed. Musastatuerne på balustraden synes at have være genstand for en vis udvikling og variation. Thalia er tilsyneladende den eneste muse, Lund har lavet udkast til, og det må være Thalia, der figurerer både i Lunds akvarel og tegnede skitser af fortæppet. I begyndelsen af 1800-tallet var Thalias tempel en almindelig betegnelse for teatret, hvorfor Thalia næsten var givet på forhånd. I Lunds tegning af Thalia holder hun den komiske maske i venstre hånd, og det samme er tilfældet i tegningen af fortæppet, medens hun i akvarellen holder masken i højre hånd.⁴⁶ Bedømt ud fra lyren må gudinden til højre i akvarellen set fra beskuerens side være Terpsichore, dansens og musikkens muse. Hvis denne tolkning er korrekt, har Lund ikke i sine udkast arbejdet med Melpomene. Det udelukker dog ikke, at han kan have haft hende med i den endelige version af fortæppet fra 1827, hvilket de efterfølgende kopier af Lunds fortæppe tyder på, idet både Thalia og Melpomene indgår heri. I Lunds skitser er Thalia placeret i fortæppets venstre side set fra salen, hvilket også er tilfældet

Tegning af Thalia med komisk maske og hyrdestav. 28,4 x 19,5 cm. Maskens og hyrdestavens udseende kan være inspireret af en romersk Thaliaskulptur fra det 2. århundrede i Pius-Clementine Museet i Vatikanet. Det Kongelige Bibliotek. Billedsamlingen.

P.C. Klæstrup. Festforestilling i Det Kongelige Teater ved fejringen af Christian 8. og Caroline Amalies sølvbryllup den 22. maj 1840, 155 x 233 mm. Akvarel. Det nedrullede fortæppe viser Arnold Wallich og J.L. Lunds Akropolismotiv fra 1827. Den flisebelagte terrasse i forgrunden og tempelbygningerne på bjergets top var ikke med i Lunds akvarelskitse fra samme år. I prosceniet er indrettet tilskuerslojer, hvor der indtil moderniseringen i 1826 stod statuer af Thalia og Melpomene. Hendes Majestæt Dronningens Håndbibliotek, Kongernes samling.

både i fortæppet fra 1857 og i det nuværende fortæppe, hvor hendes attributter i 1874-fortæppet dog ikke er en maske, men en hyrdestav og tamburin.

Tegneren P.C. Klæstrup har udført en akvarel fra festforestillingen i Det Kongelige Teater i anledning af Christian 8. og Caroline Amalies's sølvbryllupsfejring den 22. maj 1840, som viser teatersalen med nedrullet fortæppe.⁴⁷ Ud fra tidspunktet er det Arnold Wallich og J.L. Lunds fortæppe fra 1827, vi ser. Prosceniet er indrammet af runde kannelerede søjler med søjlefod og korintisk kapitæl. Motivet i fortæppet er Akropolis, som åbenbares, når det store røde forhæng drages til side af englebørnene. I forgrunden ses en bred flisebelagt terrasse. Balustraden er opdelt i to, hvor der på den venstre del står to musastatuer – Thalia og Melpomene – og foden af en tredje er synlig

på balustraden til højre. Den todelte balustrade åbner udsigten til landskabet i baggrunden, hvor der på toppen af Akropolisklippen ses to tempelbygninger med søjler. Den historiske kildeværdi af Peter Klæstrups akvarel må tages med et vist forbehold, idet den ikke er samtidig. Klæstrup tilstræbte dog ifølge H.P. Clausen passende autenticitet i sine værker ved så vidt muligt at bygge på samtidige forlæg. Sammenholdt med beskrivelserne i pressen er der ikke noget, der taler imod, at det er et troværdigt indtryk, vi får af teatersalens og fortæppets udseende i 1840. I forhold til Lunds akvarelskitse er der især tre ting at bemærke, som adskiller Klæstrups akvarel fra udkastet: 1) flisebelægning af forgrundsterrassen, 2) todeling af balustraden og 3) tempelbygningerne på toppen af Akropolisklippen. Desuden bemærkes, at de to optrædende putti ikke er med i det endelige fortæppe, og at en putto i stedet er i færd med at trække forhænget til side.

Ombygningen af Det Kongelige Teater blev vel modtaget i dagspressen, således skrev Aalborg Stifts Adresse-Avis og Avertissements Tidende ved åbningen af teatersæsonen i september 1826: “Der er i den forløbne Sommer ved det kongelige Theater foretaget nogle ikke ubetydelige Bygningsarbejder, deels til Forskjønnelse og deels til Forøgelse af Bekvemmelighederne. De ere udførte af Hr. Hofbygmester Koch, og Bekostningerne i det Hele skal udgjøre omtrent 8000 Rbd. eller noget derover. En ny Forbindelsesbygning imellem Theatret og Gjethuset er opført af større Omfang end den forrige, og med Porte for hver Ende. Ved denne Bygning er bleven Lejlighed til Anlæg af Trappegange, som forhen optog Plads i selve Theater Bygningen. Hele Theatret er bleven nyt opmalet. De fire Portræter af Holberg, Evald, Sophocles og Plautus ere paa nye malede af Hr. Professor Lund efter gode Portræter. Den kongelige Loge, saavel som Hofdame-Logen ere blevne beklædte med nyt carmoisinrødt Atlas[k] og udvidede ved at det Rum, der var imellem samme og Theatret, er sat i Forbindelse med dem, og de Statuer ere bortagne, der forhen stode imellem Pillerne. Den kongelige Loge og Forværelset til samme er bleven forsynet med nyt Møblement. Logerne i den første Etage ere alle forsynede med nye Puder paa Bænkene. Belysningen er forbedret ved at den store Lysekroner er forøget med 16 Lys, og at tre nye Lysekroner ere anbragte for ved Proscenium. Skuepladsen har erholdt et heelt nyt Gulv, og faaet nogle Forbedringer i Henseende til Maskineriet under Gulvet. Prosceniet er bleven noget udvidet ved at det Stykke, som Orchestret gik ind i, er tillagt samme.”⁴⁸

Ved ombygningen i sommeren 1826 blev fortæppet ikke fornyet. Det skete først året efter i henhold til bestilling fra direktionen af 9. december 1826. Det nye fortæppe blev tilsyneladende malet umiddelbart herefter, idet Lund allerede blev afregnet for sin indsats den 5. februar 1827. Det nye fortæppe har tilsyneladende ikke givet anledning til selvstændig avisomtale.

1855-fortæppet

I 1855 foretoges en ombygning af teatersalen under ledelse af arkitekt Gottlieb Bindesbøll. Ombygningen skulle forbedre forholdene for tilskuerne, og scenen blev kun minimalt berørt. Et nyt fortæppe i den ældre stil blev malet af teatermaler Troels Lund. Han var uddannet på Kunstakademiet og blev ansat som teatermaler ved Det Kongelige Teater i 1842.⁴⁹ Selv om han blev almindelig anerkendt som en dygtig arkitekturdekoremaler, kom han til at stå i skyggen af teatrets anden teatermaler, C.F. Christensen. Der er ikke fundet afbildninger af tæppet. Selv om Otto Zinck i sin Theaterstatistik viser en tegning med titlen: "Prosceniet af Theatret fra 1855" er det nærmere en tegning af prosceniet fra 1857 med Tillys fortæppe.⁵⁰ En fortolkning som Peter Hansen også foretager, når han under det samme billede anfører billedteksten: "Prosceniet 1857".⁵¹ Otto Zinck var skuespiller og teaterhistoriker.⁵² Han debuterede som skuespiller på Det Kongelige Teater i 1855 og var ansat på teatret indtil udgangen af 1867.

Ombygningen af teatret i 1855 blev fyldigt omtalt i dagspressen. Flyve-Posten skrev: "Stilladsen i det Indre af Theatret er nu nedtaget, og man er saaledes istand til at overse hele Ombygningen af Tilskuerpladsen. Indtrykket er i høi Grad overraskende. Kun Murene ere blevne staaende, men selve Tilskuerpladsen er ny og saa smuk, saa hensigtsmæssig, saa elegant og rummeligt indrettet, at den overtræffer alle Forventninger. Prof. Bindesbøll feirede herved en Triumph, saameget større og mere tilfredsstillende, som det er noksom bekjendt, at hans Plan blev imødeset med Mistillid og endog offentligt fordømtes, førend man kjendte noget til den. Tilskuerpladsen er bleven betydeligt forhøiet og udvidet. Der er ialt 1423 Pladser eller 200 Pladser mere end forhen. Kongens Loge, decoreret med rødt Fløiel, findes midt for Scenen med et rummeligt Entreeværelse, og paa venstre Side ved Prosceniet er der indrettet en mindre Loge for Kongen. I anden og tredie

Etage findes Buffeter. Ved hensigtsmæssige Indretninger er der sørget for en god Luftventilation, og paa forskjellige Steder er der anbragt Varmeindretninger. En smykket Festhal for Apollo og Muserne er Tanken i Decorationen. Apollo, Thalia, Melpomene, Euterpe, Terpsichore og Erato, omgivne af blomstersmykkede Altere, ere malede i Loftet. Paa 2den Etages Logebrystning findes Portraiterne af Holberg, Ewald, Oehlenschläger, Wessel, Kuhlau og Weyse, omgivne med Laurbærgrene; dernæst findes her Sujetter, hørende til de forskjellige Arter af Skuespillet, det komiske, det tragiske, det phantastiske osv. Første Etages Brystning er decoreret med de skønneste Blomsterfestons. Over Prosceniet findes Masker i Krands af Bachus, Pan og Silen. – Det Hele bærer et ægte kunstnerisk Præg. Figurerne ere malede af Constantin Hansen, Brystningen paa første Etage af Prof. I. L. Jensen, og den øvrige Decoration er udført af Maler Emil Holm. Det nye Fortæppe er malet af Hr. Theatermaler Troels Lund”.⁵³ Aalborg Stiftstidende og Adresse-Avis mente, at teatersalen, som havde fået lænestole i stedet for bænke, var blevet ganske tiltalende og hyggelig ved ombygningen, selv om det lille rum aldrig ville blive helt optimalt.⁵⁴ Andre rejste kritik af projektet, allerede inden det var færdigt. Således skrev Dannevirke, at den gamle og for længst faldefærdige bygning burde være revet ned og erstattet af en ny tidssvarende bygning, og at selv projektets arkitekt professor Bindesbøll delte denne opfattelse.⁵⁵

Troels Lunds fortæppe fik en hård medfart i dagbladet Fædrelandet: “Derimod har Theatret ved Forandringen faaet en Plet paa sig, der tillige er en Plet paa den danske Konst, det er det nye Tæppe. Det er den gamle Idee, her er gjenudført med nogen Forandring: Genier, der trække et Tæppe til Side. Men dette Tæppe paa Tæppet, hvoraf er det? See disse Folder ikke ud, som om de vare hugne med en Forhammer ud af Kampesten, eller som om Maleren havde taget sit Forbillede fra en Skærgaard, hvor Bølgeslaget frembringer Folder paa Klipperne, der ere ligesaa tunge og haarde som disse. Og disse Genier, hvad ligne de? Guddommelige Væsener eller grimme Vanskabninger? Man skal have vanskeligt ved paa det simpleste Skilt eller Mindesmærke fra Konstens raaeste Barnealder at finde tilsvarende Uhyrer, ikke et Lem er rigtigt tegnet eller har menneskelige Former. Det er vistnok uheldigt for Theatret, at have en fast Theatermaler, der er sit Fag saalidet voxen, som Hr. Troels Lund, men uagtet man nu engang har ham, hvad Nødvendighed var der da for at lade ham male dette Tæppe; og burde ikke baade Bygmesteren og Theaterdirecturen

modsat sig, at et saadant Smøreri blev hængt op for at skamskænde den øvrige Decoration, saa meget mere som denne kun sees af dem, der vende sig om og op, for at betragte den, medens Tæppets monstreuse Skue er uundgaaeligt for Enhver, der befinder sig i Theatret?”⁵⁶

Professor Niels Vinding Dorph modtog under sin kortvarige ansættelse som teaterdirektør i 1856 kritik af fortæppet: “Gaaer det ikke bedre i de næste Maaneder end i de foregaaende, og vedbliver Theaterdirekteuren at forholde sig til en dygtig Directeur som Tæppet med de transparente Pøseguirlande Drengene forholder sig til et anstændigt Fortæppe, saa er det vist ikke værd at Kultusministeren forlænger Professor Dorphs Prøvetid”.⁵⁷ Troels Lunds fortæppe var tydeligvis ikke særlig vellykket og fik en kort levetid, idet det kun blev anvendt indtil den næste ombygning, som fandt sted allerede i 1857. 1855-fortæppet forblev en parentes.

1857-fortæppet

Selv om der var fortalere for at bygge et nyt teater, fortsatte man i 1857 med at reparere på den gamle bygning. Denne gang med en fuldstændig ombygning af scenen, som kom til at gå ud over bygningens ydre fremtoning. Arkitekt N.S. Nebelong stod for projektet, som afløser for Bindsbøll, der døde den 14. juli 1856. Genåbningen af det Kongelige Teater fandt sted den 5. december 1857 og blev markeret med en festlig præsentation af: “Ouverturen til Elverhøj” af Friedrich Kuhlau, en prolog af H.C. Andersen fremsagt af professor N.P. Nielsen og en opførelse af Ludvig Holbergs “Den Stundesløse”.⁵⁸ Svendborg Amtstidende skrev: “Det Kongelige Theater aabnedes efter Bestemmelsen i Løverdags Aftes. Som bekjendt er det kun Scenen og Foyer-Bygningen, som ere ombyggede, Tilskuerpladsen er endnu den samme. Imidlertid er dog ogsaa denne Deel af Theatret undergaaet nogle Forandringer, der tildrage sig Opmærksomheden og utvivlsomt ere Forbedringer. De stødende, frit svævende Søiler, der dannede Grændsen mellem de tvende kongelige Sideloger og de tilstødende Partier af første og anden Etage, ere forsvundne og erstattede ved tynde, forgyldte Støtter; de runde Søiler, der indfattede Prosceniet, ere ombyggede med fiirkantede Piller i samme Stil; Krandsene og Masterne over Prosceniet ere borte, den gamle Indskrift “Ei blot til Lyst” har indtaget sin forrige Plads og er ikke længere skjult heelt oppe ved Loftet. Ogsaa det

gamle smukke Fortæppe er vendt tilbage i en forynget Skikkelse; de transparente Pølse-Drenge stode ikke mere Øiet, mere velstabte Børn drage det røde Forhæng tilside for Hallen med Thalias og Melpomenes Statuer, hvorfra der aabner sig Udsigt til et rigt Landskab med Floder, Skove og Bjerge, smykkede med Templer og Statuer”.⁵⁹

Ifølge Flyve-Posten var Troels Lunds smagløse tæppe efter en kort eksistens blevet ombyttet med en smuk reproduktion af det gamle tæppe malet af Claus Christian Tilly.⁶⁰ Tillys fortæppe målte 7,5 x 12,2 meter og kostede 350 rigsbankdaler.⁶¹

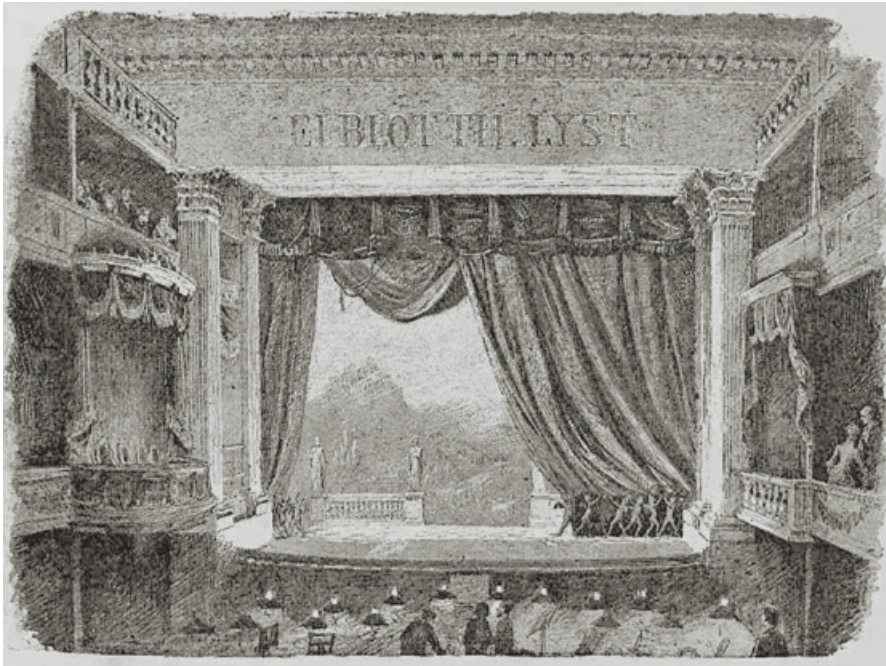
Tilly var elev på Kunstakademiet fra 1815 og virkede som dekorations- og teatermaler. Han fik erfaring med store malerier, da han i 1829 assisterede C.W. Eckersberg med fremstilling af transparenter til illumination.⁶² I 1831 oprettede han en tegneskole for håndværkere og var i en årrække oldermænd i malerlavet. Hans organisatoriske talent var måske større end det kunstneriske.⁶³ I en periode (1849-1857) var han borgerrepræsentant. C.F. Christensen var som ansat teatermaler måske ansvarlig for maleriets udarbejdelse, men det var Tilly, der førte penslen. Christensen var elev af C.A. Lorentzen og studerede teatermaleri på Det Kongelige Teaters malersal under Arnold Wallich på den tid, da 1827-fortæppet blev fremstillet. Som det fremgår af det skriftlige vidnesbyrd teatrets ledelse udstedte til ham den 8. december 1827: “Ligesom det stedse har været Directionen kjært at bemærke den Fliid, De har viist i den Tid, De har været Elev på det Kongelige Theaters Malersal, saaledes skylder den ogsaa at bevidne Dem, at man med Fornøielse har seet de større Arbejder, De i den senere Tid har forfærdiget til Theatrets Decorationer”.⁶⁴ Til de større arbejder udført i den senere tid hørte netop teaterfortæppet. C.F. Christensen har således haft et førstehåndskendskab til 1827-fortæppet. Efter Wallichs afsked i 1842 blev C.F. Christensen og Troels Lund ansat som teatermalere på Det Kongelige Teater. Arbejdsfordelingen mellem de to blev præciseret således, at C.F. Christensen primært blev overdraget at udføre landskabsbilleder, medens Troels Lund tog sig af arkitektur- og figurmaleri.⁶⁵ Efter Troels Lunds afsked i 1863, blev C.F. Christensen eneansvarlig teatermaler. I tidligere redegørelser for Det Kongelige Teaters fortæppe er C.F. Christensen blevet anført som 1857-fortæppets maler, men samtidige beretninger nævner kun Tilly.⁶⁶

Udseendet af Akropolistæppet fra 1857 fremgår af et fotografi af Georg Henricus Rosenkilde, samt af en tegning af Hans Tegner i Otto Zinks bilag

Georg Henricus Rosenkilde. Prosceniet af Det Kongelige Teater 1857 med Akropolistæppet. 6,4 x 10 cm. Fotografi. I forhold til Otto Zinks tegning kan flere detaljer aflæses, således Thalias og Melpomenes masker og tempelbygningen på toppen af Akropolisbjerget. Til forandringerne i 1857 hører den store indskrift "Ei blot til Lyst" lige over scenen, samt de store firkantede kanelerede korintiske søjler, der indrammer scenen. Det Kongelige Bibliotek. Billedsamlingen.

i Jubeludgaven af Holbergs komedier, der blev udgivet i perioden 1883-88.⁶⁷ Rosenkildes fotografi er optaget på et tidspunkt mellem 1863, hvor Rosenkilde åbnede sit atelier i Vingårdstræde i København, og ca. 1873.⁶⁸ Fotografiet viser prosceniet med de store firkantede kanelerede søjler og fortæppet fra 1857. På balustraden står statuerne af Thalia med en komisk maske i højre hånd og Melpomene med en tragisk maske i venstre hånd. Den nederste del af en tredje musastatue er synlig på balustraden til højre. Terrassen i forgrunden er flisebelagt i et sort hvidt mønster. På toppen af Akropolis ses en tempelbygning med søjler. Over prosceniet ses den meget store indskrift "Ei

Hans Tegner. Prosceniet af Det ongelige Teater 1857. Fra Otto Zinck: Holbergsk Theaterstatistik. Jubeludgave af Ludvig Holbergs Comoedier, 1883-1888. Det bemærkes, at kvasten øverst til venstre i draperiet ikke findes i 1874-fortæppet, ligesom antallet af putti i højre side er færre end i 1874 fortæppet. I forhold til Lunds udkast fra 1827 er balustraden delt i to, og foden af en tredje musa-statue er synlig i højre side, endvidere er forgrundsterrassen flisebelagt i et ternet mønster. Det Kongelige Bibliotek.

Blot til Lyst”, som ifølge Svendborg Amtstidende havde indtaget sin forrige plads og er ikke længere skjult helt oppe ved Loftet.⁶⁹

Ved sammenligning af Rosenkildes fotografi med Hans Tegners tegning ses rimelig god overensstemmelse, om end der i tegningen er kommet en ekstra fold med i det vandrette draperi for oven. Det fotografiske kendskab til 1857-tæppet er meget væsentlig, dels fordi det bygger bro tilbage til 1827-fortæppet, hvis udseende vi kender fra Lunds skitser og Klæstrups tegning af det Kongelige Teaters interiør 1840, dels fordi det muliggør en sammenligning med det nye tæppe fra 1874. Fortæppet fra 1857 fik en kort levetid,

idet det af størrelsesmæssige grunde ikke kunne anvendes i den nye teaterbygning, og ved århundredskiftet blev det ifølge Niels Friis solgt som gammelt lærred til Varieté Vennelyst på Amager.⁷⁰

Effekten af et forhæng

Det store dybrøde forhæng i Akropolistæppet, som de buttede børneengle er i færd med at trække til side, skal vække tilskuernes interesse for det, der sker bag ved forhænget, hvor der i forgrunden ses musastatuer og en blomstrende rosenbusk og i baggrunden et idyllisk landskab med vand, træer og tempelbygninger op ad de stejle bjergsider på Akropolisbjerget i Athen med Parthenon tronende på toppen. Meningen er, at tilskuerne skal føle sig hensat til antikkens Grækenland, hvorfra teatret har sin oprindelse. Tilskuerne oplever et forhæng i fortæppet, der åbenbarer et græsk drømmelandskab, medens de venter på, at fortæppet skal gå op for dagens forestilling på scenen. Et meget berømt maleri med et forhæng er Den Sixtinske Madonna af Rafael fra 1512-13, hvor hensigten med det grønne forhæng er at fremhæve tilsynecomsten af Madonna, der på en sky bevæger sig fremad mod tilskueren med Jesusbarnet på armen. I religiøse malerier kan et forhæng give associationer til forhænget i templet, som revnede, da Jesus døde på korset som tegn på, at alle mennesker gennem Jesu død har fået direkte adgang til Gud. Rafaels Sixtinske Madonna blev meget populær i romantikken, og kunstnere valfartede til Dresden for at se maleriet eller stod i kø for at kopiere det. Det gælder også for danske malere og digtere, herunder J.L. Lund, Jørgen Roed, Adam Oehlenschläger og H.C. Andersen. Også i moderne maleri bruges forhænget til at vække beskuerens interesse for motivet, som det f.eks. ses hos den tyske neoekspressionistiske maler Georg Baselitz, som har ladet sig inspirere af Den Sixtinske Madonna af Rafael.⁷¹ Gennem mange år havde Det Kongelige Teaters program et forside-motiv med to putti, der trækker et forhæng til side.

Afslutning

Selv om historien om Det Kongelige Teaters ikoniske Akropolistæppe er fortalt flere gange, er der nyt at berette, navnlig fordi det efter digitalisering af

Det Kongelige Teaters program ved 200-årsjubilæet i 1948. Motivet med to bevingede englebørn/putti, der trækker et forhæng til side blev introduceret ved fejringen af 200-året for indvielsen af Komediehuset på Kongens Nytorv og blev anvendt som programforside indtil sæson 1965-66. Det Kongelige Bibliotek.

millioner af avissider er blevet muligt at få adgang til samtidige beskrivelser, som ikke tidligere har været så let tilgængelige. Det drejer sig blandt andet om oplysninger om hvilke kunstnere, der har malet de forskellige versioner af fortæppet, og om de nye tæppers udseende i forhold til tidligere udgaver. Motivet i Det Kongelige Teaters fortæppe har udvist en høj grad af kontinuitet

gennem tiden, i hvert fald fra 1827 og fremefter og på det idémæssige plan med et draperi, der trækkes fra af en amorin muligvis helt tilbage til Peter Cramers fortæppe. Det er J.L. Lunds mesterværk fra 1827, der har dannet forlæg for senere fornyelser af fortæppet.

Det er derfor velbegrunderet at tildele J.L. Lund æren for Akropolismotivet i Det Kongelige Teaters fortæppe. P.J. Riis' opfattelse af, at Akropolismotivet blev indført i 1857 med N.S. Nebelong, H.C. Andersen og brygger J.C. Jacobsen som ophavsmænd har vist sig ikke at holde stik. Anledningen til udskiftning af fortæppet i 1800-tallet har været ombygninger af den gamle teaterbygning og bygningen af den nye i 1874. Ved fornyelserne er motivet blevet videreudviklet til den skikkelse, vi kender i dag. Efter beskrivelserne i den samtidige dagspresse at dømme, synes den største ændring at være foretaget af Aagaard og Bache i 1874, hvilket formentlig skyldtes, at de stod over for opgaven at male et fortæppe, som var betydeligt større end de tidligere. Den større flade udnyttede Aagaard til at udbygge landskabet, og samtidigt ændrede han perspektivet og belysningen, så landskabet og de antikke bygninger trådte klarere frem. Da fortæppet slides ved at gå op og ned, er 1874-tæppet blevet kopieret og fornyet flere gange, senest i 2014.

Teaterdekoremaleri er en særlig disciplin, som kunstnerne tog til udlandet for at lære eller blev oplært i ved mesterlære på Det Kongelige Teaters malersal. Både bestillere og kunstnere har været så bundet af traditionen, at fri kunstnerisk udfoldelse med valg af et nyt motiv ikke er kommet på tale. Selv om der har været røster, som gerne så et nyt fortæppemotiv, har traditionen vejet tungest, og drømmebilledet med englebørnene, muserne og det græske Akropolislandskab med antikke tempelbygninger er indtil nu bevaret til betryggelse af teatrets tilskuere med det kendte og skattede.

-
1. P.J. Riis: *Akropolistæppet*. 1982, 35.
 2. Niels Friis: *Det Kongelige Teaters Fortæppe – et berømt dansk Maleri. Ord och Bild*. Stockholm 1953. Årg. 62, 73-77.
 3. Dags-Telegraphen 19.10.1872, 2.
 4. Kjøbenhavnsposten 1.9.1829, 569.

5. Rigsarkivet. Min. for Kirke- og Undervisn. 3.kt., Bedømmelsesudvalget af 12.10.1870 ved Opførelsen af en ny Bygning for Det kongelige Teater. Forhandlingsprotokol m. bilag. Løbenummer 1. Genpart af Aagaards brev.

6. Som forrige. Løbenummer 1. Byggeudvalgs-møde 6. marts 1874.
7. *Weilbachs Kunstnerleksikon*. Bind 9, 2000, 255-256.
8. *Weilbachs Kunstnerleksikon*. Bind 1, 1994, 147-149.
9. Fyens Stiftstidende 18.8.1874, 1.
10. Rigsarkivet. Min. for Kirke- og Undervisningsv. 3.kt., Kommissionen af 27.01.1872 til Opførelse af en ny Bygning for Det kongelige Teater (Teaterbygningskommissionen). Materiale. Løbenummer 5. Bilag til Forhandlingsprotokol. XVI Fortæppets Maling lokale dertil m.v.
11. Otto Bache: *Maleren Otto Baches Erindringer*. 1964, 54.
12. På fortæppet fra 1874 var det appelsinplanter, der sås: "Paa det kongelige Theaters Fortæppe ses saaledes Appelsintræer voksende paa Akropolis, men i Virkeligheden ere Appelsintræerne først længe efter komne til Grækenland." Dannevirke 10.4.1885. Måske efter inspiration fra Italien, jfr. J.L. Lunds akvarel fra 1827.
13. Dags-Telegraphen 24.9.1874, 1.
14. Dagens Nyheder 2.10.1874, 2.
15. Fædrelandet 2.10.1874, 2.
16. Folkets Avis 13.10.1874, 1.
17. Illustreret Tidende Bind 16, 1874/75, nr. 786, 18.10.1874, 30.
18. Dagbladet 15.2.1873, 2.
19. P.J. Riis: *Akropolistæppet*, 1982, 21-25.
20. Christian Elling: Omkring Theatret paa Kongetorvet. *Komediehuset paa Kongens Nytorv 1748*. 1948, 27-40.
21. Torben Krogh: *Fabris' Liv og Virksomhed. Jacopo Fabris*. 1930, 16-35. *Weilbachs Kunstnerleksikon*, Bind 2. 1994, 270-271.
22. *Weilbachs Kunstnerleksikon*. Bind 2, 1994, 84-85.
23. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. 1742-1942. Bd. I., 1942, 66.
24. Fortegnelse over de ved det Kongelige Akademie for de skjønne kunster offentliggjorte udstillede Kunstværker. 1830. Værk nr. 95.
25. Billedsamlingen, Topografisk samling, København, 20, Kongens Nytorv, Det kongelige Teater, interiør, tegning.
26. *Dansk Biografisk Leksikon*. 7. Bd. 1981, 158-159.
27. Rigsarkivet. Rentekammeret Danske Afdeling. Bygningsadministrationen. Ældre Bygningstegninger. Løbenummer 55. Rosenbergske mappe 21. Den kongelige theaterbygning.
28. Rigsarkivet. Det Kongelige Teater, Det Kongelige Teaters Arkiv & Bibliotek. Emneordnede sager (1767-1954). 1: Antagelse af stykker - Bygninger.
29. *Weilbachs Kunstnerleksikon*. Bind 4, 1995, 343-344.
30. Rigsarkivet. Det Kongelige Teater og Kapel. Kopibog. Løbenummer 65-66. No 735. Brev til Hr. Theatremaler Wallich af 9. december 1826.
31. Knud Børge Pedersen: Portrætter af maleren J.L. Lund. *Personalhistorisk Tidsskrift* 2018. 157-180.
32. Rigsarkivet. Hovedbog for det Kongelige Teaters udgifter uden for de reglementerede lønninger. Løbenummer 597-603.
33. *Kjøbenhavnsposten* 31.10.1828, 355.
34. Klaus Neiiendam: *Romantikens Teater i Danmark*. 1994, 10-12.
35. J.L. Lund. Diverse optegnelser. Det Kongelige Bibliotek. NKS 2055f 4°, kapsel 2.
36. James Stuart and Nicholas Revett: *The Antiquities of Athens*. London. 1762-1816.
37. P.J. Riis: *Akropolistæppet*. 1982, 29.
38. Det Kongelige Bibliotek. Håndskriftsamlingens Brevbase. Brev fra Troels Lund til Historiemaler J.L. Lund. 31.1.1828
39. 2. Mosebog, kapitel 26, vers 31.
40. I Det Kongelige Biblioteks Kort- og Billedsamling findes 9 usignede tegninger, hvoraf to er krediteret J.L. Lund. Bag på to af tegningerne findes hhv. en stor tegning af et kvindeansigt samt et udkast til fortæppet, hvor forskellig placering af muserne samt den nederste del af en tredje er skitseret. Billedsamlingen, Topografisk samling, København, 20, Kongens Nytorv, Det kongelige Teater, interiør, tegning.

41. Statens Museum for Kunst. Kobberstiks-samlingen. Mappe O1. Nr. 34 a.
42. J.L. Lund. Dødsboauktionskatalog 13. maj 1867. Cartons nr. 42. 3 Genier. Danmarks Kunstbibliotek. Auktionskataloger.
43. Samme motiv- og titelforvirring ses i forbindelse med bevingede drengebørn hos Bertel Thorvaldsen. Thorvaldsens Museums hjemmeside: *Fra genier til engle og tilbage igen*.
44. Knud Borge Pedersen: J.L. Lunds altertavle i Sankt Johannes Kirke på Nørrebro. I: Kirkehistoriske Samlinger 2013, 100-120.
45. Ellen Poulsen: Danske kunstnere i Schweiz. "Mægtige Schweiz". *Inspirationer fra Schweiz 1750-1850*. 1973, 16.
46. P.J. Riis tolker masken musen holder som en tragisk maske. *Akropolistæppet*. 1982, 34.
47. *Erindringer fra Kong Christian VIII's Regjeringstid (1839-1848)*. *Tegningerne af P.C. Klæstrup. De poetiske Illustrationer af H.P. Holst (1874)*, som blev givet til Kronprinsparret i 1875. Hendes Majestæt Dronningens Håndbibliotek. Albummernes historie er beskrevet af H.P. Clausen. En kongelig gave. P.C. Klæstrups tegninger i Dronningens håndbibliotek. *Convivium. Årsskrift for humaniora kunst og forskning*. 1979, 20-43. H.M: Dronningens Håndbibliotekar, Mikael Bøgh Rasmussen, takkes fortilladelse til at bruge billedet og for oplysninger om håndskriftet.
48. Aalborg Stifts Adresse-Avis og Avertissements Tidende 14.9.1826, 2. Beskrivelsen svarer til Bygningsadministrationens forklaring på de foretagne arbejder, jf. Rigsarkivet, Rentekammeret 245.417, post nr. 20.
49. *Weilbachs Kunstnerleksikon*. Bind 5, 1995, 185-186.
50. Otto Zinck: Holbergsk Theaterstatistik. *Jubeludgave af Ludvig Holbergs Comoedier*. Illustreret af Hans Tegner. Tomus III. Bilag til Ludvig Holbergs Comoedier. 1883, 13.
51. Peter Hansen: *Den Danske Skueplads. Illustreret Theaterhistorie*. København. 1896, 4211.
52. *Dansk Biografisk Leksikon*. 16. Bd., Gyldendal 1984, 158.
53. *Flyve-Posten* 27.8.1855, 1.
54. *Aalborg Stiftstidende og Adresse-Avis* 5.9.1855, 1.
55. *Dannevirke* 15.6.1855, 2.
56. *Fædrelandet* 25.10.1855, 1047-1048.
57. *Dagbladet* 1.12.1856, 1.
58. *Fædrelandet* 7.12.1857, 1183.
59. *Svendborg Amtstidende* 8.12.1857, 2.
60. *Flyve-Posten* 7.12.1857, 2.
61. Rigsarkivet. Det Kongelige Teater og Kapel. Diverse dokumenter og regnskaber vedr. teatrets ombygning. Løbenummer 577 B. Forskellige udgifter. Bilag 7.
62. *C.W. Eckersbergs Dagbøger*. Bind. 1. 1810-1837. Udgivet og kommenteret af Villads Villadsen. 2009, 374.
63. *Weilbachs Kunstnerleksikon*. Bind 8, 1998, 333.
64. Rigsarkivet. Det Kongelige Teater og Kapel. Kopibog. Løbenummer 65-66. No 1041. Brev til Hr. Christensen Elev af Theatremaler Wallich.
65. Øyvind Anker: *Den danske teatermaleren Troels Lund og Christiania Theater*. Oslo, 1962, 10.
66. N. Friis, Det Kongelige Teaters Fortæppe – et berømt dansk Maleri. *Ord och Bild*. Stockholm 1953, 75 og P.J. Riis, *Akroplisfortæppet* 1982, 28-33.
67. Otto Zinck: Holbergsk Theaterstatistik. *Jubeludgave af Ludvig Holbergs Comoedier*. Illustreret af Hans Tegner. Tomus III. Bilag til Ludvig Holbergs Comoedier. 1883, 13.
68. Bjørn Ochsner: *Fotografer i og fra Danmark til og med år 1920*. Bind 2, 573-574.
69. *Svendborg Amtstidende* 8.12.1857, 2.
70. Niels Friis: *Det Kongelige Teater. Vor Nationale Scene i Fortid og Nutid*. 1943, 44.
71. *Georg Baselitz. Hintergrundsgeschichten*. Staatliche Kunstsammlungen Dresden, 2013, 12.

Fod på verden

– Konfirmander i Rundetårn

■ Af Rasmus Agertoft

Rundetårn har spillet en særlig rolle for nyslåede konfirmander fra de københavnske kirker. I mange år var det nemlig en tradition, at de unge mennesker besteg tårnet som noget af det allerførste efter deres konfirmation. Artiklen af-dækker den glemte tradition, der kendes fra slutningen af 1700-tallet, hvor den ser ud til at have været knyttet til de mere velstillede lag i byen, mens den senere glider nedad i samfundet.

Der er 457 skridt til Rundetårn fra Helligåndskirken i København, sølle 385 fra Vor Frue Kirke, og mellem Trinitatis Kirke og indgangen til den berømte sneglegang er der blot nogle få stykker.

Det er dog næppe den korte afstand alene, der har fået generationer af nyslåede konfirmander til at bestige Rundetårn, som de engang havde tradition for at gøre, når konfirmationen i en af de københavnske kirker var vel overstået.¹

Der er også en dybere, eller måske tør man sige højere, mening med traditionen. Når man først har nået toppen af tårnet, er man nemlig højt hævet over almindeligt gadeniveau og kan virkelig føle, at man har fod på verden og luft under vingerne. Og hvis en og anden konfirmand har tænkt sig lidt for lavstammet til de voksnes rækker, har tårnets mange meter lagt sig betryggende til vedkommendes egen højde og stivet selvfølelsen af.

I rød uniform

En af dem, der har sans for turen i tårnet som en symbolsk beherskelse af verden, er H.C. Andersen.

Søren Kierkegaard blev konfirmeret i Trinitatis Kirke i 1828, fordi Vor Frue Kirke, som han egentlig hørte til, stadig var under genopbygning efter det britiske bombardement i 1807. Om han også fulgte traditionen med at gå i Rundetårn bagefter, vides imidlertid ikke. På P.C. Klæstrups satiriske tegning fra 1846 drejer hele verden – heriblandt Rundetårn – sig om den kendte filosof. Fra tidsskriftet Corsaren 1846.

Få måneder efter at han selv var blevet konfirmeret i Odense, rejste han i september 1819 til København og opsøgte som noget af det første Rundetårn, som dannede opgang til Universitetsbiblioteket på etagen over Trinitatis Kirke. På biblioteket fik den unge digterspire lov til at gå omkring og kigge i bøgerne – blot han satte dem rigtigt på plads efter brug.²

H.C. Andersen vendte gentagne gange tilbage til Rundetårn i sin digtning, mest kendt som målestok for hundeøjne i eventyret “Fyrtøiet” fra 1835, og et par gange kommer han også ind på traditionen med konfirmander i Runde-

tårn. I et lidt senere eventyr, "Hyldemoer" fra 1850, lader han således en nøjsom gammel kone sige: "og saa bleve vi confirmerede; vi græd begge to; men om Eftermiddagen gik vi Haand i Haand op paa Rundetaarn og saae ud i Verden over Kjøbenhavn og Vandet".³

I romanen O.T. fra 1836 bliver pointen skarpere trukket op. Her nævner H.C. Andersen en ung konfirmand, der gerne ville have været fløjtespiller ved regimentet.

"Hans høieste Ønske havde været, at see sig som Regiments-Piberdreng," skriver Andersen og fortsætter: "da skulde han staae til Confirmation i den røde Uniform, bære Sabel ved Siden og i Chacoen [en høj militær hovedbeklædning] en Fjær, halv saa lang som han selv; saaledes pyntet kunde han da gaae med Pigerne hen i Kongens Have og op paa Rundetaarn". Hvorefter H.C. Andersen tilføjer, at dette er "den sædvanlige Tour for fattige Børn i Kjøbenhavn. Confirmationsdagen bestige de det høie Taarn, ret som om de vilde faae et frit Blik paa Verden."⁴

Penge på lommen

Traditionen er dog ældre end H.C. Andersen. Første gang vi hører om den, er således i et indlæg i tidsskriftet *Tilskueren i Kiøbenhavn* fra 1778, hvor uro og pyntesyg i forbindelse med confirmationen kritiseres. Heller ikke konfirmandernes efterfølgende forlystelser har den anonyme skribent meget tilovers for.

"Endogsaa den samme Dag, de have staaet til Confirmation, sværme adskillige omkring paa Gaderne, og stifte de gemeneste Optøier", som det anføres, og med slet skjult ironi gives eksempler på udskejelserne: "Hvilken smuk Commers foregaaer der ikke ofte paa Rundetaarn, i Kongens Hauge og andre offentlige Steder, imellem disse unge Christne?"⁵

Mere forståelse for konfirmandernes fornøjelser efter deres indtræden i de voksnes rækker er at finde i en lille gadescene, der gengives i *Kjøbenhavns Aften-Post* fire år senere. I den korte beskrivelse følges en flok konfirmander af begge køn, der åbenbart ikke kan nøjes med en enkelt dags blå mandag, for som det hedder: "Det var en Hob af vore unge Konfirmandere, som denne hele Uge igiennem høytidelig celeberere deres Confirmationdag."

Gadescenen begynder med, at en af konfirmanderne udbryder: "Nu først op paa Rundetaarn", mens en anden svarer: "Ney, vist ikke; nu gaaer vi først op

paa Børsen, og siden kunne vi gaae op paa Rundetaarn.” Flokken distraheres imidlertid af et udsalg af ”Brændtemandler, Sukkermandler, Peberkager, An-niskager og mere”, med hvilket der formentlig refereres til den såkaldte æble-kone, der havde sin bod ved indgangen til Rundetaarn, og som blandt andet kendes fra en senere beskrivelse af H.C. Andersen.⁶

Hos hende køber konfirmanderne kager, mandler og Bellman-viser, som de vil have med sig op i tårnet, hvor man kan forstå, at en del af flokken allerede har en flaske klar. Og så forsvinder konfirmanderne ellers med ordene: “Nu spadserede en heel Flok unge Konfirmantere med den opbyggeligste Dandsen, Syngen og Trallen op i Rundetaarn.”⁷

Tårnhøje frisurer

Den sociale baggrund for konfirmanderne i de tidligste beskrivelser nævnes ikke, men oprindelig lader traditionen til at have været knyttet til mere vel-situerede samfundslag end de fattigfolk, H.C. Andersen omtaler. Historikeren E.C. Werlauff, der selv blev konfirmeret i Helligåndskirken i oktober 1795,⁸ fortæller således i sine erindringer om sin ungdoms pudrede konfirmander, hvis hår skulle sættes i en grad, så frisøren måtte begynde natten før konfirmation for at kunne nå hele flokken rundt.

Behørigt udstafferede kunne de unge herrer med deres hårpiske og de unge damer med deres tårnhøje frisurer så efter konfirmationen fortsætte til Kongens Have og spadserer omkring i skyggen af Christian IV’s Rosenborg. Som Werlauff skriver:

“I min Barndom og Ungdom var Rosenborg Have lukket om Vinteren, men den aabnedes altid Confirmations-Søndagen om Foraaret, og man kunde da der jævnlig møde Confirmander, som ogsaa paa disse Dage hyppigen gjorde Besøg paa Rundetaarn.”⁹

Gyngerne og karrusellen

Tårnturen kunne dog også kombineres med en udflugt lidt længere væk. I den delvis selvbiografiske roman *Fra den gamle Fabrik*, som forfatteren Vilhelm Bergsøe udgav i 1869, fortæller hovedpersonen således, at “om Taarnets øvrige

Tegneren P.C. Klæstrup er blandt andet kendt for sine billeder af det københavnske folkeliv. På denne akvarel ankommer en kvindelig konfirmand til Trinitatis Kirke, mens Rundetårn gemmer sig bag kirken. Københavns Museum.

Bestemmelse havde gamle Rasmus belært mig, at det første, man foretog sig som Voksen og Konfirmand, var at gaa derop og spytte ud over Rækværket, inden man tog paa Frederiksberg”. Bemeldte Rasmus har også en forklaring på, hvad spytteriet skal være godt for. “Saa døde man ikke af Brystsyge,” siger han.¹⁰

Netop forlystelsesstederne på Frederiksberg lader imidlertid til at have afmattet traditionen. I 1840’erne skruede flere gamle traktørsteder i området op for underholdningen, og tættere på de centrale københavnske kirker åbnede Tivoli i 1843. Alt sammen betød tilsyneladende, at konfirmanderne foretrak gyngerne og karrusellen for det gamle tårn.

Det er i hvert fald den forklaring, der antydes i forfatteren Claudius Rosenhoffs tekst *Konfirmandens Liv*, der blev udgivet i 1854 til illustrationer af Peter Christian Klæstrup. Her er fortalen henvendt til en gammel konfirmand, som får følgende ord med på vejen:

*“Her staaer han pyntet, stiv og stram”, lyder en del af det vers, der ledsager P.C. Klæstrups tegning fra 1854 af en ung konfirmand i stiveste puds. Fra bogen *Confirmandens Liv* med tekst af Claudius Rosenhoff.*

“Maaskee – (saa Moden var tilforn)
Du Gyngerne proberte,
Og først – heelt sært! – til *Rundetaarn*
To Styvere [småmønter] spenderte;
Da var på ‘Tivoli’ det tyst,
‘Alleenberg’ og ‘Sommerlyst’
Endnu ei existerte.”¹¹

Død og genfødsel

Helt ophørt er traditionen nu ikke med forlystelsesstedernes fremvækst. Så sent som i 1910 kan man i en pjece om tårnet læse om konfirmanderne med deres cigaret- eller cigarrør, de såkaldte ravrør. “Indtil for ganske nylig”, står der, “var det desuden Skik, at enhver Konfirmand Dagen efter sin Konfirmation maatte op paa Rundetaarn med sit Ravrør, sin Violbuket og – eventuelt – sin Dame. Medens Ravrør etc. er gaaet af Mode er Rundetaarn endnu Valfartssted for Konfirmander”¹²

Netop denne beskrivelse er i øvrigt blevet benyttet som led i en ikke fuldstændig klar tankerække om, at Rundetårn kan være bygget til en form for indvielsesritual, der skulle trække på stof fra den romerske Mithraskult. Ifølge denne teori kan Rundetårns sneglegang ses som en indviesspiral, hvorigenem den særligt udvalgte stiger op som del af en symbolsk markering af død og genfødsel.

Det antydes, at traditionen med konfirmanderne i Rundetårn kan være en sen udløber af den gamle ceremoni, idet konfirmationen omtales som “den kirkelige indvielse”.¹³ Trods en række overfladiske ligheder harmonerer teorien dog meget dårligt med den kristne kontekst, som Rundetårn er bygget i, og som blandt andet træder tydeligt frem i den berømte gyldne rebus på tårnets forside, der kan oversættes: Led, Gud, den rette lære og retfærdighed ind i kong Christian IV’s hjerte.

Men selv om teorien om indviesspiralen er tvivlsom, når det gælder forsøget på at indkredse traditionens ophav, kan den dog have ret i så meget, at konfirmandernes tur til toppen på festlig vis markerede overgangen fra én tilstand til en anden. På den måde minder turen i Rundetårn både om den dans,

Som et led i afdækningen af historien om konfirmander på Rundetårn blev Henny Panduros maleri af samme navn efterlyst i Kristeligt Dagblad. Nøjagtig to år senere henvendte en slægtning sig og fortalte, at maleriet fra 1916 hang hos hende. Privateje.

som hovedstadsområdets nybakte studenter traditionelt foretager omkring rytterstatuen af Christian V på Kongens Nytorv, og den noget yngre tradition for, at nye jordemødre danser om Storkespringvandet på Amagerterov – sikkert som en hilsen til storkenes hverv med også at bringe børn til verden.

Se det hele lidt fra oven

Det er ikke til at sige, hvornår traditionen med konfirmanderne er stoppet, men i 1916 kaldte maleren Henny Panduro et maleri for “Konfirmander paa

Rundetaarn”¹⁴ Billedet viser tre unge piger foran Caspar Finckes smedejernsgitter på toppen af tårnet og dokumenterer, at i hvert fald nogle konfirmander stadig fandt vej til Rundetårn så sent som under Første Verdenskrig.

I dag er Rundetårn muligvis ikke det første, konfirmanderne tænker på, når de træder ud af kirken. Men skulle de have lyst til at se det hele lidt fra oven, står tårnet her endnu. Faktisk er det næsten som at høre et ekko af H.C. Andersen, når en moderne konfirmandhjemmeside kommer med dette forslag til, hvordan de unge mennesker skal tilbringe deres blå mandag: “Når I alligevel går rundt på Strøget, så slå et smut forbi Rundetårn – det giver overblik :-)”¹⁵ Og sandelig er de velkomne. De skal bare helst lade være med at spytte ud over rækværket.

-
1. Jf. Trinitatis kirke, i *Danmarks Kirker, København*, 1:2, 1960-65, 381, og Jan Steenberg: *Rundetaarn*, [1962], 28.
 2. Rasmus Agertoft: Alle fynboers ven. Rasmus Nyerup 250 år, i *Fynske Minder* 2009, 20.
 3. H.C. Andersen: *H.C. Andersens Eventyr*. Kritisk udgivet efter de originale Eventyrhæfter med Varianter ved Erik Dal og Kommentar ved Erling Nielsen, Bind II: 1843-55, 1964, 173.
 4. H.C. Andersen: *O.T. Original Roman i to Dele, Anden Deel*, 1836, 212.
 5. Confirmations Søndagen, i *Tilskueren i København*. Et original Blad, No. 22, 1788, 346.
 6. H.C. Andersen: *At være eller ikke være*. Roman i tre Dele, 1857, 12 og 19.
 7. Gade-Post, i *Kjøbenhavns Aften-Post*, Nummer 30, Ellevte Aargang, Mandagen d. 15 April 1782. Jf. Hugo Matthiessen: *Bellmanske Sange i København*. Bidrag til Belysning af Digtenes Forekomst i 1770'erne og 1780'erne, i *Historiske Meddelelser om København*, 2. R., I (1923-24), 110-11.
 8. E.C. Werlauff: *Danske, især københavnske, Tilstande og Stemninger ved og efter Overgangen til det nittende Aarhundrede*. Efterladte Optegnelser, i *Historisk Tidsskrift*, 4. R., IV (1873), 255 og 284.
 9. E.C. Werlauff: *Danske, især københavnske, Tilstande og Stemninger ved og efter Overgangen til det nittende Aarhundrede*. Efterladte Optegnelser, i *Historisk Tidsskrift*, 4. R., IV (1873), 367.
 10. Vilhelm Bergsøe: *Poetiske Skrifter*. Samlede og udgivne af Forfatteren, Bind II, 1906, 81.
 11. Claudius Rosenhoff: *Confirmandens Liv (en Physiologie.) fremstillet i Billeder af Peter Christian Klæstrup*, 1854, uden sidetal (“Til Eftertanke”).
 12. Robert Fessel: *Runde Taarn*. Populær Beskrivelse, 1910, 3-4.
 13. Peter Juhl Svendsen: *Rundetårn opklaret. Katedralens mysterium*, 1987, 40-46 og 60-61. Citatet findes på side 46.
 14. *Kvindelige Kunstneres retrospektive Udstilling*. Udstillingen afholdes i Den Frie Udstillings Bygning 18. Sept.-14. Okt. 1920, 52, og *Fortegnelse over Malerinden Henny Panduros efterladte Arbejder som sælges ved Auktion paa Charlottenborg Tirsdag den 27. Januar 1931 kl. 1, 6*.
 15. [www.confirmationsportalen.dk/blaa-mandag-koebenhavn](http://www.confirmationsportalen.dk/blaa-mandag/blaa-mandag-koebenhavn).

Christiansborg Slotsplads

■ Af Hanne Rasmussen

Slotspladsen foran Christiansborg Slot har fået en ny udformning. Pladsen er omlagt og omkranset af en række store granitkugler, som led i terrorsikringen af bygningen. Men hvordan har pladsen set ud tidligere, hvordan har den ændret sig, og hvordan har den været benyttet? Artiklen behandler udviklingen fra det første Christiansborg stod færdigt i 1740 til i dag, og det beskrives, hvordan Slotspladsens skiftende udseende hænger sammen med forholdene i det omgivende samfund.

Slotspladsen som kongens plads

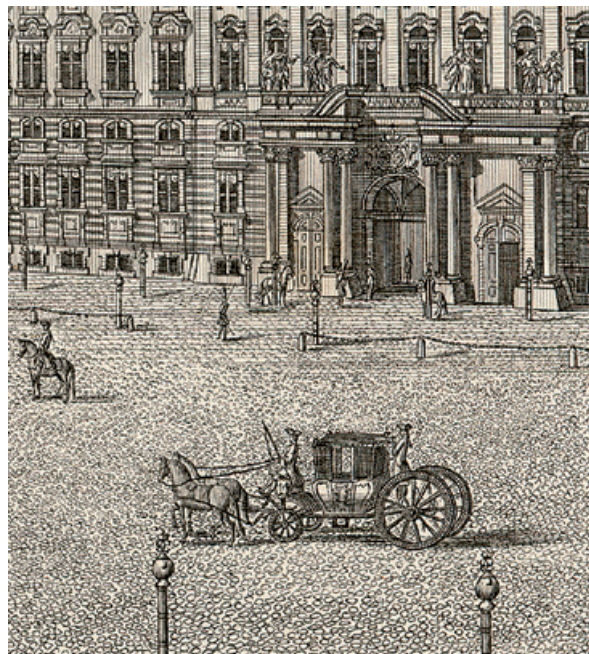
I 1731 valgte Christian den 6. at lade Københavns Slot rive ned. Til det nye slot blev der piloteret kraftigt, og også det nuværende slot hviler på disse fundamenter. En større del af Slotsholmens areal blev inddraget til byggeriet af det første Christiansborg.

Det første Christiansborg, som stod færdigt i 1740, var bolig for kongen og hans familie, indtil det brændte i 1794. Hovedindgangen til slottet var fra Marmorbroen, der åbnede op til det store Ridebaneanlæg, som afløste de eksisterende staldanlæg til kongens heste og vognpark. Facaden ud mod Slotspladsen var mere afvisende. Pladsen foran slottet blev brug som eksercerplads og hver morgen var der vagtparade, hvorefter vagtmandskabet blev fordelt til de forskellige poster rundt omkring på slottet. Slotspladsen var kongens og det var Livgarden, som bevogtede pladsen, der hørte under den militære jurisdiktion og ikke under byen København.

“Publikum fik ikke umiddelbart adgang til Slottet, det maatte kun passere over Slotspladsen og Zahlkammer-porten – men ikke uden at gaa

Københavns Slot, som lå på Slotsholmen før det første Christiansborg blev bygget, havde en voldgrav omkring slottet. Pladsen foran det første Christiansborg var den første store åbne plads, men der var ikke fri adgang for offentligheden. Der var vagtposter og pladsen var afgrænset af stenøjler med jernlænker imellem. Kobberstik fra L. Thurahs Den danske Vitruvius, 1. bind, 1746, Antikvarisk-Topografisk Arkiv, Nationalmuseet.

med Hatten i Haanden – og for at holde al Profani fjærnt, var Facaden ud imod Slotspladsen i nogen Afstand afspærret med Jernlænker imellem en Række Stenbalustre.”¹

Historikeren E.C. Werlauff beskriver, hvordan der på trods af dette udfoldede sig et broget folkeliv omkring Christiansborg:

“Buegangene tjente om Vinteren til Spadseregange for talrige Besøgende, – stundom næsten for lige saa mange som om Sommeren Volden og Rosenborg Have ... men selve Slottet benyttedes ogsaa til Spadseretoure: om Aftenen kunde man nemlig uden videre Ulempe gaae frem og tilbage i de varme og oplyste Gange og stundom kvæge sig ved Madlugten fra Kjøkkenerne ... Naar Herskaberne ved “Geburtsdage” eller andre festlige Leiligheder holdt Taffel i den store pragtfulde Riddersal, havde Publicum ogsaa Adgang til Galleriet som omgav hele Salen.”²

I instrukser til de vagthavende officerer kan man se, at vagterne skulle påse, at ingen tegnede eller malede i portene eller på murene, ingen måtte ryge tobak foran vagterne, ingen uvedkommende måtte færdes på trapperne og det var forbudt at faldbyde mad- og drikkevarer i slottets umiddelbare nærhed.³

Dagen efter kuppet mod Struensee i januar 1772 samlede der sig en stor menneskemængde på Slotspladsen og Christian 7. og arveprinsen kørte i glaskaret gennem menneskemængden på Slotspladsen for at vise, at kongen var i live.

Men det var primært Ridebanen og ikke Slotspladsen, der på det første Christiansborg blev brugt til opvisninger og folkefester i forbindelse med kongehusets mærkedage som fødsler, bryllupper m.v.

Midlertidige bygninger på Slotspladsen

Efter Christiansborgs brand i 1794 og Københavns brand i 1795 blev mange familier hjemløse og på Slotspladsen foran ruinen kom en række bræddehytter – den såkaldte “Frederiks Koloni” – hvor husvilde kunne bo og handlende slå sig ned. Også i selve slotsruinen var det tilladt for husvilde at tage ophold, og det benyttede mange sig af. Disse midlertidige bygninger fik lov at blive stående helt frem til år 1800.⁴

På denne gengivelse ses de træhuse som fungerede som husvildeboliger efter den store brand i København i 1795, der gjorde mange københavnere hjemløse. I baggrunden ses det udbrændte slot. Litografi efter stik af J.D. Friedrich, Det Kongelige Biblioteks Billedsamling.

Slotspladsen som offentlig plads

Det andet Christiansborg blev påbegyndt i 1806 og stod færdigt i 1828. Slottet havde i modsætning til det første Christiansborg hovedindgang fra Slotspladsen.

Da folketoget i marts 1848 gik fra Gammeltorv til Christiansborg og krævede afskaffelse af enevælden, endte det på Slotspladsen. Det var også på Slotspladsen, at en stor demonstration efterfølgende fejrede enevældens fald med en hyldest til kongen.

I 1862-63 omlagde Københavns Kommune pladsen, der kom et haveanlæg, og der blev plantet træer.

I 1873 blev rytterstatuen af Frederik 7. opstillet på Slotspladsen. Den var udført af H.V. Bissen og hans søn V. Bissen og var delvist finansieret ved en landsindsamling.

Slotspladsen fik ny brolægning i 1862 og ved samme lejlighed blev der etableret et haveanlæg med græsplæner, træer og blomster. Fotografi ca. 1865, Københavns Museum.

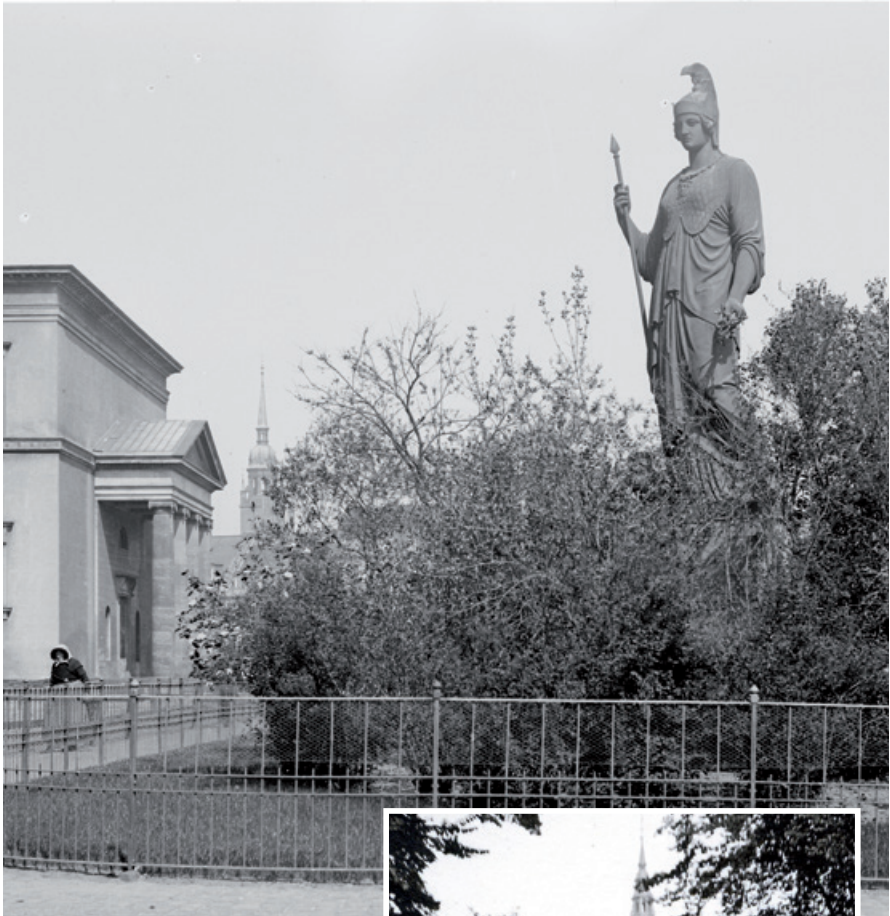

Efter det andet Christiansborgs brand i 1884 blev Thorvaldsens fire statuer fra facaden af slottet midlertidigt anbragt i haveanlægget. Det er statuen af Minerva der gemmer sig i haven (lige over drengen og lygtepælen i lidt til venstre for midten). Fotografi 1890'erne. Overfor indsat fotografier af Minerva (1890'erne) og Herkules (ca. 1910). Københavns Museum.

Det andet Christiansborg, kom til at danne ramme for først Den grundlovgivende Rigsforsamling og senere den første Rigsdag, idet kongen stillede nogle af sine lokaler til rådighed for de folkevalgte forsamlinger.

Selvom Slotspladsen foran det andet Christiansborg var tilgængelig for alle, var det fortsat Ridebanen, som var det foretrukne sted til store offentlige begivenheder. Indretningen med græsplæner, haveanlæg og store træer på selve slotspladsen indbød ikke til større offentlige forsamlinger, så de årlige grundlovstog sluttede på Ridebanen frem til 1884.

Der blev i 1852 afholdt en stor industriudstilling med en særlig pavillon bygget til anledningen på Ridebanen. Valg til Rigsdagen var offentlige og ved håndsoprækning indtil 1901, og Københavns 1. Valgkreds brugte Ridebanen

til valghandlingerne. Det var også fra Ridebanen, at den svenske ballonskipper Victor Granberg i 1857 inviterede publikum til at overvære ballonopstigningen, hvor han ville flyve fra Danmark til Sverige. Det gik ikke så godt, og derfra stammer udtrykket “Den går ikke Granberg”.

Slotspladsen har aldrig fungeret som markedsplads, men i buegangene langs Ridebanen fandt der forskellig handelsvirksomhed sted.

Haveanlæggene på Slotspladsen overlevede branden i 1884 og blev passet i de 34 år, der gik, indtil det tredje Christiansborg var færdigt. Efter branden blev de fire store skulpturer, som Thorvaldsen havde skabt til nicherne på facaden ud mod Slotspladsen, midlertidigt anbragt i haveanlægget. De står i dag i Prins Jørgens Gård.

Trafikkens voksende betydning

Da det tredje Christiansborg blev taget i brug af Rigsdagen i maj 1918, var pladsen foran slottet endnu ikke færdig, fordi der ikke kunne opnås enighed om udformningen.

Ruinerne af Absalons borg, som man havde fundet i forbindelse med udgravninger til slottet, skulle overdækkes, så der blev adgang for offentligheden til at se dem. Desuden skulle der tages hensyn til trafikken rundt om slottet både til sporvognslinjerne og vejen langs kanalen. Staten ejede slottet, men pladsen var kommunens ansvar, og i Københavns Kommune var sporvognsdirektøren og direktøren for vej- og kloakvæsenet ikke enige, og begge kæmpede for egne interesser.⁵

Sporvognsdirektøren var meget optaget af, at der ikke var taget ligeligt hensyn til Slotspladsen som helhed og trafikforholdene i den store hovedfærdselsåre forbi Slottet “idet Slotsarkitekten lægger for stærk Vægt på Forpladsen til Fremhævelse af Slottet, medens Trafiken – i hvert fald Sporvejs- trafikken – ligesom er skubbet til Side som noget man ikke rigtig kunde være bekendt paa den fornemme Slotsplads.”⁶

Slottets arkitekt, Thorvald Jørgensen, udarbejdede flere forslag til udformning af pladsen. Det første forslag var et ribbeformet mønster i bordursten, der skulle illudere en muslingeskal måske inspireret af Martin Nyrops plan for Rådhuspladsen, der på sin side var inspireret af Piazza del Campo i Siena. Det stråleformede mønster forsøgte at tage hensyn til de behov, der var i

Væksten i antallet af biler betød, at der var stort behov for parkeringspladser i byen og bilerne fik lov at parkere på slotspladsen, dog ikke hvis der skulle være demonstrationer. Først i 1974 besluttedes det at flytte bilerne væk fra pladsen permanent. Fotografi 1969, Fotografi Ellen Thoby, Københavns Museum.

forbindelse med overdækningen af ruinerne, den kørende trafik på vejbanen og placeringen af sporvognsskinnerne.

Der var ikke tilslutning til forslaget i Borgerrepræsentationen, så arkitekten foreslog et kvadratisk mønster der tog hensyn til sporvognslinjerne, men det indebar, at statuen af Frederik 7. skulle flyttes 6 meter tættere på slottet. Heller ikke det forslag blev vedtaget. Løsningen, som Borgerrepræsentationen endelig vedtog i 1920 var en tilbagevenden til det første forslag med

det stråleformede mønster. Det lykkedes også at opnå enighed mellem de involverede parter om finansieringen af den dyre belægning.

Pladsen blev først færdig i 1921 og iflg. avisen Nationaltidende skyldtes forsinkelsen, at der angiveligt ikke var nok brolæggere i København. Brolægernes arbejdsgivere hævdede dog, at der var masser af brolæggere, men at de krævede for meget i løn, og at konflikt sinkede arbejdet.⁷

Pladsens udformning betød, at nogle af træerne på pladsen kunne bevares, men græsplæner og haveanlæg måtte væk, hvilket mange borgere var utilfredse med. Thorvald Jørgensen fik støtte af arkitekt Poul Henningsen, der var kritisk over for bygningen (som han kaldte en stenkommode), men han forsvarede, at beplantningen blev fjernet: "det er ganske umuligt arkitektonisk set at lade denne kæmpe granitblok vokse op ad et lille venligt anlæg med pelargonier græs og pæne træer. Pladsens behandling og stoflige Karakter må knytte sig på det allernøjeste til Slottet ... den er i Ordets alvorligste Forstand Fundament for Slottet og ganske uden selvstændigt Liv eller Værdi"⁸

Også efter at pladsen var færdig, skete det, at Ridebanen, Indre Slotsgård og Rigsdagsgården blev brugt til demonstrationer, men efterhånden blev Slotspladsen den foretrukne plads.

Den voksende bilpark betød, at Slotspladsen efter 2.verdenskrig og indtil 1974 blev brugt som parkeringsplads.

Der har været flere meget store demonstrationer f.eks. i forbindelse med strejken i 1956, påskestrejkerne i 1985 og senest lærerkonflikten i 2013. Den længstvarende og mindste demonstration på pladsen er Fredsvagten, som siden 2001 hver eneste dag har demonstreret mod Danmarks deltagelse i krigen mod terror.

Statsministerens udråbelse af Frederik 9. til regent i 1947 og Margrethe 2. i 1972 skete fra balkonen i tårnværelset, der vender ud mod Slotspladsen, og ved begge begivenheder samlede der sig store menneskemængder på Slotspladsen. Christian 9. blev også udråbt til konge foran Slotspladsen, men det var fra det andet Christiansborg og der var ikke så mange tilskuere.

Fejringen af grundlovens 100-års jubilæum i 1949 foregik på Slotspladsen, men de offentlige arrangementer i forbindelse med fejringen af 150 året for grundloven i 1999 var på Ridebanen.

I forbindelse med demonstrationer og andre begivenheder har det ofte været diskuteret, hvor mange mennesker der egentlig kan være på Slotsplad-

Der har været mange demonstrationer på slotspladsen foran det tredje Christianborg siden 1920. I 1930-erne var der mange arbejdsløshedsdemonstrationer som denne på billedet. Senere var der store demonstrationer mod Danmarks indmeldelse i Nato, mod overenskomstindgrebet i 1956 og mod nedskæringer og anden upopulær lovgivning i Folketinget. Sporvognene kørte langs med pladsen indtil 1969. Fotografi 1933 fra Nationaltidende. Det Kongelige Biblioteks Billedsamling.

sen. Arrangørernes, politiets og mediernes tal har været meget forskellige. En fyldt plads har været anslået til at rumme alt fra 25.000- 200.000 mennesker.⁹

Til Slotspladsens historie hører også historien om “Folketingsgrisen”, en lille granitgris, som fra 1985 til 2018 lå på den lille runde græsplæne mellem Finansministeriet og Folketinget.

Det var ikke et kunstværk, som Folketinget eller Københavns Kommune havde bestilt. Den var der bare fra den ene dag til den anden. Kunstneren var anonym, men efter nogle år kom det frem, at han hed Benny Dahl. Grisen fik lov at blive liggende og rygget ville vide, at den var en slags politisk barometer.

*Folketingsgrisen
forsvandt samtidig
med, at forhøjningen
med græsplænen
blev sløjfet, men
grisen dukkede op
igen i begyndelsen
af 2019 og ligger nu
i gruset mellem
Kunstkammer-
bygningen og
Biblioteks-haven.
Fotografi: Hanne
Rasmussen, 2019.*

*Efter Anders Brevik's angreb på Utøya og på Stortinget i 2011 blev der etableret en midlertidig
terrorsikring af Christiansborg Slot i form af en række rå tilhuggede granitsten, der blev an-
bragt rundt om pladsen for at hindre store køretøjs adgang til bygningen. Fotografi, ca. 2015.*

I slutningen af 2018 var den endelige sikring og omlægning af pladsen færdig. Pladsen har fået en ensartet brostensbelægning. Træerne er fjernet fra pladsen, men der er plantet en række nye træer langs kanalen i stedet for. De 85 kugler er af bornholmsk granit og tilvirket først i Nordjylland og siden er den endelige slibning og polering udført i Tyskland. Cirkelslaget af kugler skal beskytte både bygningen og de personer, der opholder sig på pladsen under demonstrationer. Fotografi: Hanne Rasmussen, 2018.

Den flyttede sig for at tilkendegive, hvad den mente om arbejdet i Folketinget. Var den tilfreds, vendte den snuden indad mod slottet, men var den mindre tilfreds, vendte den rumpen til. Under alle omstændigheder blev den flyttet, når græsset skulle slås. I 1995 brækkede grisen over i to dele, men den blev lappet sammen og kom tilbage på sin plads.

I forbindelse med den seneste omlægning af pladsen blev den flyttet, men er nu tilbage foran en af pavillonerne i Bibliotekshaven bagved Kunstammerbygningen.

Pladsen er i dag generobret af fodgængerne, men terrortruslen har betydet en større frygt for de åbne ubeskyttede pladser og har nødvendiggjort, at der

opsættes spærringer for at forhindre fri og uhindret indtrængen til bygningen for køretøjer. De nye granitkugler er afløst af bornholmsk granit, Moseløkkegranit, som er den samme granit, der er brugt på den øverste del af facaden på det tredje Christiansborg. Kuglerne er sænket ned over metalpullerter, der er støbt ned i pladsen. Det første Christiansborgs stenbalustre med jernlænker omkring er tilbage i en ny udformning.

-
1. L. Both: *Christiansborg Slot fra de ældste Tider til Vore Dage*, Kbh. 1884, 29.
 2. E. C. Werlauff: Danske, især københavnske Tilstande og Stemninger ved og efter Overgangen til det nittende Aarhundrede - efterladte Optegnelser i *Historisk Tidsskrift* 4. række bd. IV, 251.
 3. *Christiansborg Slot*. Første Bind: Absalons Borg. Københavns Slot. Det første Christiansborg. Udgivet af Folketingets Præsidium under redaktion af Kristian Hvidt, Svend Ellehøj og Otto Norn. Billedredaktion Chr. Bang. Kbh. 1975, 331.
 4. Rådstueplakat af 25. august 1796 og Rådstueplakat af 11. marts 1799.
 5. Rigsarkivet. Christiansborgs Byggeudvalg, Jørgensen, Thorvald, arkitekt, Arkivserie: Sager vedr. Christiansborg Slots byggeri 1903-37. Pakke 21. Overdækning af ruinerne under slotspladsen mm.
 6. Københavns Stadsarkiv. (Brev fra Direktøren for Københavns Sporveje til Københavns Magistrats 5. afdeling af 20. marts 1919-Bilag 3 til sag M 1166 Københavns Magistrats 4de afdeling.
 7. *Nationaltidende* 10. august, 11. august 1921
 8. *Politikens kronik* 13. september 1921: Byens Træer.
 9. I 2010 forsøgte journalist Jens Sillesen at regne ud hvor mange der rent faktisk var plads til og han regnede sig frem til, at det var fysisk umuligt at være 100.000 mennesker på selve Slotspladsen. Hans argument var, at Slotspladsen er 16.000 m² hvis man tager vejarealerne med, er der 16.000 m². Hvis der skal være 100.000 mennesker, vil det forudsætte 6 personer pr m², og det mente han ikke var realistisk. *Journalisten*, 20. januar 2010.

Aborreparken

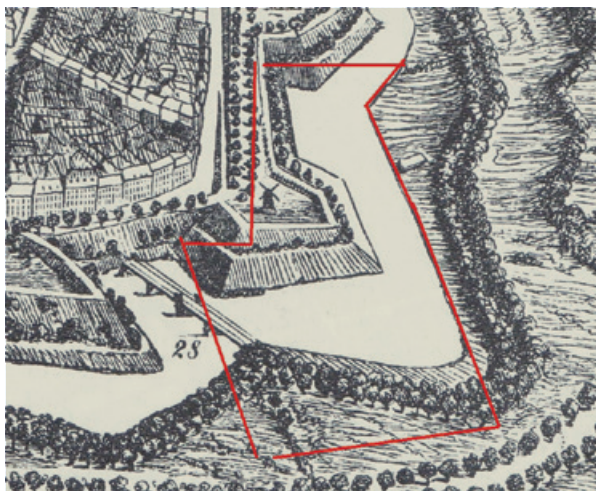
■ Af Bjørn Westerbeek Dahl

I henved 30 år eksisterede Aborreparken som en af Indre Bys mest benyttede parkanlæg. Den blev anlagt på en rest af den tidligere befæstning, hvor Helmers Bastion i årene 1886-87 blev omdannet til et nydeligt lille anlæg med gangstier, busketter og træbeplantning omkring en afsnøret arm af den gamle voldgrav. Allerede ved beslutningen om at anlægge parken var der røster, der dødsdømte den som følge af de aktuelle jernbaneplaner. Det var da også Boulevardbanen, der tog livet af parken, da anlægget mellem 1913 og 1917 blev ført tværs gennem. Men allerede i 1909 havde Københavns Kommune frasolgt et areal til Studenterforeningen. Siden fulgte flere grundsalg, og i 1918 solgtes det sidste ledige areal til bebyggelse. Her skal den populære park trækkes frem som eksempel på et anlæg, der blev offer for det, nogle kalder ”udviklingen”.

Tidlige planer

Den 1. juli 1870 overtog Københavns Kommune voldterrænet fra Rysensteens Bastion i sydøst til Østerport i nordvest og blev dermed grundejer af et kæmpeareal, der nu skulle udvikles. Kommunen havde købt området for 360.000 rdlr., samt opgivet en række mindre afgifter, som staten hidtil havde betalt, hvilket årligt betød et indtægtstab for Kommunen på 45.000 rdlr. Over den tiårs periode, hvor Kommunen skulle afdrage købssummen svarede det til 5 procent af de årlige budgetter.¹ Hertil kom, at man jo nu skulle i gang med at omdanne terrænet til byggegrunde, veje og pladser m.v., og det var derfor ikke en urimelig tanke, at nogle af disse udgifter skulle kompenseres ved omfattende grundsalg.

Som et led i købsbetingelserne fremgik det dog, at Kommunen ikke måtte

Helmers Bastion lå frem til 1885 endnu uberørt ud for Sankt Peders Stræde. Her ses bastionen med Sankt Peders Mølle i udsnit af prospektet af København fra Ed. Erslew: Den danske Stat, 1858. Københavns Vandværk, der byggedes fra 1856-59, kom til at ligge på den grund øverst til højre, der her ses bebygget med en enkelt hus. Værket skulle sammen med Jarmers Tårn, der i 1885 blev gravet ud i knækket mellem de to voldgader senere

blive et vigtigt pejlemærke i området, der ved voldenes sløjfning blev totalt ændret. Med rødt er Aborreparkens udstrækning omtrentligt markeret. Københavns Stadsarkiv.

påbegynde udviklingen, før Staten havde godkendt en bebyggelsesplan for området, og denne forelå først i 1872. I den mellemliggende periode forhandles derfor frem og tilbage om områdets fremtidige udnyttelse.

Som udgangspunkt havde man flere forslag til omdannelsen af de gamle fæstningsværker. I 1865 havde Sløjfningskommissionen, der var nedsat af Krigsministeriet i 1858, foreslået at bebygge hele terrænet på nær Tivoli og en park, der senere blev til Botanisk Have. Langs Vester Voldgade skulle føres en bred boulevard med tre rækker træer, der løb fra Ny Kongensgade frem til knækket ved den senere Jarmers Plads, for derfra at fortsætte i retning mod Søerne. Af Vestervold var kun Tivoli bevaret og en rest af Helmerts Bastion, der angiveligt skulle skånes som følge af den populære udsigt fra bastionens top mod Frederiksberg Slot. Det var det eneste sted, hvor man ikke forventede, at den nye bebyggelse uden for den gamle vold ville blokere for udsigten ud i forterrænet, da man jo her havde Banegårdens mange spor og småbygninger liggende. Anlægget skulle dog begrænse sig til et areal mellem en forlængelse af Sankt Peders Stræde og Farimagsgade, Banegården og den omtalte Boulevard. Voldgraven skulle fyldes så højt op, at den kunne henligge tør.²

I bebyggelsesplanen for fæstningsterrænet 1872 fastlagdes gadenet og parkanlæg på det tidligere voldterræn. Middelalderbyen ses i sort streg, mens nybebyggelse vises med rødt. Som kendetegn ses nederst til venstre Vesterbrogade med runddelen til Frihedsstøtten, og øverst til højre ses Ørstedsparken i en tidlig udformning. Mellem denne og Københavns 2. Jernbanestation er angivet forstadierne til Aborreparken på den tidligere plads for Helmers Bastion. Bemærk den foreslåede kirke mellem Boulevarden og Vester Voldgade, Studiestræde og Sankt Peders Stræde. Københavns Stadsarkiv.

Til gengæld præsenterede arkitekten Ferdinand Meldahl i januar 1866 et forslag i *Illustreret Tidende* om en park omkring Helmers Bastion, ligesom han tænkte sig hele terrænet fra Kalveboderne til Østerport omdannet til et grønt bælte. Efter hans forslag skulle parken strække sig fra Vesterbrogade til Helmers Bastion med bevarelsen af noget af Schacks Bastion, men med en sløjfning af selve Helmers Bastion, ligesom han forestillede sig en ny hovedbanegård lagt mellem denne park og Vester Voldgade. I vest skulle parken afgrænses af Vester Farimagsgade.³

Det var ikke planer, som Kommunen som sådan havde ansvaret for, men

særligt Meldahls plan blev inspiration for et forslag, som et embedsmands-udvalg, nedsat af Kommunalbestyrelsen, kom med i februar 1866. Her var Meldahls forslag om at føre jernbanen ind mod Vester Voldgade udeladt, men parken omkring Helmers Bastion var opretholdt, men nu delt i to dele af en forlængelse af Studiestræde, og i nord var der stadig en gade mod nordvest ud for knækket mellem Vester Voldgade og Nørre Voldgade. I den sydlige del af parken var voldgraven opfyldt, mens den i den nordlige del smøg sig om vandværksgrunden i et let s-formet forløb.

Da det kom til stykket, blev den endelige plan for parken endnu mere beskeden. Frem til 1885 henlå området ganske, som det havde været, da fæstningen endnu eksisterede med Sankt Peders Mølle som markant vartegn.

Beslutning

I efteråret 1885 skred man til udførelsen af parkanlægget omkring Helmers Bastion. Da henvendte Magistraten sig til Danmarks førende landskabsarkitekt H.A. Flindt, der i København tidligere havde arbejdet med udformningen af Botanisk Have for Universitetet (1871-74) og Ørstedsparken for Københavns Kommune i årene 1876-79. Han afleverede den 11. november en plan for området, som han trods dets beskedne størrelse mente kunne blive et "smukt lille Anlæg", og hvor særligt resterne af Helmers Bastion, som han kaldte "Højen", kunne blive et yndet udsigtspunkt. En måneds tid efter forelagde man ham forskellige problemer, og han afleverede den 28. december et nyt projekt, hvor han bl. a. havde taget højde for nogle markante terrænforskelle, havde omlagt stisystemet og erstattet nogle stejle stier med trappeforløb. Omformningen af området løb op i 13.600 kr., hvortil der skulle lægges udgifter til jordforbedring, indhegning og anlæg af gasledninger til et par lygter.⁴

Borgerrepræsentationen tog pænt imod forslaget ved 1. behandlingen den 8. marts 1885, om end bl. a. Ferdinand Meldahl var noget skeptisk over at bruge penge på et anlæg, som han kunne forudse ville blive midlertidigt, da man ved den endelige ordning af jernbaneforholdene ville få behov for arealet.⁵

Ved 2. behandlingen den 15. marts nævnte Meldahl igen risikoen for at spilde pengene, og nævnte igen hensynet til de fremtidige jernbaneanlæg. Ellers debatteredes særligt indhegningen af parken, som nogle opfattede som overflødig og andre nødvendig. Efter at et ændringsforslag om at øge

Danmarks førende havearkitekt var H.A. Flindt, der bla. anlagde Ørstedsparken (1876-79) for Københavns Kommune og Botanisk Have (1871-74) for Universitetet. Hans speciale var formgivning af skråninger og beplantninger, og det kom ham særligt tilgode, da han i 1886-88 anlagde Aborreparken. Det Kongelige Biblioteks Billedsamling.

parkens areal med et areal af Vandværkets grund blev nedstemt, blev anlægget vedtaget enstemmigt af Borgerpræsentationen den 15. marts 1885 og anlægsarbejderne kunne begynde.⁶

Anlæggelsen

Grænserne for det nye parkanlæg var Studiestrædes forlængelse, Jarmersgade, der forbandt den nuværende H.C. Andersens Boulevard og Nørre

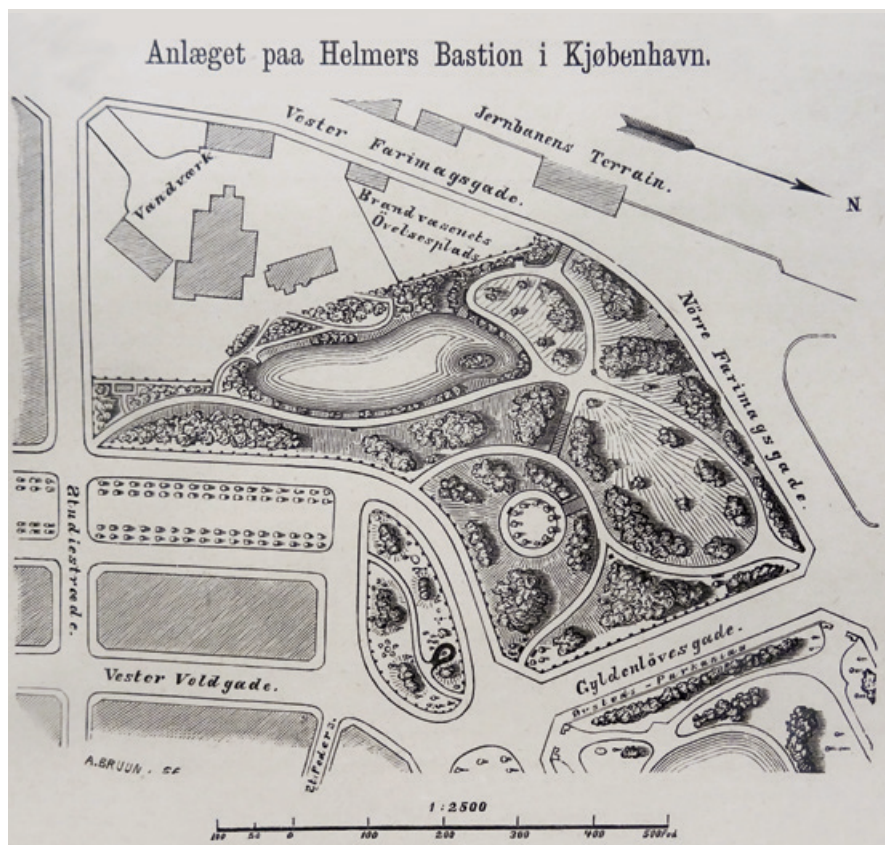
Voldgade, Gyldenløvesgades sydlige del (langs hegnet til Ørstedsparken) og Vester Farimagsgade. Men inden for dette fyldte Københavns Vandværk i sydvest. Vandværket var indviet i 1859 på et areal mellem Schacks og Helmers Bastioner uden for den daværende voldgrav. Og lige nord for det lå et lille trekantet areal, der frem til 1891 rummede et skur med brandredskaber, som blev brugt af brandvæsenet som øvelsesplads. Det blev samme år udlejet til kunstnergruppen "Den Frie Udstilling", der samme år lod J.F. Willumsen bygge en udstillingsbygning af træ på grunden, så den let kunne flyttes, hvis det skulle være.

De første skridt til anlæggelsen blev taget i maj 1886, da der blev afholdt licitation over det plankeværk, der skulle følge skellet ind til Vandværket.⁷ Social-Demokraten berettede nogle uger senere om, at der nu var blevet lagt vand- og gasrør og opsat lygtepæle på arealet, og at voldgraven var omdannet til "et smukt lille Bassin med stensatte Sider". Vandet skulle bruges som reservoir for vandværket med frisk vand fra Søerne, og røret med vand skulle åbne sig ved grænsen for parken, så der blev skabt "en gemytlig pludrende bæk", der nærmest søen passerede en række sten og i øvrigt en mindre bro af træ. Da avisen skrev om parken, var stierne ved at blive anlagt. Skribenten oplyste også, at et gammelt træ var bevaret på en lille ø i søen. En finpudsning manglede dog, og i midten af juli 1886 ville arealet blive omgivet af et midlertidigt plankeværk, der skulle beskytte anlægget mod "Drenge og Bøller". Derefter ville gartneren påbegynde udplantningen af træer og buske og anlæg af plæner. Alt i alt tegnede parken til at "blive et smukt Led i den Kæde af Parkanlæg, der i Stedet for Voldene nu snart har lagt sig om hele det gamle København".⁸

Nationaltidende fulgte op på omtalen en månedstid senere. Da blev der arbejdet med stor styrke på bede og spadserestier, hvor særligt en bred trappe af svært tømmer førte fra søen op til Højens øverste top, altså resten af Helmers Bastion, hvor der skulle være en cirkulær udsigtsplads.⁹

Selvom der var jord nok, tilførtes store mængder gødning fra den samtidige sløjfning af Gyldenløves Bastion, der i ældre tid havde været brugt som mødding.¹⁰ Ved udgangen af oktober var jordarbejderne fuldført, og Nationaltidende glædede sig over, at det kommende lave fodgitter med løvehoveder ville tage sig godt ud. Endnu stod det inden for det midlertidige trådhegn.¹¹

Flindt havde allerede i 1886 sørget for, at der blev opført et lille arbejds-skur til hans folk, der siden kunne bruges af parkens opsynsmænd og som redskabsskur m.v.¹² Det kendes ikke nærmere, men synes at have ligget i parkens

H.A. Flindts Aborrepark blev præsenteret i Dansk Gartnertidende allerede før den åbnede. Det skete med en tekst og et oversigtskort, der viser, at selvom parken var beskeden, så var det lykkedes Flindt at få skabt en varieret park omkring resterne af voldgraven. Bemærk den cirkelrunde top på udsigtspunktet "Højen", der lå i forlængelse af Vester Boulevard (nu H.C. Andersens Boulevard). I karréen var der endvidere plads til Københavns Vandværk (øverst til venstre) og den trekantede øvelsesplads for brandmyndighederne. Sidstnævnte plads blev i 1891 overladt "Den Frie Udstilling", der her opførte J.F. Willumsens smukke udstillingsbygning, der nu er placeret på Oslo Plads i den anden ende af byen. Dansk Gartnertidende 25.5.1887, Det Kongelige Bibliotek.

smalle, sydlige del, idet det blev flyttet i 1909, da Studenterforeningen skulle funderes.¹³

Gennem hele 1887 lå parken hen med sit trådhegn, der gjorde den utilgængelig for besøgende, alt imens gartnerne arbejdede indenfor. Gitterværket havde skarpe pigge foroven, og da det ikke var mere end 1½ alen højt, dvs. ca. 1 m, advaredes folk på fortovene omkring parken mod at få deres tøj ødelagt. Særligt i Gyldenløvesgade var der fare for “at Dametøj og Overstykker samt Herreoverfrakker” ville hænge fast i pikkene.¹⁴

Hvorfor det varede så længe med at åbne anlægget kan kun undre, men søndag den 17. juni 1888 åbnede så endelig “Parkanlægget ved Helmers Bastion”, som Dags-Telegraphen kaldte den.¹⁵

Navnet

Omkring åbningen omtales parken i flere aviser som “Anlægget ved Helmers Bastion” eller tilsyneladende lidt mere officielt “Jernbaneparken”, men det betød ikke, at et af disse navne var knæsat af Borgerrepræsentationen som det officielle navn, for et sådant fik anlægget aldrig.

Derimod blev den i den store offentlighed kendt som “Aborreparken”, der kan konstateres at være anvendt allerede før dens åbning. Dagbladet Politiken beklagede sig en lille uge før åbningsdagen den 17. juni 1888 over, at Aborreparken endnu ikke var tilgængelig for andre end gartnere og borgerrepræsentanter med særlig nøgle. Avisen omtalte da parken således, “rimeligvis fordi denne fisk ernærer sig i den i Parken værende Dam.”¹⁶

Det var jo ganske prosaisk, men alligevel ikke en forklaring, som står uimodsagt: Social-Demokraten påstod i 1893, at navnet havde sit udspring i parkens oprindeligt “noget skaldede udseende”, men hvorfor det skulle associeres til en aborre, synes ikke begrundet.¹⁷

Thisted Amtsavis var tre år tidligere kommet med en anden forklaring, om end det ikke blev udtrykt direkte. Avisen omtalte i 1890 luftskipper Johansen, der stod i færd med en opsigtsvækkende ballonopstigning. Han havde haft nogle ganske kringledede veje til sin profession, og avisen nævnte, at han lige før sin himmelfart var vært på “Café Aborren” i Studiestræde via-à-vis Aborreparken.¹⁸ Det kunne være en mulighed, og luftskipper Johansen nævnes vitterligt i en periode som vært i “Café du Aborre”. Og tilmed havde

hans første ballon fra 1890 navnet “Aborren”.¹⁹ Det har imidlertid ikke været muligt at finde ud af, hvornår han i givet fald åbnede caféen, og både den og ballonen kan jo have fået navn efter parken.

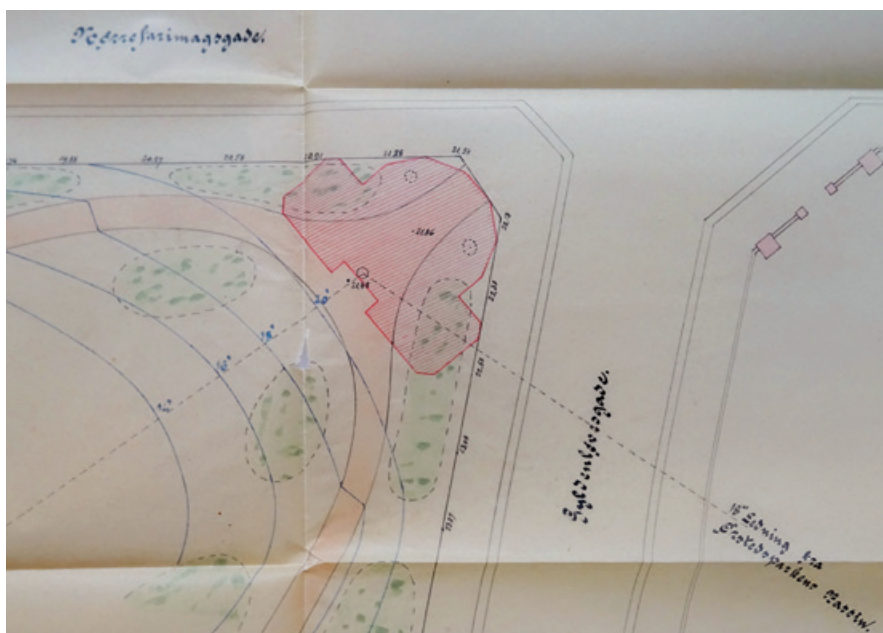
Den omstændighed at parken manglende et navn irriterede flere, der opfattede navnet “Aborreparken” som et “Spotnavn”, der burde erstattes af et mere passende. Under drøftelserne i Borgerrepræsentationen om gadenavnene i kvarteret omkring den senere Rådhusplads i 1893, foreslog general E.J. Sommerfeldt at give den navnet “Helmersparkeren”. Social-Demokratens pressemedarbejder på Rådhuset må have misforstået noget, for i referatet fra mødet et par dage senere, blev Sommerfeldt citeret for at have foreslået navnet “Jarmersparkeren”, som man ikke fandt heldigt, da det ville blive slidt ned til “Jammerparken”.

Helmersparkeren er nu heller ikke ganske mundret, og parken fik aldrig et officielt navn. Til gengæld forsvandt de ældre kaldenavne “Jernbaneparken” og “Anlægget ved Helmers Bastion” så godt som ud af sprogbrugen med udgangen af 1890’erne. Det var således som Aborreparken, den blev kendt, om end den i kommunal sammenhæng ofte blev omtalt som “den saakaldte Aborrepark”.

Restauranter

Kun få dage efter at Aborreparken var blevet indviet i juni 1888 modtog Københavns Kommune den første henvendelse om tilladelse til at opføre en restaurant i parken. Den kom fra direktøren for Tuborgs Bryggerier Philip W. Heyman, der forespurgte til mulighederne for at opføre en pavillon på toppen af “Højen”. Det blev afvist.²⁰

Også restauratør J. Fabricius fra Café du Parc på hjørnet af Nørre Farimagsgade og Gyldenløvesgade havde øje på mulighederne: I juli 1889 bad han Magistraten om tilladelse til at leje et areal på 3-400 kvadratalen i enten Ørstedsparken eller Aborreparken for dér at opføre et restaurationslokale. I ansøgningen fortæller han, at den vil få et “elegant Ydre” og vil blive en “Prydelse for Omgivelserne” og naturligvis drevet som et “Etablissement af 1ste Klasse”, idet han henviser til lignende pavilloner andetsteds i byen (bl.a. i Kongens Have). Han forsøgte desuden at lokke Magistraten med en årlig lejeindtægt på 4.000 kr., men Magistraten markerede med et afslag igen, at man ikke ønskede at give mulighed for larm og uro i parkerne, og Fabricius fik afslag.

Restauratør J. Fabricius 1. projekt til opførelse af en pavillon til en restauration skulle ligge markant lige på hjørnet af Vester Farimagsgade og Gyldenløvesgade. Derved ville den komme til at spærre for parkens nordøstlige udgang og den direkte sammenhæng med Ørstedsparken, hvis indgangsportal ses til højre. Det var nu ikke den uheldige placering, men Magistratens generelle modvilje mod at lægge restauranter og caféer i de kommunale parker, der gjorde udslaget, da tilsladelsen nægtedes. Magistraten 4. Afdeling, journalsag 1891/576, Københavns Stadsarkiv.

Fabricius var dog mere ihærdig end Heyman, og med til historien hører også, at han var blevet opsagt fra sit lejemål i Café du Parc, da Jernbanepoteket skulle overtage lokalerne, så han forsøgte at ændre beslutningen. Han fik arkitekten Vilhelm Dahlerup til at udarbejde en skitsetegning og sendte så et fornyet andragende til Magistraten. Tegningen er tilsyneladende ikke bevaret, men af bro- og vejvæsensinspektør Meyers kortskitse over restaurationens beliggenhed og stadsarkitekt Ludvig Fengers bemærkninger til forslaget, kan man udlede, at det var en højst usædvanlig bygning, Fabricius og Dahlerup ville bygge her. Kortet viser, at den skulle ligge via-à-vis indgangen til Ørsted-

parken og midt hen over den nordøstlige indgangssti til Aborreparken. Den skulle være i to etager og have to tårne, der hver skulle være udstyret med en elevator. Omkring restauranten skulle der være en terrasse til servering i fri luft. På trods af Vilh. Dahlerups projekt lod Magistraten sig ikke overbevise, og Fabricius måtte affinde sig med endnu et afslag.

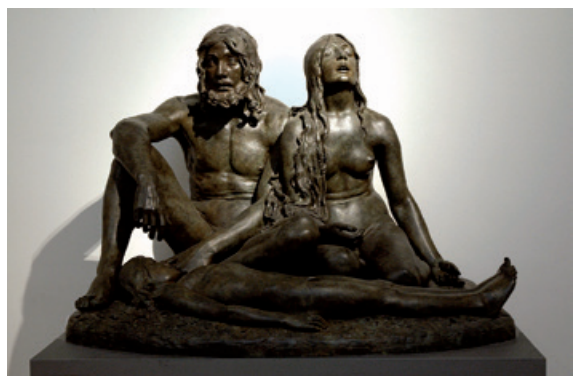
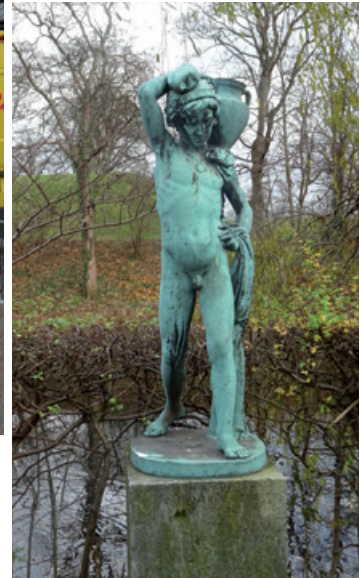
Med to afslag var det således ganske tydeligt, at Magistraten ikke ønskede at fremme planer for en restaurationsbygning i Aborreparken, men Fabricius var åbenbart trængt og via en mellemmand forsøgte han igen året efter at få mulighed for at leje et areal af Aborreparken. Han havde fået Vilhelm Dahlerup til at omarbejde projektet, og i stedet for at opføre en bygning ved indgangen til parken ønskede han en strimmel af parken for der at opføre en bygning i en lidt mere langstrakt form og af mindre dimensioner. "Elegant", men ikke så "anselig" som det tidligere projekt. En pavillon som den foreliggende tegning vil i "æstetisk Henseende unægtelig blive en Pryd for Omgivelserne", som han skrev i sin nye ansøgning. Hvilken strimmel, der er tale om, er ikke direkte nævnt, men det skulle igen være ved "hjørnet" af parken, så Fabricius havde stadigvæk øje for arealer tæt på hans tidligere Café du Parc, der i mellemtiden var flyttet fra Gyldenløvesgade 2 til Gyldenløvesgade 4.²¹

Få år senere fandt han sammen med Kjøbenhavns Skøjtøløberforening, der i 1893-1894 opførte Søvavillionen i den anden ende af Gyldenløvesgade, og her var han forpagter i ti år fra dens åbning i 1894. Denne bygning er også opført med Vilh. Dahlerup som arkitekt, og han synes i et vist omfang her ligefrem at have videreudviklet sit forslag til en restaurationsbygning med to tårne for enderne i Aborreparken.

Skulpturer

For 1880'erne var det utænkeligt, at der ikke på et tidspunkt skulle opstilles skulpturer og mindesmærker i den ny park ganske som det allerede var sket i Ørstedsparken, men ved åbningen var der ingen kunstværker i Aborreparken. I løbet af sine 30 år fik Aborreparken dog tre faste skulpturer, alle skænket af legatet Albertina, som brygger Carl Jacobsen stod bag.

Legatet havde tidligere doneret adskillige skulpturer til Københavns Kommune, og i et bestyrelsesmøde i september 1892 besluttedes det at bestille en bronzeafstøbning af Vilhelm Bissens skulptur af Tubalkain til opstilling i

Aborreparken. Tubalkain eller Tubal optræder i 1. Mosebog som en ætling af Kain og stamfar til alle dem, der smeder kobber og jern, så motivet kunne sådan set opstilles alle steder. Samtidigt besluttede legatet, at lade Otto Evens Fisker, som man havde bestilt en bronzedgave af i 1891, opstille i Aborreparken og i øvrigt flytte Louis Hasselriis' Satyr, der bærer en vandkrukke, fra Ørstedsparken til Aborreparken. Den var opstillet i hjørnet ved Gyldenløvesgade allerede i 1888, men da man ønskede, at Ørstedsparken alene indeholdt kopier af klassiske skulpturer med rod i antikken, valgte man at flytte skulpturen for at understrege, at Aborreparken var udset til at være hjemsted for "indenlandsk Kunst".²²

De tre skulpturer blev opsat i 1893 således, at Tubalkain blev placeret på den lille ø i søen, Evens Fisker på plænen nord for søen og Hasselriis' Satyr lige syd for søen. Ingen af de tre skulpturer fik endelige postamenter, men stod alle på midlertidige plinte af træ. Det skyldes angiveligt hensynet til eventuelle transportudgifter ved en endelig opstilling. En bemærkning i legatbestyrelsen om, at Tubalkain "senere" kunne flyttes til Langelinie antyder, at man var bevidst om, at Aborreparken kunne være truet. Men opstilling af skulpturer kan være vanskelig, og man forsøger at finde den bedste placering ved første omgang at foretage en prøveopstilling, og det kan også have spillet ind her.²³

Som en "prøveopstilling" kan man vist også karakterisere opstillingen af Carl Bonnesens "Adam og Eva ved Kains Lig" fra 1902.²⁴ Den havde været vist i en bronzeret gipsudgave på Charlottenborgudstillingen, og da denne skulle lukke, vidste Bonnesen ikke, hvor han skulle gøre af den store skulptur, der ikke var blevet solgt. Han henvendte sig derfor personligt til borgmester Øllgaard, der fik en hastegodkendelse gennem Borgerrepræsentationen, så Bonnesen på egen regning kunne flytte den til Aborreparken. Han forpligtede sig også til at fjerne den igen, når Kommunen ønskede det. Den

Aborreparken blev udsmykket med tre skulpturer, der var finansieret af Carl Jacobsens legat "Albertina" og opstillet under bryggerens tilsyn. Fra Ørstedsparken hentedes Louis Hasselriis' Satyr, der bærer en vandkrukke (nu i Grønningen), der snart blev fulgt af Otto Evens Neapolitansk fisker, der lærer sin dreng at spille fløjte (nu ved Store og Lille Strandstræde) og Vilh. Bissens Tubalkain (i Sølvgade ved Botanisk Have).

Carl Bonnesen fik senere opstillet Adam og Eva ved Abels lig (siden erhvervet af Statens Museum for Kunst). Fotografi, BWD, 2017 og Statens Museum for Kunst.

Mange skulpturer har været foreslået placeret i Aborreparken. F.eks. Villh. Bissens Absalon til hest, der i 1901 blev afsløret på Højbro Plads, og Michaelangelos David, der fandt først sent sin endelige placering på Havnefronten ved Vestindisk Pakhus. Fotografi. BWD, 2019.

blev anbragt ved foden af den store græsskråning vest for søen.²⁵ Hvor den blev anbragt, og hvor længe den var der, har ikke kunnet opklares, men sagen gav anledning til adskillige avisskriverier om det urimelige i, at stat og kommune ikke købte dette "Mesterværk", og det var måske også Bonnesens hensigt med placeringen.²⁶

Det lykkedes nu ikke i første omgang, idet Statens Museum for Kunst først erhvervede gruppen så sent som i 1922. Sælgeren var Bonnesen, der åbenbart ikke havde solgt mesterværket i mellemtiden.

"Højen" var ikke på tale for disse mindre skulpturer. Men det markante højdedrag med den fine udsigt egnede sig efter manges mening glimrende til opstilling af et monument eller mindesmærke, og forslagene var mangfoldige.

Under en diskussion om opstilling af et mindesmærke for Grundloven af 1849 foreslog et par studenter (bl. a. den senere historiker Eiler Nystrøm) at opstille en mindesøjle i et grønt anlæg på Kongens Nytorv i stedet for l'Amoureux's rytterstatue af Christian den 5., som de ikke mente var af passende kunstnerisk kvalitet. Det stødte en vis "X", der nogle dage senere foreslog at anbringe mindesøjlen på Højen, der var som "skabt" til en sådan søjle.²⁷

Et par år efter gik bølgerne højt om placeringen af Michelangelos "David", hvorunder arkitekt Aage Langeland Mathiesen i Foreningen for Hovedstadens Forskønnelse i januar 1900 foreslog "Højen" som egnet sted. Den radikale politiker Oskar Johansen ønskede i 1901, at man anbragte "Absalons Rytterstatue" på "Højen" i stedet for på Højbro Plads, hvor den ville ride over mod en slotsruin, og der var også dem, der i 1905 ønskede "Frihedsstøtten" flyttet hertil, nu da den måtte fjernes midlertidigt fra Vesterbro Passage som følge af anlægget af den nye hovedbanegård.²⁸

Den store, runde flade på toppen af Højen med sine smukke kastanje-træer skulle også være plateau for to nationalmindesmærker, der blev forelået på et tidspunkt, hvor parkens skæbne sådan set var beseglet:

I 1908 nærmede 250-året for Stormen på København i 1659 sig, og en "Kreds af Mænd" foreslog, at man placerede et mindesmærke for Frederik den 3. og stormangrebet natten til den 11. februar 1659 her. En skitse blev udarbejdet af arkitekt V. Nyebølle, men forslaget blev opgivet, da man hurtigt fandt ud af, at der ikke ville være opbakning til det. Andre havde også gang i et mindesmærke om begivenheden, så man ville næppe konkurrere.²⁹

Og så sent som i 1910, da Studenterforeningen var under opførelse og parken så tydeligt var truet fra alle sider, kom igen et forslag om et "nationalmonument"

på Højen. Denne gang skulle "Heltene" fra Krigene 1848-51 og 1864 mindes ved et monument, som kom så langt, at H. P. Pedersen-Dan havde udarbejdet et forslag: Dan er kendt for bl.a. "Elefantporten" på Carlsberg samt for "Den Lille Hornblæser" (nu på Rådhuspladsen) og "Holger Danske" ved Hotel Marienlyst og i Kronborgs kasematter i Helsingør. Han forestillede sig et fundament som fæstningsvold og i en "Granitmasse" med navnene på alle de dræbte i krigene, hvorpå en bonde skulle pløje sin ager med et spand heste. Desværre findes ingen afbildning af Pedersen-Dans monument, der i øvrigt også kun vanskeligt kunne være blevet færdigt, før Boulevardbanen i 1913 havde fjernet højen, hvor det skulle placeres.³⁰

Glade dage og dunkle nætter

I vore dage er Aborreparken nok bedst kendt fra en af J.F. Willumsens smukkeste raderinger. Den er fra 1890 og med kunsthistorikeren Jørgen Sthys ord viser den nøgne Park med de magre Nyplantninger og Menneskene, der haster igennem den ind mod Bycenteret". Sigurd Schultz, der beskrev Willumsens grafiske arbejder, hæftede sig særligt ved "Primitiviteten i Tegningen" og "Parkens sølle Stritter af nyplantede Træer og det triste Øde".³¹ Synderligt livsbekræftende kan man ikke sige, at den smukke radering er.

Willumsen har stået på trappen, der førte fra parken op mod Vester Farimagsgade og Jernbanestationen med udsigt over lavningen med resterne af voldgraven til højre. Overfor fornemmer man niveauforskellen ved Helmers Bastion med de to trappeforløb op til "Højen", hvis nyplantede kastanjetræer lige anes. Foruden trapperne ses broen over den lille kanal, der førte vand til søen og to ensomme gaslygter. Bagved ligger husene i Vester Voldgade og Nørre Voldgade foran Sankt Petris smukke spir.

Willumsens billede af storbyens tristesse var dog ikke karakteristisk for parken, især ikke efter at træer og buske var groet mere til, man fornemmer tydeligt på erindringer og avisomtaler, at parken ikke blot henlå mennesketom, hvis vejret ellers var til ophold i det fri. Dens beliggenhed betød, at den i et vidt omfang blev brugt som et supplement til Ørstedsparken af folk fra de tætbefolkede kvarterer i Indre By, Nansensgadekvarteret og delvis også Indre Nørrebro hinsides Peblingesøen. Nærheden til de daværende tre jernbanestationer (Københavns 2. Banegård med filialerne Klampenborg-

J.F. Willumsen har i denne dejlige radering fra 1890. grebet den hverdagstristesse, der mødte de besøgende i de allerførste år efter parkens anlæggelse. Virkningen blev dog understreget ved hans beviste udeladelse af en række beplantninger, herunder kastanietræerne på Højen, der her ses lige under Sankt Petri Spir. J.F. Willumsens Museum, Frederikssund. ©VISDA.

og Holtebanegårdene) på den anden side af Vester Farimagsgade trak også folk til, men gav samtidig parken et vist negativt omdømme.

Blandt de pensionisterindringer, som Københavns Stadsarkiv indsamlede i forbindelse med byens 800-års jubilæum i 1967, omtales Aborreparken flere gange.

Marie Schenstrøm, der var født i 1881, havde sin daglige gang gennem “den smukke Aborrepark” med “sine dejlige Træer og Buske og Ro”. Det må være den unge kvindes indtryk af parken. For en rask dreng havde parken

Livet i Aborreparkenn udfoldede sig ikke mindst omkring resterne af voldgraven, og ved den lille bro over det lille vandløb, der førte vand til søen, sås ofte børn på udkik efter krabber og småfisk. Fotograf ca. 1900, Københavns Museum.

andre attraktioner: Richard Christiansen, der var født i 1898, erindrede, at drengene foretrak denne park frem for andre. Den “talte til deres fantasi” med sine stejle skråninger, sin bæk og det lille vandfald, hvor man kunne fange krabber, og søen egnede sig fortrinligt til modelskibe.

En anden dreng, Richard Christian Lundin, født 1897, huskede, at der i parken voksede paradisæbler. Anna Brodersen, f. 1891, omtaler en episode, hvor familiens barnepige havde ført dem til Aborreparken, hvor hun havde taget Annas lillesøster op af hendes barnevogn, men uheldigvis havde hun ikke bremsset vognen ordentligt, så den trillede “nydeligt” ud i søen, hvor den sejlede rundt. Den normalt “sure” havebetjent fik heldigvis halet den i land,

Selvom H.C. Ørstedts statue i Ørstedsparken ikke lader tvivl om, hvor vi er, kunne situationen også have udspillet sig i Aborreparken, hvis stejle stråninger flere gange overraskede forældre og barnepiger. *Punch* 5.8.1890, Det Kongelige Bibliotek.

men under dette forsøg sprang knappen i hans bukser, og hele episoden sluttede med, at parkens børn råbte hurra for havemanden og hans redningsdåd.³² En næsten identisk historie er gengivet i en af de samtidige aviser, og hvis Annas beretning stammer herfra, så fortæller den lidt om Aborreparken og de farer, der kunne lure på gæsterne under et besøg i den kuperede park.³³

Om dagen har parken givetvis været flittigt benyttet af børn og barnepiger og andre københavnere. Anderledes var det om aftenen og om natten. Parken omtales i 1895 som “erotikkens fristed”, og at der har været et vist nattelig synes hævet over enhver tvivl, selvom de mange omtaler i datidens aviser kan være overdrevet.³⁴ Peter Michael Mogensen, der var født i 1881, huskede

Aborrepareren ved aftenstide “Når gaslygterne blev tændt, var bænkene gerne optaget af elskende par, hvoraf den ene lå ned, og den anden sad op, så de optog hele bænken til sent på aftenen”.³⁵ Det vil man jo i vore dage vel end ikke bemærke, men i de moralsk stive årtier omkring år 1900 kunne alene det give anledning til adskillige rygtedannelser og spille på fantasien om, hvad der så senere kunne være foregået.

Signaturen S-h skrev i 1890 i Ringsted Folketidende om Aborrepareren i en serie under titlen “Strejftog i København”. Heri hedder det direkte: “Om Dagen ser Aborrepareren kun Liv og Travlhed, men om Aftenen, naar Skyggen bliver længere, og Mørket sænker sig over Jorden, og naar Natten skrider og hyller Buskadser og Bænke i sit sarte Klædebon og skærmer dem mod spejdende Blik, da høres sagte Skridt, og der kommer, Par efter Par, de Elskende, der kommer listende, tæt klyngende til hinanden, og de befolker den tavse Park, som med en Hær af Skygger. Deres Hvislen, som næppe høres i Nattens Stilhed, kan ikke skælnes fra Løvet, der skælves ved Vindens suk, eller fra det visne Blad, der løsner sig og falder til Jorden. Aborrepareren er de Elskendes Paradis.”³⁶

Bag al lyrikken anes en provinsens advarsel mod det farlige storbyliv. Der kunne også være et og andet at advare imod, og S-h fortsætter:

“Men, der fortælles ogsaa kærlige Ting om Livet, der inde i de stille Natte-timer. Der fortælles om Vagabonder, Løsdrivere, der sover Rusen ud under Buske og paa Bænkene, om kvindelige Væsener, der har bidt Hovedet af Skammen og her gaar paa Fangst, om Tyve og Hælere, der her holder deres Sammenkomster uforstyrrede, fordi en Betjent ikke vover sig ind i Parken om Natten, bekvemt, fordi alle Tilholdssteder ligger saa at sige i Færdselens Centrum.”

Det var ikke blot “elskende par”, der søgte til Aborrepareren, når mørket begyndte at sænke sig over byen. Nærheden til banegårdene bevirkede, at folk, der ikke havde nået det sidste tog, benyttede bænkene til at sove på, og også berusede fandt vej til parken. Det kunne få overraskende følger, som da en engelsk kommissionær i 1912 var faldet i søvn i parken og næste morgen opdagede, at han havde fået stjålet sine støvler. Man må gå ud fra, at han havde taget dem af, før han lagde sig på bænken. Støvlerne fik han dog igen dagen efter, da tyven, angiveligt en “professionel Dosmerfanger”, havde forsøgt at pantsætte dem.³⁷

Det var tydeligvis ikke tilrådeligt at sætte sig i Aborrepareren om natten: En ældre gårdejer i Tølløse, der skulle til at sælge sin gård, blev i 1903 frarøvet

700 kr. Omstændighederne fortælles forskelligt i aviserne: Aftenbladet omtaler ham nærmest som et uskyldigt offer, der blot havde villet hvile sig på en bænk på vej ind mod byen, men som derefter var faldet i snak med en herre, der så til sidst havde taget hans penge. Og da gårdmanden var handicappet, havde han ikke kunnet sætte sig til modværge. I Socialdemokraten citeres gårdejeren for selv at have erkendt at have været beruset, da han havde sat sig på bænken og var faldet lidt hen.³⁸

Også natlige overfald omtales ikke sjældent, men avisernes omtaler kan være ret overfladiske, og det er ikke altid til at se, hvad der er foregået. En ældre herre blev i 1905 frastjålet ur, portemonnæ og penge af to overfaldsmænd efter en mindre kamp ved tretiden om natten. De to blev pågrebet, og det viste sig da, at de også "havde forødet sjofle ting sammen med den overfaldne". Aborreparken har således i lighed med Ørstedsparken været mødested for homoseksuelle mænd. I hvilket omfang andre overfald har haft samme udspring kan dog ikke vides. De to overfaldsmænd fik henholdsvis 18 og 24 måneders forbedringshus for tyveri.³⁹

Natten kunne også skjule andre aktiviteter: Koster fra et større tyveri i Kattesundet blev således i 1906 fundet nedgravet i Aborreparken (og Ørstedsparken).

En del unge mennesker søgte også parken om natten for at begå selvmord. Her bød parken på flere muligheder: Drukning, hængning eller skydning:

I maj 1891 fandt en arbejder den 30-årige opvarter Rasmus Nielsen, der tidligere havde haft plads i Café Botanique og Café Constantia ved Nørre Boulevard. Han havde imidlertid været ledig i en periode, men kort tid før selvmordet havde han fået engagement som hjælper på Marienlyst Badehotel i Helsingør, og en ven havde lånt ham den nødvendige garderobe til det formål. Hvorfor han hængte sig, var således gådefuldt.⁴⁰

I marts 1895 forsvandt typograf Carl Eriksen, der var sætter ved Social-Demokratens trykkeri. Han havde lungebetændelse, og han havde begået selvmord efter at have skrevet et afskedsbrev til sine pårørende. En måned senere fandt man hans lig i mudderet i Aborreparkens sø.⁴¹

Holstebro Dagblad omtalte i december samme år en uheldig selvmorder, der et par måneder tidligere havde forsøgt selvmord i Aborreparken med en gammel rytterpistol, som han havde stjålet fra en marskandiser. Forsøget mislykkedes, og efter at være udskrevet fra hospitalet, blev han dømt 2 x 5 dages arrest for tyveriet. Under sagen forsvarede han sig mod tyverianklagen

ved at berolige med, at pistolerne jo ville være kommet tilbage til rette ejermand, når han var død.⁴²

Utallige spædbørnelig er gennem tiden blevet skjult i parken af deres ulykkeligt stillede, enlige mødre. I april 1894 fandt man et nyfødt pigebarn død i søen. Den triste historie fra tidligere og senere tider gentog sig her. Moren var en tjenestepige ved navn "Marie", der var kommet fra Jylland. Hun havde haft en kæreste, der havde slået op med hende, og hun havde født sit barn ensom på sit kammer. Derefter havde hun kvalt det og søgt at skjule det i Aborreparkens sø. Hun fik et par måneder senere 3 års forbedringshus.⁴³

Bølleuvasen og overfald omtales hyppigt i forbindelse med Aborreparken, selvom det ikke er til at afgøre, om det her var værre end andre steder.

Selv ved højlys dag kunne der ske bemærkelsesværdige ting: Fem fulde slagtersvende forulempede en eftermiddag i 1898 flere kvinder, hvorunder de tog en tjenestepige om livet, væltede hende omkuld, hvorefter de trillede hende ned ad en græsskråning. Bagefter løftede de en dame, der havde siddet på en bænk i vejret, slyngede hende rundt og op i luften, men hun blev derefter befriet af en tililende herre. I 1906 blev forfatteren Palle Rosenkrantz' hustru, baronesse Edle Rosenkrantz, væltet omkuld af en "tarvelig klædt Person", da hun ikke havde svaret ham på tiltale.⁴⁴

I 1912 fremkom en klage fra medlemmer af Blå Kors over, at man ikke kunne få lov til at sidde i fred og ro og nyde sommeren, men i stedet høre "klirrende Flasker og svirende Drikkebrødræs Raaben op".⁴⁵

Avisernes udsagn er ofte unøjagtige og i flere tilfælde endog modstridende i de enkelte sager, men reportagerne giver rimeligvis et godt billede af forholdene i Aborreparken, men det er rimeligt at forstille sig, at de ikke har adskilt sig væsentligt fra forholdene i andre parker på dette tidspunkt. Med i billedet hører det dog, at Aborreparken var uindhegnet og ikke som f. ex. Ørstedsparken lukket om natten, og den lå lige i centrum i forhold til jernbanen og tæt befolkede kvarterer.

Aborreparken i fest og glæde.

Som pensionisterindringerne viste, var ikke alt nød og elendighed. Aborreparken blev også brugt som møde- og forsamlingssted, hvor særligt det runde plateau på Højen var velegnet.

Mellem 1894 og 1912 afholdt Kristelig Forening for Unge Mænd jævnligt hen over somrene møder for interesserede lørdag aften ved et eller to af organisationens bymissionærer. Møderne afsluttedes undertiden med korsang eller orgelmusik, hvordan det så end kunne lade sig gøre.⁴⁶

Af en ganske anden art var Børnehjælpsdagens grammofonkoncert i fri luft, der blev afholdt den 12. maj 1905. Komitéen for begivenheden havde fået tilbud fra Skandinavisk Grammofon Aktieselskab i Frederiksberggade på udlån af en "Kæmpegrammofon med 3 Horn og 3 store grammofoner med udsøgt Sangrepertoire".⁴⁷

Egentlige orkesterkoncerter blev afholdt andre steder, i aviserne er kun nævnt en enkelt mindre koncert i forbindelse med et Blå Kors arrangement i 1912.⁴⁸

Med sin fine beliggenhed var navnlig Højen et yndet mål for tilskuere, der ville se festligheder i Indre By:

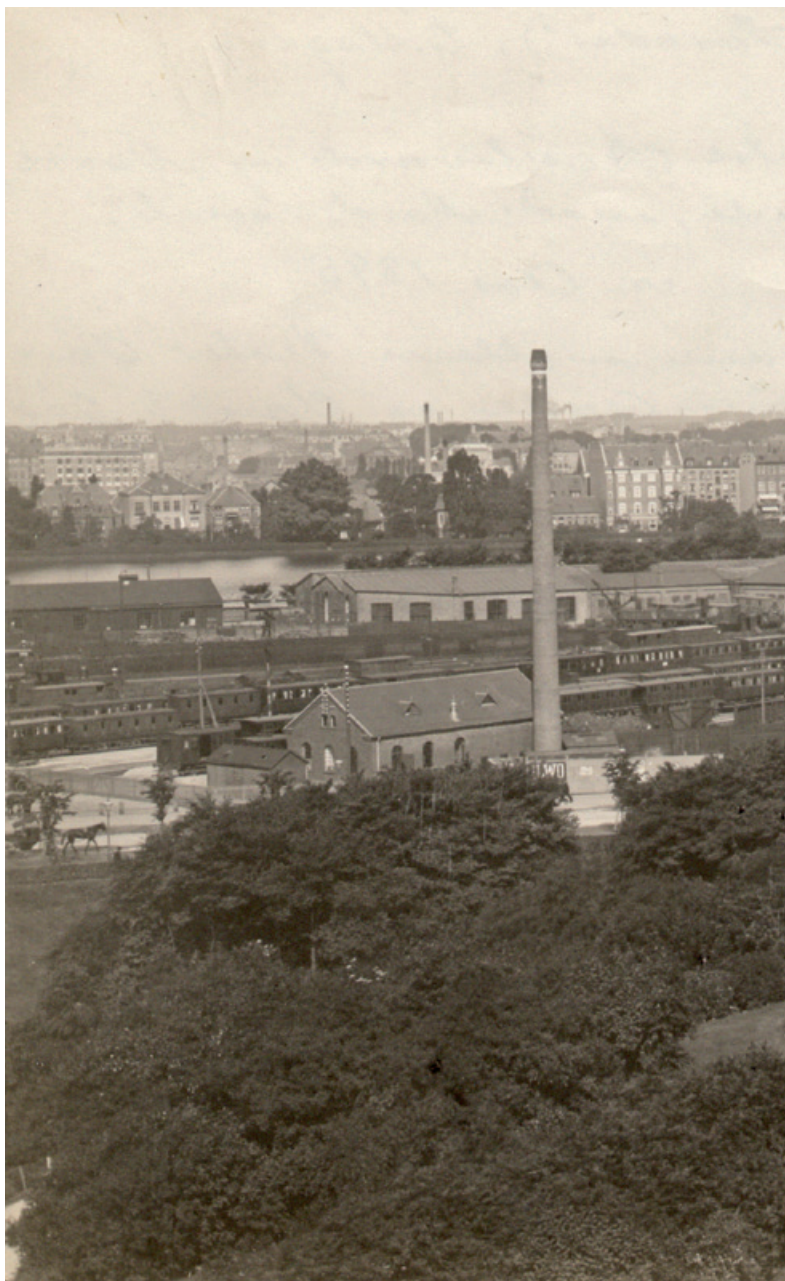
Da Socialdemokratiet i 1903 ville fejre Jens Jensens udnævnelse til finansborgmester, havde et stort antal mennesker valgt herfra at se det fakkeltog, der ledsagede Jensen til De Samvirkende Fagforeningers hus i Nørre Farimagsgade 4. Toget udgik fra det nye Rådhus, der netop var taget delvis i brug, fulgte Vester Boulevard til Jarmers Tårn for derefter at gå videre til målet. Om de fra Højen så kunne se, at hovedpersonen netop ud for Jarmers Tårn valgte at tage flugten med nogle få venner for at komme til Farimagsgade via Sankt Peders Stræde, Teglgårdsstræde og Ahlefeldtsgade, fordi trængslen blev ham for kraftig, får stå hen.⁴⁹

Den helt store festdragt fik Aborrepareren ved den senere Frederik den 8.s sølvbryllup i 1894, da sønen fik installeret et springvand, der var elektrisk belyst, ligesom højen blev illumineret. "Springvandet kunne ses i vid omkreds og i buskene flammede det ved skiftevis rødt, grønt, hvidt og gult" skrev Ringsted Folkeblad i den anledning.⁵¹

Ødelæggelsen

Ferdinand Meldahl havde ved Borgerrepræsentationens beslutningen om parken i 1886 advaret mod at bruge for mange penge på anlægget, da jernbaneforholdene endnu var uafklaret. Men den første trussel mod den nyanlagte park kom fra arkitekten F. C. Böttger, der i 1890 ønskede at få placeret

Aborreparkens blev tidligt kaldt for Jernbaneparken, og det kunne ikke være bedre et mere dækkende navn, da det vidtstrakte terræn for Københavns 2. banegård med sine filialstationer Holtebanegården og Klampenborgbanegården fyldte det meste af arealet mellem parken og Sankt Jørgens Sø. Her ses parken fra Ny Rosenborgs nordvestre tårnspir i 1895 i retning mod nordnordvest med Højens kastanjetræer i forgrunden. Bemærk til højre Frederik 7.s Stiftelse ("Dannerhuset") og bagved Apostolsk-Katolsk Kirke og Søpavillonen. Fotografi, ca. 1895, Københavns Bymuseum.

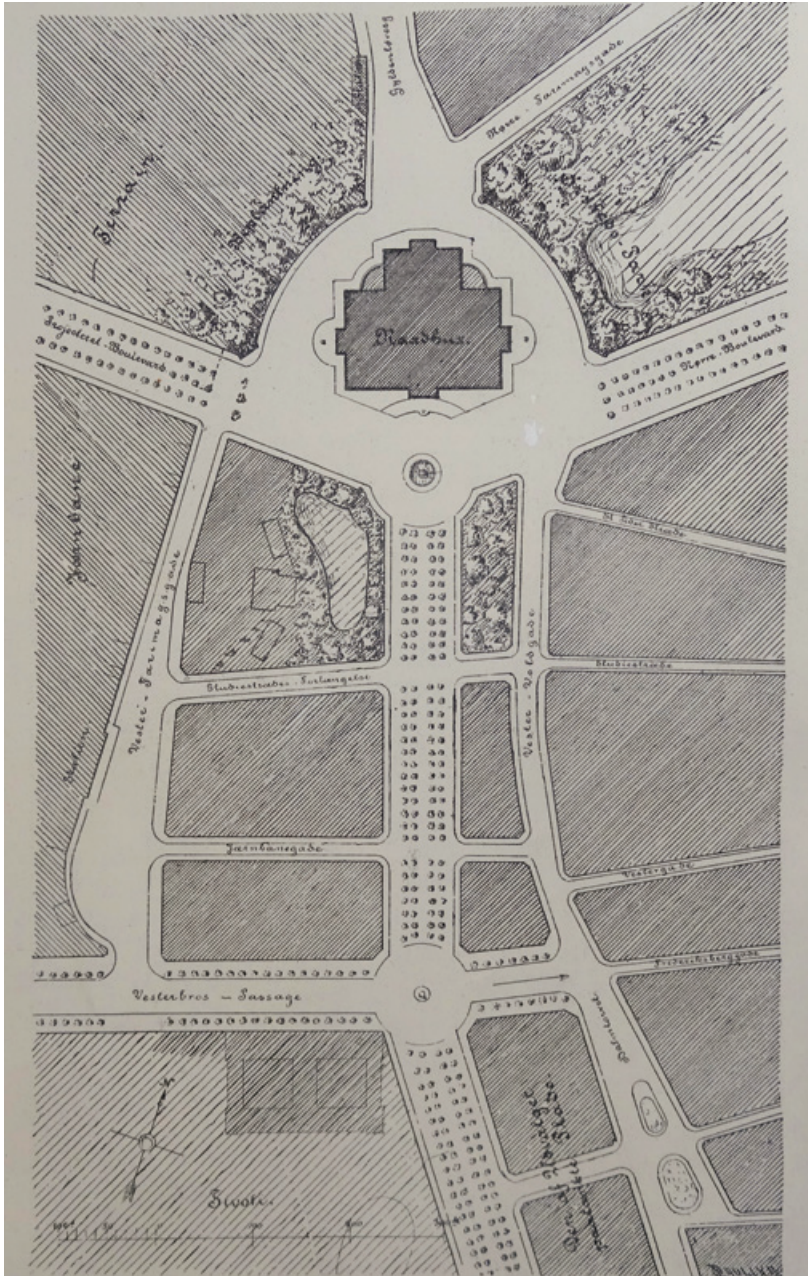

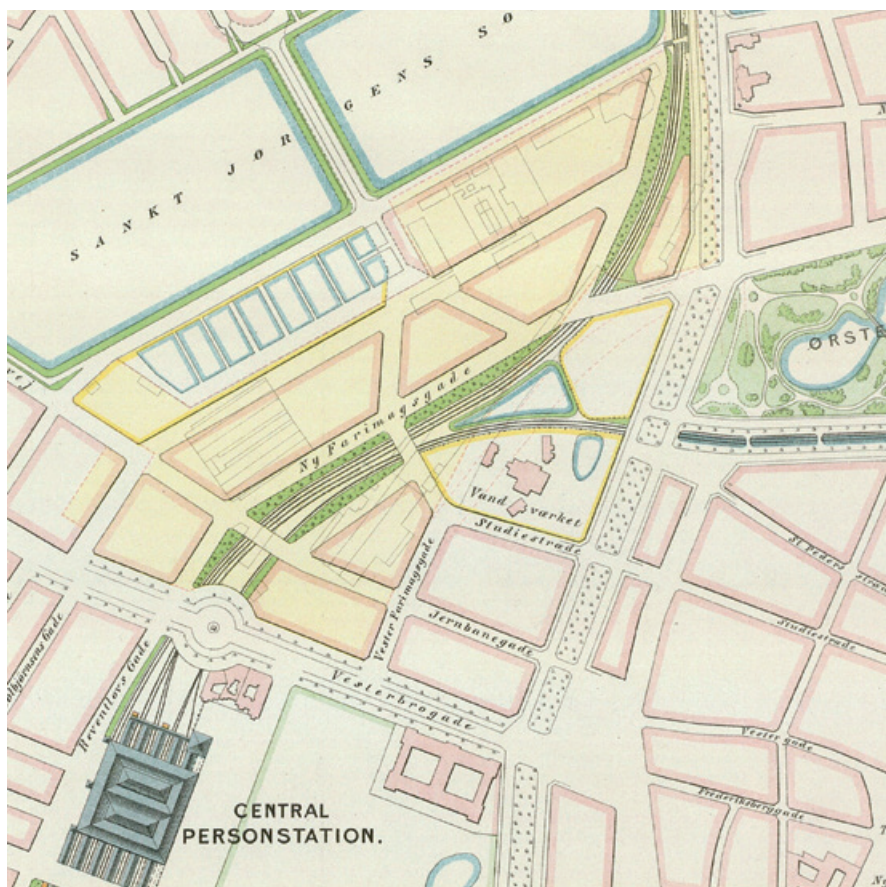
Københavns Rådhus her på en sådan måde, at kun en lille stump skulle overleve. På dette tidspunkt havde Rådhuskomitéen offentliggjort planerne om at flytte Rådhuset fra Nytorv til en grund mellem Vester Voldgade og Vester Boulevard på sydsiden af Vesterbro Passage, hvor det jo blev opført i årene 1892-1905. Placeringen her var efter fleres mening ikke ganske velegnet, da hovedfacaden jo så ville vende mod nord, og dermed ligge i skygge størstedelen af dagen. Hertil kom, at man heller ikke fandt placeringen her markant nok i bybilledet. I stedet var den nordøstlige ende af Aborreparken velegnet. Her ville man med skæring af en strimmel af Ørstedsparken tillige kunne omgive huset med et grønt anlæg, og det ville ligge, hvor tre boulevarder mødtes (Nørre Boulevard, dvs. Nørre Voldgade, Vester Boulevard og en ny boulevard i retning mod nuværende Kampmannsgade. Bygningen ville ligge med hovedfacade som point de vue for Vester Boulevard. Böttger afleverede sit projekt til Rådhuskomitéen i oktober 1890, og samme måned fik han en kraftig opbakning af forfatteren Karl Gjellerup, ligesom Illustreret Tidende, der dog ikke undlod at markere, at vejen til det ny rådhus "havde gode Veje".⁵¹

Boulevardbanen

Ferdinand Meldahls bekymring for at bruge for mange penge på en park, der måske kun ville kunne eksistere i en begrænset tid, viste sig at holde stik. Han kendte naturligvis som sine kolleger i Borgerrepræsentationen jernbaneingeniør I. V. Tegners forslag til en "underjordisk Bane langs det tidligere Voldterræn", altså det som eftertiden kender som "Boulevardbanen". I 1885 havde også hans kollega Hammerich foreslået en forsænket bane gennem boulevarden.⁵²

Efter Magistraten havde foreslået det ny rådhus placeret på sydsiden af den inderste del af Vesterbro Passage, altså hvor det også kom til at ligge, protesterede en del over, at hovedfacaden vendte mod nord. I et forsøg på at imødegå det foreslog arkitekt Fr. Böttger at bygge rådhuset for nordenden af Vester Boulevard, og give bygningen luft til alle sider ved at lægge den monumentalt med Nørre Boulevard mod øst og en fortsættelse ("Kampmannsgade") mod vest. Man aner lige resten af voldgraven i Aborreparken sydvest for bygningen. Til gengæld skulle den tilsvarende karré mellem Studiestræde og Sankt Pedersstræde udlægges til grønt anlæg. Gengivet fra Illustreret Tidende årg. 32, nr. 4, 26.10.1890.

IIdevarslende for Aborrepareren nedsattes en kommission til ordning af de københavnske bane-forhold samme år som Aborrepareren blev vedtaget af Borgerrepræsentationen, og parallelt med dens åbning udkom kommissionens betænkning. Det indebar bl.a. et forslag til en forsænket boulevardbane, der fra en ny personbanegård, der skulle placeres syd for Vesterbrogade, skulle løbe nord om den rest af parkens lille sø for derefter at fortsætte i en åben udgravning mod øst langs Ørstedsparken (til højre). Det var linjerne mod nord. Vestbanen skulle stadigvæk have indføring via Frederiksberg og Peblingedæmningen, men lægges forsænket med beplantede skrånninger i banegraven, der dermed fik et indtryk af en "grøn kile". I forgreningen mellem de to banelinjer planlagdes et vandbassin. Meget park blev der ikke tilbage.

Udsnit af oversigtskort fra Betænkning angående Ordningen af Jernbaneforholdene i og ved Kjøbenhavn. Afgiven af den af Indenrigsministeriet under 8. Marts 1886 nedsatte Kommission. Atlas. 1888.

Præcis samme dag, som Borgerrepræsentationen behandlede bevillingen til parkanlægget, den 8. marts 1886, nedsatte Indenrigsministeriet en kommission, der skulle tage stilling til de fremtidige jernbaneforhold i og omkring København. Dens betænkning kom dog først den 1. juli 1888, og i samarbejde med kommissionen udformedes boulevardbanen mere specifikt. Det skulle være en bane "gennem Vandværkets Terræn og det lige derved beliggende Anlæg [altså Aborrepareren] og videre gennem Boulevarden" [Nørre Voldgade] i en åben udgravning med to spor i alt 28 fods bredde midt i boulevarden med tværgaderne ført over som viadukter og med gangbroer for hver 120 alen. Kommissionen beskæftigede sig særligt med ødelæggelsen af boulevarden, der netop var plantet til med tre rækker træer, og som et mindretal ikke ønskede at ændre, mens flertallet trøstede sig med, at boulevarderne var anlagt i 160 fods bredde, så der ville blive god plads tilbage, når banen havde fået sit. Bortset fra beskrivelsen af linjeføringen nævnes intet om ødelæggelsen af Aborrepareren, der tydeligvis ikke optog kommissionens medlemmer.

På et kort, der hører til betænkningen, kan det ses, at kommissionen forestillede sig banen til Frederiksberg over dæmningen mellem Sankt Jørgens Sø og Peblingsøen opretholdt, men den skulle nu forbindes med en ny centralbanegård syd for Vesterbrogade og følge et forløb på østsiden af (vore dages) Vester Farimagsgade. Det ville kræve inddragelse af den vestlige del af parken. Boulevardbanen skulle løbe fra denne linje lige nord for Vandværket, og resterne af søen i Aborrepareren kunne derfor lige ligge i kilen mellem de to baneforløb. Der er ingen parksignatur for den resterende del af parken (vis-à-vis Ørstedsparken) og ved Studiestræde, og måske har man forestillet sig resterne bebygget.

Ordningen af jernbaneforholdene var dog yderst kompliceret, og kommissionens arbejde blev da også kun forudsætningen for videre debatter og drøftelser på vej til virkeliggørelsen.

Borgmester Borup kunne dog i 1895 afvise et ønske om at overlade en grund i Aborrepareren til et gymnastikinstitut med henvisning til de uafklarede jernbameplaner.⁵³

Den ønskede forbindelse blev endeligt besluttet af Rigsdagen ved Lov af 29. marts 1904, hvis paragraf 1b afsagde dødsdommen over den lille park, der skulle anlægges en "4 sporet Banelinie, der med Tilslutning til den nuværende Linie Vigerslev-Vesterbrogade fører gennem Centralstationen og videre i en Tunnel under Vesterbrogade og Boulevarden til Østerbro Station".

I den store jernbaneoverenskomst af 1904 besegledes Aborreparkens skæbne. Staten fik arealer til Boulevardbanen, og solgte samtidigt det gamle banegårdsterræn til Staden for 25 mil. kr. (vist med grønt). Med rødt er vist arealer, der enten helt (13) eller midlertidigt (14) skulle overlades staten. Den røde stribe nr. 13 ser uskyldig ud, men den skar Aborreparken midt over og med præcision gennem et af dens markante punkter, "Højen". Udsnit af kort fra Overenskomst mellem

Staten og Københavns Kommune angaaende forskellige Forhold vedrørende en Omordning af Banegaardsforholdene i og ved København. 13.2.1904.

I den foregående debat om sagen i Folke- og Landsting nævnes ødelæggelsen af Aborreparken ikke. Det skyldes naturligvis, at planen rent trafikalt var et columbusæg og ville øge værdien af den statsdrevne jernbanetrafik betragteligt.

Borgerrepræsentationen skulle ikke som sådan tage stilling til Boulevardbanen, der jo var et rent statsligt anliggende, men den skulle godkende den overenskomst med Staten, som Magistraten havde indgået den 13. februar 1904, og som foruden afgivelsen af 9.500 kvadratalen af Aborreparken omfattende en lang række magelæg de to parter imellem og en erhvervelse for Kommunen af det gamle Jernbaneterræn på 330.000 kvadratalen mellem Vester Farimagsgade og Sankt Jørgens Sø for 15.000.000. Dette overskyggede tilsyneladende ganske den halvvejs accepterede ødelæggelse af Aborreparken. Det kan imidlertid overraske, at heller ikke Borgerrepræsentationens medlemmer under debatten om arealafgivelsen nævnte Aborreparken med ét eneste ord. Derimod beklagedes det, at Nørre Voldgades tre rækker træer, der gav gaden en markant boulevardkarakter, måtte ofres for sagen.

Ved en tillægsoverenskomst i 1909 fastlagdes Boulevardenbanen endeligt. Her ses stykket fra Vesterbrogade i syd i en bue op mod Jarmers Plads. Samtidigt vises et forslag til gadenet for det gamle jernbaneterræn, der jo skulle udstykkes og sælges, så kvarteret indgik naturligt i byen. Øst for Vandværket, hvis sorte bygninger er let genkendelige, ses en rest af Aborreparkens sø og den strimmel jord langs Vester Boulevard, der samme år blev overladt Studenterforeningen. Overenskomsten blev i 1912 endnu engang lettere revideret, da banegraven blev forrykket lidt mod øst, da det viste sig, at den gamle banegårdshal ikke kunne anvendes af Københavns Kommune, men måtte nedrives.

Udsnit af kort i Tillægsoverenskomst af 7. August 1909 til Overenskomsterne af 13. Februar 1904 og 9. April 1904 mellem Staten og Københavns Kommune. 1909.

På det kort, der hører til Overenskomsten af 13. februar, dominerer parken da heller ikke: Her ses en smal strimmel udlagt til banen. Men den ville blive delt i to dele, og hele det markante område omkring Højen ville forsvinde.⁵⁴

Endnu i en Tillægsoverenskomst mellem Stat og Kommune af 7. august 1909 fremkom et kort, hvor Statsbanernes ingeniører endnu forestillede sig den sydlige del af parken bevaret mellem Studiestræde og en gade syd for Boulevardbanen (Hammerichsgade), hvorimod den nordlige del var udset til bebyggelse.⁵⁵

Af de følgende års overvejelser om gadenettet i det gamle banegårdster-ræn spiller Aborrepareren kun en underordnet rolle: På en bebyggelsesplan fra 1904 ses den sydlige del af parken opretholdt, og i et af de projekter, der var resultatet af en byplankonkurrence fra 1910, var dette gentaget af arkitekt Egil Fischer og afdelingsingeniør Nobel. De ville lade en lille del af søen ligge mellem skærmbyggeri langs Vester Boulevard og nybyggeri på Vandværkets grund.⁵⁶ Og netop på dette tidspunkt var der i Aborrepareren sydøstlige hjørne ved at rejse sig en markant bygning.

Studenterforeningen

Det var Studenterforeningen, der tog hul på sagen. Foreningen havde i marts 1908 solgt sit gamle domicil, ”Slavekirken” ved Holmens Kanal, til forsikrings-selskabet ”Hafnia”. Hertil man var flyttet i 1863, efter at J.D. Herholdt havde ombygget den centrale del af Søetatens gamle Magasinbygning til formålet. Bygningen var godt 40 år senere nedslidt, og pladsen var blevet for trang, så man havde i længere tid søgt en egnet byggegrund. I foråret 1908 solgte man det gamle hus og afsøgte derefter forskellige egnede grunde. En overgang var Metropolitanskolens grund ved Frue Plads og Soldins Stiftelse i Skindergade bragt i forslag, men også byggegrunde i Glyptotekskvarteret og sågar i Kongens Have var i spil. En overgang så det ud til, at pladsen, hvor Nikolaj Kirkebygning nu ligger, skulle blive stedet for den ny foreningsbygning, og her nåede arkitekten A. Clemmensen at tegne en bygning til foreningen. Men på sommeren 1908 indledtes dog hemmelige forhandlinger om erhvervelse af en grund i Aborrepareren, og den 31. oktober besluttede en ekstraordinær generalforsamling i Studenterforeningen at købe den sydligste strimmel af parken, dvs. den ganske smalle del, der lå mellem Vandværket i vest og Vester Boulevard i

Selvom Studenterforeningens Bygning tog den første bid af Aborreparken var indgrebet moderat, og med det fine byggeri af Ulrik Plesner kunne det måske endog siges at have været en forbedring. Bygningen var placeret effektivt ved sydenden af søen og med god fornemmelse for de store højdeforskelle. Her ses bygningen i april 1913, da de første sløjfningsarbejder var gået i gang. Evens skulptur af den neapolitanske fisker ses her i forgrunden med ryggen til. Fotografi 22. april 1913, Københavns Museum.

øst.⁵⁷ Foreningen henvendte sig i november samme år til en række arkitekter for at få udarbejdet forskellige skitseforslag, som man så kunne vælge imellem, og allerede ved udgangen af januar 1909 forelå resultaterne, hvor af Byggeudvalget herefter udpegede to, som en ekstraordinær generalforsamling skulle tage stilling til den 1. marts. I det ene havde A. Clemmensen igen leveret en tegning, bistået af arkitekterne Hagen og Steen. Det andet var udarbejdet af Ulrik Plesner og Aa. (Langeland) Mathiesen i fællesskab. Sidstnævnte projekt var støttet af den ledende senior ligesom både Holger Hammerich og Vilhelm Wanscher talte varmt for det, da det ville blive “en ualmindelig hyggelig Bolig”

for foreningen. Det blev da også vedtaget, og frem til indvielsen den 1. oktober 1910 opførtes med oldermann, murermester Bruun som hovedentreprenør, den statelige – og kostbare – bygning. Grunden erhvervedes for 175.000 kr., fundamenteringen 65.000 og selve bygningen 315.000 kr., altså i alt 600.000 kr. eller det dobbelte af, hvad man havde fået ind ved salget af “Slavekirken”.⁵⁸ Til gengæld fik man opført et hovedværk i Plesners og Mathiesens produktion.

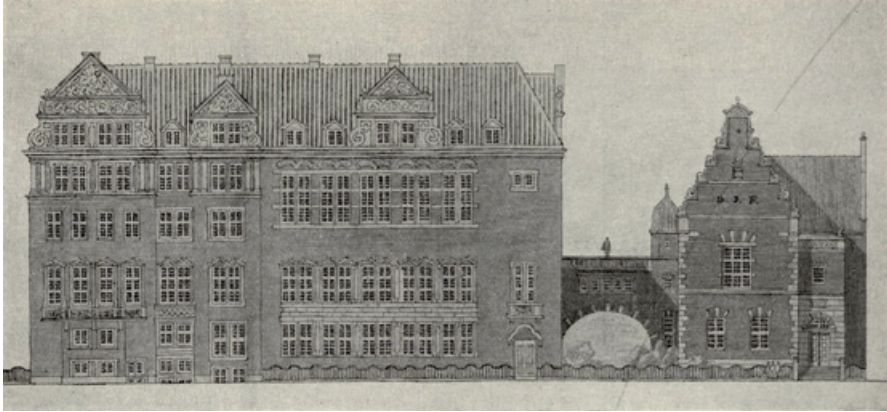
I de følgende år lå huset særdeles præsentabelt med fri udsigt over den resterende del af Aborreparken som et smukt point de vue fra søen og “Højen”, men det skulle ikke vare ved.

Ingeniører og arbejdsgivere

Selvom det trods alt kun var en mindre del af Aborreparken, som blev inddraget til bebyggelse ved opførelsen af Studenterforeningen, og parken derfor endnu var nogenlunde intakt, fremkom hurtigt nye forslag til udparcellering. Det ene var ønsket om at lægge en ny politigård i Aborreparken, men denne beliggenhed blev hurtigt valgt fra til fordel for grunden bag Glyptoteket.⁵⁹ Det andet kom fra Ingeniørforeningen, der var ved at vokse ud af sine lokaler i Amaliegade nr. 38. Ingeniørerne havde udset sig grunden på Vester Boulevard, der lå lige nord for Studenterforeningen, men udgangspunktet var mere beskedent, og Gotfred Tvedes projekt til et Ingeniørhus i to etager – dog tre ned mod søen – blev sammenlignet med et “Hundehus” i forhold til den store palæagtige bygning ved siden af. I stueetagen skulle der være mødelokaler, læseværelse og spise- og klubværelse, mens hele den øvre etage var ét stort samlingslokale. Bygningen var forbundet med Studenterforeningen ved en muret brobue i 1. første sals højde, idet man agtede at benytte sig af Studenterforeningens restaurant.

Huset ville koste ca. 250.000 kr. at opføre, men ved en generalforsamling i Ingeniørforeningen faldt forslaget, og man valgte i sidste ende at udvide lokalerne i Amaliegade frem for at bygge selv eller leje sig ind andetsteds.

Omtrent samtidigt var der forslag fremme, om at Dansk Arbejdsgiverforening erhvervede en grund i Aborreparken og her byggede et hovedkvarter til erstatning for sine lokaler i ejendommen Ved Stranden 6. Et alternativ var en grund i Gammel Mønt, der var under sanering i disse år. Ved foreningens generalforsamling den 16. juni fik Hovedbestyrelsen bemyndigelse til at

Gotfred Tvede tegnede et nyt Ingeniørhus i tilknytning til Studenterforeningen. Det var en lille bygning i nederlandsk renæssancestil, forbundet med studenterhuset med en bue, så man kunne bruge hinandens faciliteter. Huset viste sig dyrt at bygge på det skrånende terræn, og der var også de ingeniører, der mente, at bygningen lignede et "hundehus" i forhold til "Studenternes Borg". Efter Ingeniøren 1935, nr. 84, 24.10.1935.

erhverve en egnet grund, men undervejs fik man øje for den nordøstlige hjørnegrund i krydset Ny Kongensgade/Vester Voldgade (Matrikelnr. 227 i Vester Kvarter), og denne besluttedes det at købe i oktober samme år.⁶⁰ Det fremgår ikke, hvilken del af Aborreparken, man havde kik på.

Østifternes Kreditforening

Var der økonomiske betænkeligheder fra Ingeniørforeningens side over for nybyggeri i Aborreparken, så var det ikke tilfældet for Kreditforeningen af Grundejere i de Danske Østifter, i daglig tale Østifternes Kreditforening. Det var en yderst velstillet institution, der uden skelen til økonomien ikke blot købte den største og bedste bid af parken, men også valgte to af landets førende arkitekter til at opføre en markant, palæagtig bygning på grunden til en pris af 2,2 millioner kroner.

Kreditforeningen købte i maj 1913 hele den nordøstlige del af parken nærmest Ørstedsparken og mellem Jarmersgade og Vester Farimagsgade.⁶¹

Ulrik Plesners og Valdemar Dan opførte 1914-16 det monumentale kontorpalæ for Østifternes Kreditforening på en del af Aborreparken, der lå umiddelbart nord for Jarmers Tårn. Det var en fornem, men farlig placering, da det var i forlængelse af Vester Boulevard, der da også førte til palæets endeligt i 1959-60. Til venstre ses Teknologisk Institut på den anden side af daværende Jarmersgade og til højre fornemmes Ørstedsparken på den anden side af Gyldeløvesgade. Fotografi ca. 1920, Københavns Bymuseum.

Foreningen ville selv bygge sit nye hovedkvarter på den sydlige del af grunden, der lå yderst præsentabelt som point de vue for Vester Boulevard med anlægget omkring Jarmers Tårn mod syd. Det var her Böttger havde villet lægge Rådhuset i 1890. Prisen for grunden var 600.000 kr., hvilket kan sammenlignes med salgsprisen for de to ejendomme, foreningen tidligere havde haft som hovedkvarter, ejendommene Nørre Voldgade 3 og 5. Ved salget af dem fik man henholdsvis 129.000 og 315.000 kr.⁶² Hertil skal naturligvis lægges udgifterne til opførelse af det nye hus. En arkitektkonkurrence blev udskrevet, hvortil der indkom 36 projekter, der blev udstillet på Charlottenborg i oktober samme

år. Heraf udvalgte to til tildeling af 1. præmie. Den ene var en lidt pakhuslignende bygning bestående af tre langhuse, der var bygget sammen og med store, enkle gavlparter i siderne ved Henning Hansen og Louis Hygum. Det andet var en palæagtig bygning i nybarok ved Ulrik Plesner og Valdemar Dan.

Repræsentantskabets flertal besluttede sig i slutningen af samme måned for sidstnævnte projekt, da det syntes at give bedre lysforhold for foreningens medarbejdere.⁶³

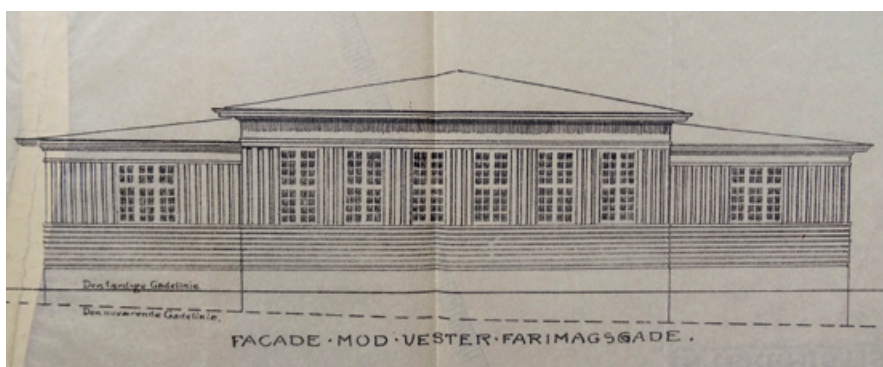
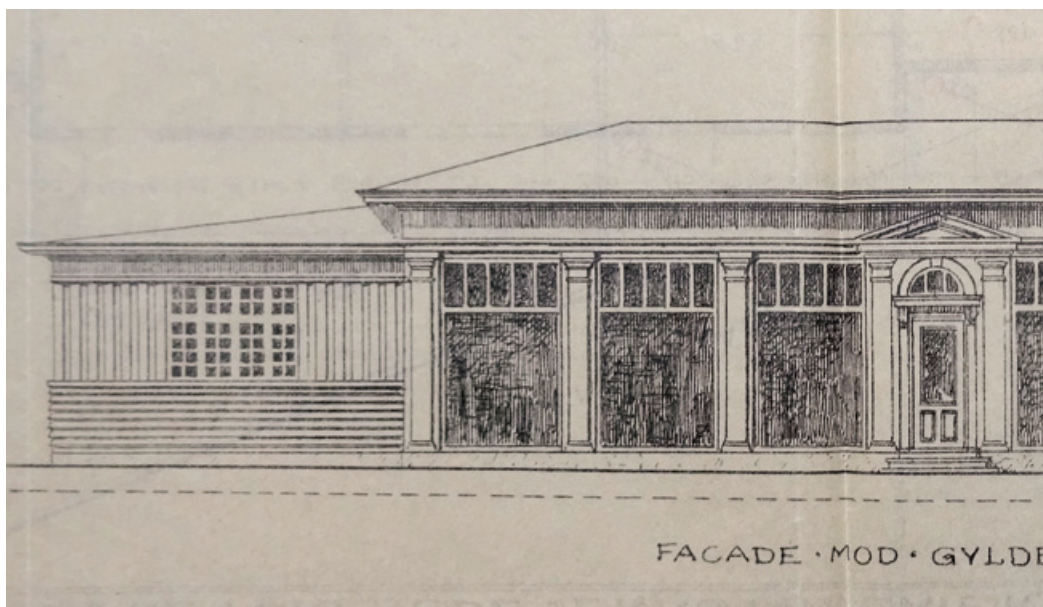
Arbejdet med det store, nye hus blev påbegyndt i maj det følgende år, og allerede efter godt 1½ år var de underste etager klar til brug for kreditforeningen, idet der dog endnu manglede klargøring af resten af huset som følge af vanskeligheder ved at få materialer til byggeriet her midt under Verdenskrigen.⁶⁴

Bygningen udtrykte ved brugen af elementer fra barokkens slotsbyggerier foreningens betydning i det danske samfund og hørte til blandt Dans og Plesners hovedværker ved sine smukke proportioner og gode materialeformelse.⁶⁵ Beliggenheden gjorde den tillige kendt af alle, men den indebar også bygningens endeligt. Den lå som spærreklods for en forbindelse mellem Vester Boulevard og Gyldenløvesgade, da man i midten og slutningen af 1950'erne forberedte København på den fremtidige biltrafik. Det smukke hus blev eksproprieret og nedrevet til sidste sten 1959-60.

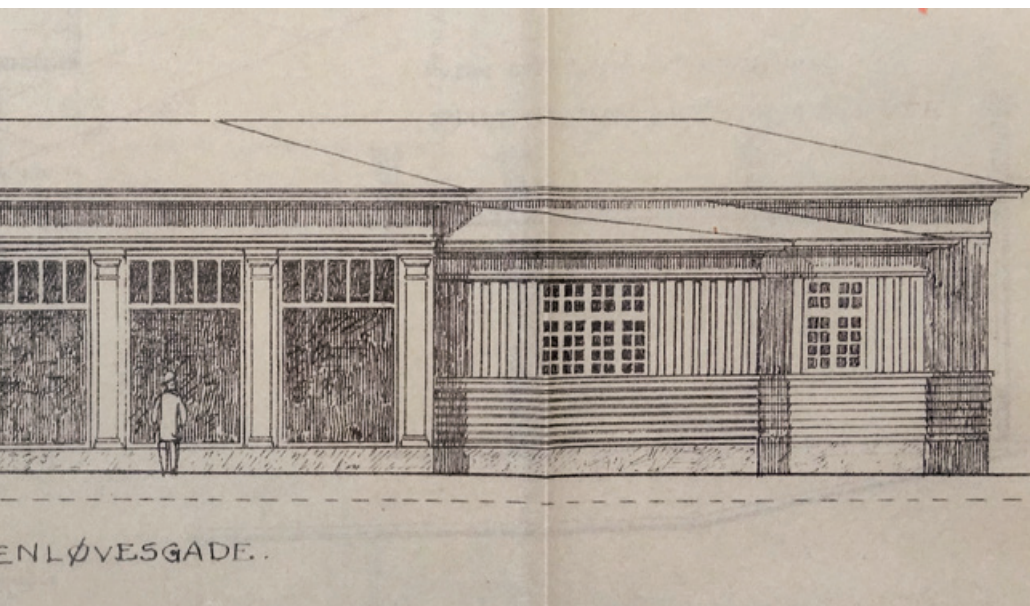
De Forenede Jernstøberiers Hovedkvarter

Den grund, som Østifternes Kreditforening havde erhvervet i 1913, var omtrent dobbelt så stor som det areal, man fik bebygget ud mod Jarmers Plads, og ved erhvervelsen var der givetvis tænkt på frasalg af grunden ud mod Gyldenløvesgade og Vester Farimagsgade. Ved nytårstiden 1915/16 påtænkte Handels- og Kontoristforeningen at købe arealet, men det opgav man, da Kreditforeningen ville have 315.000 kr. for grunden.⁶⁶ Derimod lykkedes det Kreditforeningen i 1917 at sælge arealet til Aktieselskabet De Forenede Jernstøberier for 335.000 kr.

Selskabet var blevet opsagt fra sit hidtidige hovedkvarter på adressen Rådhuspladsen 35, og nu var det interesseret i at opføre en passende bygning til eget brug og til udlejning. Som følge af mangelsituationen under Verdenskrigen nøjedes man dog i første omgang med at opføre en midlertidig bygning i én etage, der stod færdig allerede i det følgende år.

På nordsiden af Østifternes Kreditforening skulle der være opført et hovedsæde for “De Forenede Jernstøberier”, men materialemangel under 1. Verdenskrig medførte, at man i første omgang nøjedes med en simpel udstillingsbygning, dog tegnet af Ulrik Plesner og V. Dan. Siden medførte omdisponeringer, at man koncentrerede virksomheden i Frederiksværk, og grunden blev solgt til Københavns Kommune, der havde planer om at lægge en rundkørsel på grunden. I stedet blev den ganske tilfældigt bebygget med småskure og en avisiosk. Facadetegning Magistratens 4. Afdeling. Byggesager, Vestervold Kvarter 343, Pakke 1.

Bygningen fyldte næsten hele grundarealet, men havde hovedfacade ud mod Gyldenløvesgade, hvor der var adgang til en udstillingshal med store vinduer ud mod gaden. I midten af bygningen var der et større lagerrum, hvormod kontorerne i øvrigt grupperede sig. I forhold til dets midlertidige karakter, var bygningen ganske præsentabel, og arkitekterne var da ingen ringere end Ulrik Plesner og Valdemar Dan, der jo havde tegnet Kreditforeningens bygning på nabogrunden. Det antyder, at det færdige hus måske også skulle være opført af de to arkitekter og dermed give karréen et helheds-præg.

Så vidt kom det dog ikke: Som følge af de økonomiske kriser op gennem 1920'erne var De Forenede Jernstøberier meget tilbageholdende med at gå videre i sagen, og da man i 1928 forberedte en koncentration af virksomheden i Frederiksværk, solgte man grunden.⁶⁷ Køberen var Københavns Kommune, hvis stadsingeniør tænkte, at man i det tæt trafikerede kryds Gyldenløvesgade/Vester Farimagsgade/Jarmersgade med tiden kunne få brug for en rundkørsel. Jernstøberierne forbeholdt sig dog uopsigelighed for sit københavnske hovedkvarter til 1. april 1934, og Plesners og Dans midlertidige træbygning blev først revet ned i 1932. Københavns Kommune fandt heller ikke rigtig anvendelse

for sin erhvervelse, og grunden blev frem til gennemførelsen af H.C. Andersens Boulevard i 1960 benyttet til benzintank med vaskehal og andre tilfældige bygninger. En telefonkiosk blev også anbragt på arealet. På den måde kom området til at ligge hen med tilfældig småbebyggelse ganske som det gamle jernbaneterræn på den anden side af Vester Farimagsgade.

Teknologisk Institut

På nordsiden af den åbne banegrav, der skar sig igennem Aborreparken, lå en stor trekantet karré, hvis spids dannedes af Vester Farimagsgade og Hagemannsgade (nuværende Staunings Plads), og som mod nordøst var afgrænset af Jarmersgade (nu en del af H. C. Andersens Boulevard). Den nordlige del blev i februar 1915 skænket til Fagskolen for Haandværkere og mindre Industridrivende, der året forinden havde ansøgt om at få et areal overladt til at opføre en bygning med plads til skolens aktiviteter. Skolen havde haft lokaler i Industriforeningens bygning på Rådhuspladsen, men de var blevet alt for små til formålet. Den nye bygning skulle indeholde undervisnings- og værkstedslokaler samt en større udstillingshal. Sidstnævnte skulle delvis skaffe skolen indtægter, så man ønskede en central beliggenhed, og i første omgang pegedes direkte på arealer i Glyptotekskvarteret, sandsynligvis dér, hvor Politigården senere kom til at ligge. I hvert fald havde Kommunen forbehold over for den placering, og tilbød i stedet grunden ved Farimagsgade.⁶⁸ Her rejste sig så i årene 1915-1918 en mægtig palæagtig bygning ved Sven Sinding med et karakteristisk firkantet tårn på hjørnet af den daværende Jarmersgade, så den sammen med Østifternes Kreditforening fungerede som point de vue for en del af boulevarden mod Rådhuspladsen.

I første omgang opførtes blot de tre fløje mod Hagemannsgade, Kreditforeningen og Vester Farimagsgade, mens der på den sydlige del af karréen lå et ubebygget areal, der i 1926 også erhvervedes af Fagskolen, og som her afrundede sit store kompleks med en bygning af Gotfred Tvede efter Sindings tegninger. Bygningen stod færdig i 1927.

Udvidelsen skabte et vist røre, da Sinding påkaldte sig ophavsretten til færdiggørelsen af sit hus, og krævede facaderne til tilbygningen revet ned. Bl. a. Poul Henningsen forsvarede meget skarpt, at Sinding på et uretmæssigt grundlag var blevet fejlet af banen. Sagen endte i Østre Landsret, hvor

Fagskolen for Industri og Haandværk, senere betegnet Teknologisk Institut, opførte mellem 1915 og 1918 1. del af sit hovedsæde ved arkitekt Svend Sinding. Det svarer til den fjernere halvdel af komplekset, som vi her ser bag banegraven fra et punkt ud for Vandværket. Det ses tydeligt, at Boulevardbanen har skåret sig midt gennem Aborreparken. Institutbygningen blev 1926-27 udvidet af Gotfred Tvede efter Sindings tegninger, hvilket gav anledning til en trist ophavsretssag. Ud til banegraven ses stadig det manglende forbandt i murværket mellem de to dele af bygning. Den fornemme bygning, der indeholdt mange smukt disponerede og vel-dokorerede rum led kraftig overlast som hovedsæde for Andelsbanken, men er nu i gode hænder som hjemsted for FOA, Forbundet for Offentlige Ansatte. Fotograf 2017, BWD.

Sinding tabte sagen mod Teknologisk Institut og Gotfred Tvede, idet man mente, at Sindings arbejde for Instituttet betød, at han havde overdraget sin ejendomsret til tegningerne til Instituttet, der dermed frit kunne vælge, hvem man ønskede at bruge som arkitekt. Sagen skal have gået Sinding så meget på, at den skal have medvirket til hans tidlige død to år senere.⁶⁹

Som det sidste hus i udstykningen af Aborreparken opførtes et hovedsæde for Forvaltnings- og Revisionsinstituttet 1918-20 ved A. Oppenheim. Huset rummede ved sin indvielse lokaler i to etager for Københavns Skatteforvaltning. Fotografi 2019, BWD.

Revisionsinstituttet

Den sidste ubebyggede grund i Aborreparken blev i januar 1918 solgt af Kommunen til Revisions- og Forvaltningsinstituttet, der med Albert Oppenheim som arkitekt opførte en passende ejendom, hvor Ingeniørforeningen tidligere havde ville lægge sit "hundehus"⁷⁰

Huset blev lagt i den del af Aborreparkens sø, der endnu var tilbage efter Boulevardbanen, og i overdragelsesbetingelserne hed det, at man var pligtig til at opføre bygningens bageste dele på søjler, for ikke at indskrænke søarealet, der angiveligt endnu havde betydning som kondenseringsbeholder for Vand-

værket. Kommunen stillede desuden krav om, at bygningen skulle danne “et harmonisk hele” med Studenterforeningens bygning og have samme “karakter”. Det kan man så diskutere, men huset blev en ganske majestætisk ramme om instituttet og dens lejer, der i mange år husede Københavns Skattedirektorat.

Parkens endeligt

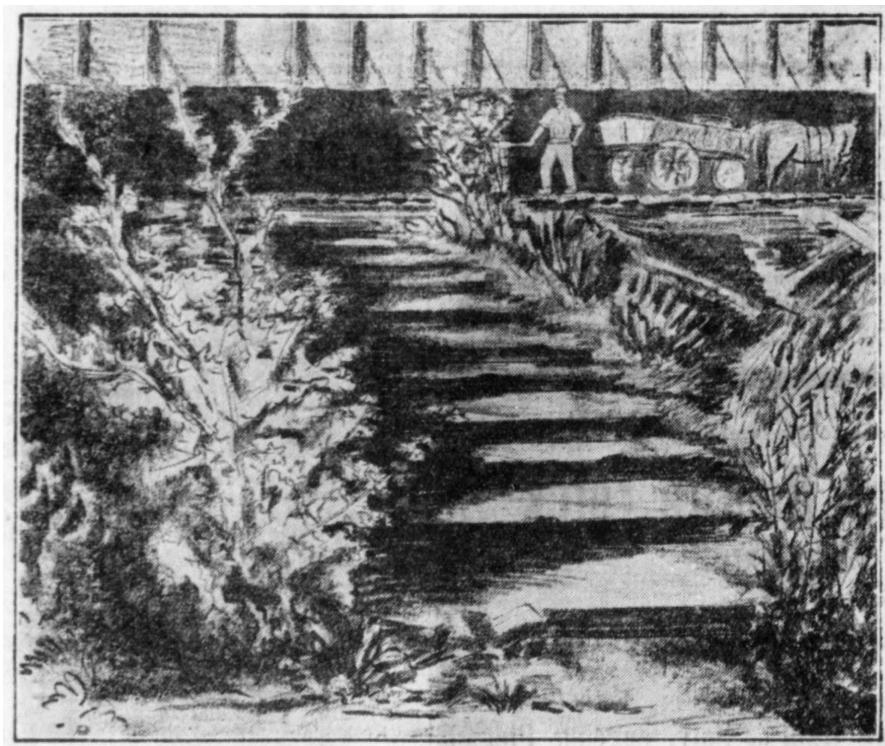
I den samtidige presse kan det konstateres, at offentligheden i al almindelighed udtrykte beklagelse over Aborreparkens bebyggelse. Da den første del af parken blev gravet op i juni 1913, udtrykte Politiken det som “Ødelæggelsernes Vederstyggelighed”, da der var gravet en dyb grøft gennem den “blomstrende park, garneret af graa Cementrør”, der ødelagde de “dejlige Rødtjørne-Træer og Guldregnen”, der må have stået i fuldeste flor på det tidspunkt.⁷¹ Til egentlige officielle protester kom dog det ikke.

Betegnende for tiden er det, at Frederik Jensen i 1915 henlagde 1. akt af sin sommerrevy til Aborreparken med Studenterforeningens bygning i baggrunden. Revyen hudflettede den rå kapitalisme, som den ytrede sig med gullaschbaroner og lettjente penge i ly af Verdenskrigen.⁷² Om det så også var med brod til udstykningen af den populære park, får stå hen, da kun få af revyens viser er bevaret.

Det kan overraske, at man endnu i forbindelse med behandlingen af salget af grunden til Revisionsinstituttet omtalte Aborreparkens gamle sø “i det derværende” anlæg. Men det skulle ikke være længe, før de sidste rester af søen blev kastet til og anlægget ændret til uigenkendelighed.

I biograferne kunne man i marts 1918 i et indslag i en ugerevy se en halv snes arbejdere travlt beskæftigede med at fylde jord ud i søen med Studenterforeningen og Boulevarden i baggrunden. Det hele foregik med håndkraft, og kun skovle og trillebøre samt løbebrædder var i anvendelse. Den lille film giver desuden et indtryk af de store højdeforskelle mellem Boulevarden og vandspejlet og antyder samtidigt, at omkostningerne til pilotering i den gamle voldgrav var store.⁷³

Selvom filmen officielt blev annonceret som “De sidste Spor af Aborreparken forsvinder”, var det nu en sandhed med modifikationer: Filmen fra 1918 forestiller grundarbejderne til Revisionsinstituttet. Endnu lå der mellem

Konservator P. Linde var ofte ude i marken for at registrere, hvad der skete rundt om i København. I 1926 gengav han i denne tegning den allersidste rest af Aborreparken, der forsvandt, da grunden til 2. etape af Teknologisk Institut blev gravet ud i oktober 1926. Trappen synes at være den samme som den, J.F. Willumsens stod på, da han udarbejdede sin radering i 1890. Fra Berlingske Aftenavis, 25.10.1926, Det Kongelige Bibliotek.

Vester Farimagsgade og den 1. etape af Teknologisk Institut et beskedent areal, der i 1921 blev kritiseret for at henligge med “forkrøblede buske”.⁷⁴ Helt væk var den altså endnu ikke, men disse rester forsvandt så 1926, og da Gotfred Tvedes tilbygning kom til, noterede antikvaren Peter Linde, at nu forsvandt den sidste rest af Aborreparken.⁷⁵ Endnu i vore dage ses mellem de høje huse en mindre lavning med nogle nyere træer omkring en børnehave. Der lå Aborreparken.

1. Bjørn Westerbeek Dahl: Københavns Kommune og voldanlæggene efter 1870, i: Projekt Fæstningsring. Status 2000. 2000, s. 16.
2. Plan til Bebyggelse af Terrainet mellem Kjøbenhavns Demarcationslinie og den indre By, efter Fæstningsvoldenes Sloifning med Forkaring og Skitser og Gadeprofiler. Udarbejdet ved den af Krigsministeriet den 8de September 1858 nedsatte Commission. 1865, s. 18.
3. Illustreret Tidende. Årg. 7, nr. 329, s. 139, 139.
4. Borgerrepræsentationens Forhandlinger, Aarg. 46, 1885/86, 8.3.1886, s. 1442-49.
5. Som forrige, s. ...
6. Som forrige, 15.3.1886, s. 1470-75.
7. Adressekontoret Efterretninger, 22.5.1886, s. 2.
8. Social-Demokraten 13.7.1886, s. 2.
9. Nationaltidende 8.9.1886, 2. udgave, s. 2.
10. Jyllandsposten 8.12.1886, s. 1.
11. Nationaltidende 26.10.1886, 2. udgave, s. 2.
12. Københavns Stadsarkiv. Vej- og Brolægningsvæsenet. Kopibog 1878-89, nr. 290, 19.7.1886;
13. Københavns Stadsarkiv, Magistratens 4. Afdeling, journalsag 1909/484. Bygningen er ikke omtalt i *Beskrivelse af Kjøbenhavns Kommunes Ejendomme 1904 (Tabelværk til Kjøbenhavns Statistik, nr. 14)*.
14. Social-Demokraten 23.6.1887, s. 2.
15. Dags-Telegraf 15.6.1888, s. 2 og 1.7.1888, s. 3.
16. Politiken 11.6.1888, s. 2.
17. Social-Demokraten 27.9.1893, s. 2.
18. Thisted Amtsavis, 28.8.1890, s. 2.
19. Politiken 26.8.1890, s. 1; Laurits Johansens erindringer, I Ballon. 1893, nævner intet herom.
20. Københavns Stadsarkiv, Magistratens 4. Afdeling, Journal 1888, nr. 428 med henvendelser af 21.6.1888, 10.9.1888, 12.9.1888. Der er ingen journalsag.
21. Fabricius' ansøgninger m.v. som forrige journalsag 1891, nr. 576.
22. Legatet Albertinas arkiv, Thorvaldsens Museum, jf. Nationaltidende 19.11.1892, s. 2.
23. Legatet Albertinas arkiv, Thorvaldsens Museum.
24. Adresseavisen 24.6.1902, s. 2.
25. Politiken 12.9.1902, s. 3.
26. Borgerrepræsentationens forhandlinger 1902-03, bind 63, 23.6.1902, s. 581.
27. Dagens Nyheder 27.7.1898, s. 2; Nationaltidende 31.7.1898, s. 2
28. Berlingske Tidende 30.1.1900, s. 2; Borgerrepræsentations forhandlinger ...; Lolland-Falsters StiftsTidende 11.10.1905, s. 1.
29. Dannebrog 9.8.1908, s. 1.
30. Lolland-Falsters Stiftstiden 8.10.1910, s. 2.
31. Jørgen Sthyr: Dansk grafik 1800-1910. 1949 (1970), s. 254; Sigurd Schultz: J.F. Willumsen. Grafiske Arbejder. 1943, s. 44.
32. Københavns Stadsarkiv, Pensionisterindringer 1967ff, nr. 1018 (Schenstrøm), nr. 1865 (Christensen); nr. 757 (Lundin), nr. 148 (Brodersen).
33. Thisted Amts-Tidende 9.7.1892, s. 2.
34. Ringsted Folketidende 13.2.1895, s. 2.
35. Københavns Stadsarkiv, Pensionisterindringer 1967ff, nr. 226.
36. Ringsted Folketidende 22.7.1890, s. 1.
37. Berlingske Tidende 27.6.1912, s. 2; Social-Demokraten 28.6.1912, s. 4.
38. Aftenbladet 15.6.1903, s. 2; Social-Demokraten 16.6.1903, s. 3.
39. Adresseavisen 16.12.1905, s. 2; Aftenbladet 16.12.1905, s. 2; Politiets Efterretninger 1906, nr. 14, 1.2.1906.
40. Social-Demokraten 22.5.1891, s. 2.
41. Social-Demokraten 24.4.1895, s. 2.
42. Holstebro Dagblad 3.12.1895, s. 2.
43. Aftenbladet 12.4.1894, s. 1; Social-Demokraten 22.4.1894, s. 2; Slagelse-Posten 27.6.1894.
44. Ribe Stifts-Tidende 29.11.1906, s. 1; Dagens Nyheder 19.8.1898, s. 2.
45. Nationaltidende 21.7.1912, s. 1.
46. Se f.eks. Berlingske Tidende 23.6.1893;

- Nationaltidende 20.6.1910, s. 1; Dagens Nyheder 2.8.1909, s. 1; Nationaltidende 29.7.1912, s. 1.
47. Dagens Nyheder 12.5.1905, s. 2.
48. Berlingske Tidende 5.8.1912, s. 1.
49. København 3.3.1903, s. 1; Social-Demokraten 3.3.1903, s. 2.
50. Ringsted Folketidende 30.7.1894, s. 2.
51. Jyllandsposten 2.10.1890, s. 2; Dags-Telegraf 23.10.1890, s. 1-2; Illustreret Tidende Årg. 32, 1890/91, nr. 4, s. 44.
52. Oversigt over de vigtigste jernbaneplaner i: Axel Holm: Ordningen af Baneforholdene, i: Axel Holm og Kjeld Johansen: København 1840-1940. 1941, s. 28-30.
53. Politiken 16.7.1895, 3
54. Overenskomst mellem Staten og Københavns Kommune angaaende forskellige Forhold vedrørende en Omordning af Banegaardsforholdene i og ved København, dateret 13.2.1904.
55. Tillægsoverenskomst af 7. August 1909 til Overenskomsterne af 13. Februar 1904 og 9. April 1904 mellem Staten og Københavns Kommune. 1909. Heri: "Forslag til Bebyggelse af det nuværende Banegaardsareal, Plance 1, dateret Januar 1909 og tegnet af ... Ernst og J. B. Carlsen.
56. Axel Holm: Planer for det gamle Jernbaneterræn, i: Axel Holm og Kjeld Johansen: København 1840-1940. 1941, s. 30-33.
57. Opridsning af byggesagen: København 1.10.1910, s. 5.
58. Som forrige; Dannebrog 2.3.1909, s. 3.
59. Politiken 17.1.1915, 2.
60. Forslagene er omtalt i bl.a. Aalborg Stiftstidende 27.5.1909, s. 1, men ikke i bladet Arbejdsgiveren. Hovedbestyrelsens handlinger herom Arbejdsgiveren 1909, særligt s. 324 og 336.
61. Borgerrepræsentationens Forhandlinger 1913/1914, Årg. 74, s. 403-405, 26.5.1913.
62. 63de Beretning til Repræsentantskabet for Kreditforeningen af Grundejere i de Danske Østifter 1913/14, s. 41 og 43; Den samlede pris 2.209.972,66 kr. 66de Beretning, s. 41.
63. Social-Demokraten 19.10.1913, s. 1; Berlingske Tidende 30.10.1913, s. 2.
64. Nationaltidende 17.2.1916, 2. udgave, s. 3.
65. Lisbet Balslev Jørgensen, Hakon Lund og Hans Edvard-Nørregård-Nielsen: Danmarks arkitektur. Magtens bolig. s. 108-109.
66. Horsens Folkeblad 13.12.1915, s. 4; Aftenbladet 13.1.1916, s. 3.
67. Borgerrepræsentationens Forhandlinger 1928/29. Årg. 89, s. xxx, 8.6.1928.
68. Borgerrepræsentationens Forhandling 1914/1915. Årg. 75, s. 2118-20, 11.2.1915.
69. Nationaltidende 8.7.1928, s. 5; Berlingske Tidende 31.12.1929, s. 5.
70. Borgerrepræsentationens Forhandlinger 1917/1918, årg. 78, s. 1973-1975, 24.1.1918.
71. Politiken 10.6.1913, s. 1.
72. Berlingske Tidende 7.7.1915, s. 1.
73. Nordisk Films Kompagnis Ugerevy Danmark nr. 29-30, sandsynligvis udsendt i marts 1918. Findes på Filmcentralens hjemmeside.
74. Berlingske Tidende 5.8.1921, s. 6.
75. Berlingske Tidende Aften 25.10.1926, s. 10, s. 2 med illustration s. 10.

Forfatterbiografier

Rasmus Agertoft

F. 1975, cand.mag. i litteraturvidenskab fra Københavns Universitet. Historisk konsulent i Rundetaarn med særlig interesse for tårnets symbolske lag. Har desuden beskæftiget sig med Rasmus Nyerup og redaktør af *I gamle bøger, i oplukte høje. Rasmus Nyerup 1759-1829*, 2010.
E-post: ra@rundetaarn.dk.

Bjørn Westerbeek Dahl

F. 1952, bibliotekar, museumsinspektør. Ansat ved Københavns Rådhusbibliotek 1986-2006, siden 2015 kildelæser ved *Danmarks Kirker*. Medlem af bestyrelsen af Selskabet for Københavns Historie siden 1991, formand fra 2005. Talrige udgivelser i tidsskrifter og årbøger, særligt om 1600-tallet. Af selvstændige titler bl.a. medforfatter til *Guide til Københavns befæstning*, 1996, *Geddes eleverede kort 1761*, 2002 og *Til Rigets forsvar og Byens gavn 1-3*, 2017.
E-post: bjoern.westerbeek.dahl@gmail.com

Knud Børge Pedersen

F. 1942, cand.med.vet., lic.med.vet., dr.med.vet., cand.theol. Fhv. direktør for Statens Veterinære Serumlaboratorium og Statens Veterinære Institut for Virusforskning på Lindholm, og Danmarks Fødevareforskning. Har publiceret en række artikler om 1800-tallets altertavler og kirkehistoriske billeder.
E-post: knudbp@adr.dk

Hanne Rasmussen

F.1951, cand.mag i Historie og sociologi. Har været chef for Folketingets Bibliotek og Oplysningstjeneste 2001-2017. Seneste publikation er *Folketinget*, 2018, udgivet af Folketingets Præsidium og Gyldendal i anledning af 100-året for indflytningen på det nuværende Christiansborg.
E-post: hanneinger@gmail.com

Peter Wessel Hansen

F 1977, arkivar på Københavns Stadsarkiv og har skrevet adskillige artikler samt ph.d.-afhandlingen *Den Skjulte Fattigdom om 17-1800-tallets fattige*.
E-post: ER9X@kk.dk

Person- og stedregister

A

Abildgaard, Nicolai (1743-1809), *billedkunstner*, 61
Aborren (ballon), 112
Aborrepareren, 105-149
Absalons Borg, 98
“**Absalons Rytterstatue**”, 119
“**Adam og Eva ved Kains Lig**”, 117
Agertoft, Rasmus (f. 1975), *litteraturhistoriker*, 81-89
Albertina (legat), 115, 117
Almindelig Hospital, 33, 36
Amaliegade nr. 38, 138
Andersen, H.C. (1805-75), *forfatter*, 72, 76, 78, 81-84, 89
Andresen, C.S. (1760-1836), *rektor*, 41

B

Bache, Otto (1839-1927), *billedkunstner*, 48-50, 52-56, 78
Balling, Emanuel (ca. 1770-1838), *kancellisekretær*, 17
Baltzer, Johan (-1759/90-), *parykmager*, 31
Baselitz, Georg (f. 1938), *tysk billedkunstner*, 76
Bastholm, Christian (1740-1819), *kgl. konfessionarius*, 36
Bellman, Carl Michael (1740-95), *svensk digter*, 84

Bengtson, Ask (-2014-), *teatermaler*, 48, 50, 56
Bergsøe, Vilhelm (1835-1911), *forfatter*, 84
Bibliotekshaven, 102-103
Bindesbøll, Gottlieb (1800-56), *arkitekt*, 48, 70-72
Bissen, H.V. (1798-1868), *billedhugger*, 93
Bissen, V. (1836-1913), *billedhugger*, 93, 115, 117-118
Bodenhoff, Andreas (1723-94), *handelsmand*, 24
Bonnesen, Carl (1868-1933), *billedhugger*, 117, 119
Bornholm, 40
Borup, Ludvig Christian (1836-1903), *borgmester*, 133
Botanisk Have, 106, 108-109
Boulevardbanen, 105, 133-135, 144
Brodersen, Anna (1891-1976), *enke*, 122
Bruun, Johan Jacob (1851-1932), *murermester, oldermann*, 138
Busk, opsigtsbetjent (d. ca. 1793), 30
Bärens, Johan Hendrich (1763-1813), *filantrop*, 17
Børsen, 84
Böttger, Frederik C. (1838-

1920), *arkitekt*, 127, 130, 140

C

Café Botanique, 125
Café Constantia, 125
Café du Aborre, 112
Café du Parc, 113, 115
Caroline Amalie (1796-1881), *dronning*, 68
Christensen, C.F. (1805-83), *teatermaler*, 58, 70, 73
Christian den 4. (1577-1648), *konge*, 84, 87
Christian den 5.s Rytterstatue, 88, 119
Christian den 6. (1699-1746), *konge*, 90
Christian den 7. (1749-1808), *konge*, 92
Christian den 8. (1786-1848), *konge*, 68
Christian den 9. (1818-1906), *konge*, 49, 100
Christiansborg Slot I, 90-93, 104
Christiansborg Slot II, 93, 96
Christiansborg Slot III, 98, 101-102, 104
Christiansborg Slotsplads, 90-104
Christiansen, Richard (1898-efter 1969), *pensionist*, 122

Clausen, H.P. (1928-98),
historiker, politiker, 69

Clemmensen, Andreas (1852-1928), *arkitekt*, 136-137

Cramer, Peter (1726-82),
billedkunstner, 58-61, 78

D

Dahl, Benny (f. 1956),
billedhugger, 101

Dahl, Bjørn Westerbeek
(f. 1952), *museumsinspektør*,
bibliotekar, 105-149

Dahlerup, Jens Vilhelm (1836-1907), *arkitekt*, 48-49, 114-115

Dan, Valdemar (1871-1935),
arkitekt, 140-141, 143

Dansk Arbejdsgiverforening,
138

“**David**”, 119

David, Jacques-Louis (1748-1825), *fransk billedkunstner*, 61

Dorph, Niels Vinding (1862-1931), *billedkunstner*, 72

Drachmann, David (-2014-),
teatermaler, 48, 50, 56

E

Eckersberg, C.W. (1783-1853),
billedkunstner, 73

Eegberg, Hans Heinrich
(1723-84), *billedkunstner*, 16, 39

Eigtved, Nicolai (1701-54),
arkitekt, 48-49, 58

Elefantporten, 120

Eriksen, Erik (d. 1895),

typograf, 125

Evens, Otto (1826-95), *billedkunstner*, 117, 137

Ewald, Johannes (1743-81),
forfatter, 71

F

Fabris, Jacopo (ca. 1689-1761),
teatermaler, 48, 58

Fabritius, Jens Jørgensen
 (“**Jørgs**”) (1856-1907), 113-115

**Fagskolen for Haandværkere
og Mindre Industridrivende**,
se Teknologisk Institut

Fenger, Andreas (1764-1806),
læge, 38

Fenger, Ludvig (1833-1905),
arkitekt, 114

Fidias (-480/479 f.Kr. -), *græsk
billedhugger*, 55

Fincke, Caspar (1584-1655),
kunstsmed, 89

Fischer, Egil (1878-1963),
arkitekt, 136

Flindt, H.A. (1822-1901),
havearkitekt, 108-111

**FOA, Forbundet af Offentligt
Ansatte**, 144

“**Folketingsgrisen**”, 101-103
Forenede Jernstøberier,
141-144

Frandsen, Søren (1918-96),
teatermaler, 48, 56

Frederik Carl Christian, se
Frederik den 7.

Frederik den 3. (1609-70),

konge, 119

Frederik den 5. (1723-1766),
konge, 47, 58

Frederik den 7. (1808-1863),
konge, 62

Frederik den 7.s Rytterstatue,
93, 99

**Frederik den 7.s Stiftelse for
Fattige Kvinder af Arbejds-
klassen**, 128

Frederik den 8. (1843-1912),
konge, 127

Frederik den 9. (1899-1972),
konge, 100

Frederiks Hospital, 38

Frederiks Koloni, 92

Frederiksberg, 85

Frederiksværk, 143

Freya (fregat), 37

Frie Udstilling, 110

Friedrich, Johan Gottlieb (ca.
1742-1809), *kobberstikker*, 93

“**Frihedsstøtten**”, 107, 119

Friis, Niels (1904-1973),
*musikhistoriker og teateran-
melder*, 47, 76

Frost, Petter Christian
(-1795-), *fiskebløder*, 28-29

G

Gammel Mønt-kvarteret, 138

Gedde, Samuel Christoph
(1699-1766), *ingeniørofficer*, 26

Gjellerup, Karl (1857-1919),
forfatter, 130

Glyptotekskvarteret, 146, 144

Gorm, Andreas (d. 1821),
*opsigtsbetjent uden for Vester-
port, kontrollør, 25-26*

Granberg, Victor (-1857-),
svensk ballonskipper, 98

Gyldenløves Bastion, 110

Gyldenløvesgade, 115

Gyldenløvesgade nr. 2-4, 115

Gyllich, Valdemar (1837-95),
teatermaler, 56

H

H.C. Andersens Boulevard,
144

“**H.C. Ørstedes Statue**”, 133

Hagen, G.B. (1873-1941),
arkitekt, 137

Hall, Carl Christian (1812-88),
politiker, 49

Hammerich, Holger (1845-
1915), *ingeniør, 130, 137*

**Handels- og Kontorist-
foreningen**, 141

Hansen, Constantin (1804-
1880), *billedkunstner, 56, 71*

Hansen, Henning (1880-1945),
arkitekt, 141

Harsdorff, C.F. (1735-90),
arkitekt, 48, 58

Hasselriis, Louis (1844-1912),
billedhugger, 117

Heiberg, Johan Ludvig (1791-
1860), *forfatter, 49, 62*

Helligåndskirken, 84

Helmers Bastion, 105-108, 110

Henningsen, Poul (1894-

1967), *arkitekt, samfundsrevser,
100, 144*

Herholdt, J.D. (1818-1902),
arkitekt, 136

“**Herkules**”, 96

Heyman, Philip W. (1837-93),
industri drivende, 113-114

Hilker, Georg (1807-75),
dekoremaler, 50

Holberg, Ludvig (1684-1754),
forfatter, 71-73

“**Holger Danske**”, 120

Holm, Emil (1823-63),
arkitekt, 71

Holm, Per Nielsen (-1785-),
læsser, 15

Holst, Georg Wilhelm (-ca
1787/90-), *porcelænshandler,
5, 7-8, 31*

Holtebanegården, 121, 128

Hygom, Louis (1879-1950),
arkitekt, 141

Højbro Plads, 119

I

Industriforeningens Bygning,
144

Ingeniørforeningen, 138-139,
146

J

Jacobi, C.F. (1739-1810),
teaterdirektør, 58

Jacobsen, Carl (1842-1914),
brygger, 115, 117

Jacobsen, J.C. (1810-1881),

brygger, 78

Jarmers Tårn, 140

Jensen, Frederik (1863-1934),
skuespiller, 147

Jensen, I.L. (1800-56),
billedkunstner, 71

Jensen, Jacob (-1786-),
øltapper, 29

Jensen, Jens (1859-1928),
borgmester, 127

Jernbaneparken,
se Aborreparken

Johansen, Lauritz (1856-1919),
luftskipper, restauratør, 112

Johansen, Oskar (1860-1942),
borgerrepræsentant, 119

Jørgensen, Lars (ca. 1742-efter
1790), *bager, mellemligger, 27*

Jørgensen, Peder (-1794-),
sømand, 31

Jørgensen, Thorvald (1867-
1946), *arkitekt, 98, 100*

K

Kadetakademiet, 16

Katolsk-Apostolsk Kirke, 128

Kierkegaard, Søren (1813-55),
filosof, 82

Kirurgisk Akademi, 38

**Kjøbenhavns Skøjteløber-
forening**, 115

Klampenborgbanegården,
120, 128

Klæstrup, P.C. (1820-1882),
tegner, 28, 42, 68, 75, 82, 85-86

Koch, Jørgen Hansen (1787-

1860), *arkitekt*, 48, 59-60, 62-63
Kongelige Teater, 47-80
Kongens Have, 83-84, 113, 136
Kreditforeningen af Grundejere i de Danske Østifter, se: Østifternes Kreditforening
Kuhlau, Friedrich (1786-1832), *komponist*, 71
Københavns 2. Banegård, 106, 120, 128, 135
Københavns Hovedbanegård, 119, 132-133
Københavns Rådhus, 39, 130
Københavns Slot, 91
Københavns Vandværk, 106, 109-110
Köhler, Julius (1835-1894), *murermester*, 49
Köhler, Vilhelm (1839-1902), *murermester*, 49

L

Lahde, G.L. (1765-1833), *kobberstikker*, 9, 19, 23, 32
L'Amoreaux, Abraham César (d. 1692), *billedhugger*, 119
Langeland-Mathiesen, Aage (1868-1933), *arkitekt*, 119, 137-138
Langelinie, 117
Laurvig (d. før 1793), *greve*, 30
"Lille Hornblæser", 120
Lind, Helge Vincent (1937-2009), *teatermaler*, 48, 56
Linde, Peter (1888-1957), *konservator*, 147-148

Lorentzen, C.A. (1749-1828), *billedkunstner*, 73
Lund, J.L. (1777-1867), *billedkunstner*, 48, 52-55, 57, 60-66, 68-70, 75-76, 78
Lund, Troels (1802-67), *teatermaler*, 48, 55, 64, 70-71, 73
Lundin, Richard Christian (1897-1977), *pensionist*, 122
Lyngs, Mads Sørensen (-1791-), *tobaksarbejder*, 29

M

Magnus, Johan (-1784/90-), *opsigtsbetjent*, 27
Mahler, Constantin Barbye (1773-1830), *lærer og student*, *senere præst*, 40-41
Mangor, Thomas Christoffer (1739-1801), *læge*, 37, 40
Margrethe den 2. (f. 1940), *dronning*, 100
Marmorbroen, 90
Marstrand, Wilhelm (1810-1876), *billedkunstner*, 12, 50
Marx, Karl (1818-83), *tysk filosof*, 15
Meldahl, Ferdinand (1827-1908), *arkitekt*, 107-108, 127, 130
Metropolitanskolen, 136
Meyer, Jacob Frederik (1849-1905), *bro- og vejvæsensinspektør*, 114
Michelangelo (1485-1564), *billedkunstner*, 119

"Minerva", 96
Mogensen, Peter Michael (1881-1869), *bager, konditor*, 123
Most, Peter (1826-1900), *fotograf*, 50
Møller, Else Caroline (-1790-), *enke*, 36

N

"Neapolitansk Fisker lærer sin dreng at spille fløjte", 117, 137
Nebelong, N.S. (1806-71), *arkitekt*, 48, 72, 78
Nielsen, N.P. (1795-1860), *skuespiller*, 72
Nielsen, Rasmus (ca. 1860-1891), *opvarter*, 125
Nikolaj Kirkebygning, 136
Nobel, O.K. (1833-88), *afdelingsingeniør*, 136
Nyebølle, V. (1862-1933), *arkitekt*, 119
Nyrop, Martin (1849-1921), *arkitekt*, 98
Nystrøm, Eiler (1874-1948), *kulturhistoriker*, 119
Nørre Voldgade, 134
Nørre Voldgade nr. 3-5, 140
Nørrebro, 26
Nørreport, 26-28

O

Oehlenschläger, Adam (1779-1850), *digter*, 71, 76
Oppenheim, Albert (1879-

1956), arkitekt, 145-146

P

Panduro, Henny (1863-1930), billedkunstner, 88

Pedersen, Knud Børge (f. 1948), dyrlæge, teolog, 47-80

Pedersen, Ove Christian (1893-1993), teatermaler, 48-56

Pedersen, Therolf (1858-1942), teater- og marinemaler, 56

Pedersen-Dan, H.P. (1859-1939), billedhugger, 120

Petersen, Ove, arkitekt (1830-92), arkitekt, 48-49

Pind (-1791-), frisør, 21

Placius, Johann Günther

August (-1734/37-), tysk embedsmand, 14

Plautus, Titus Maccius (254-184 f. Kr.), romersk komedieforfatter, 69

Plesner, Ulrik (1861-1933), arkitekt, 137-138, 140-141, 143

Politigården, 138, 144

Prins Jørgens Gård, 98

R

Rach, Johannes (1721-83), billedkunstner, 16, 38

Rafaël (d. 1520), italiensk billedkunstner, 54, 76

Rasmussen, Hanne (f. 1951), historiker, tidligere bibliotekschef, 90-104

Revett, Nicholas (1720-1804),

engelsk arkitekt, 64

Revisions- og Forvaltningsinstituttet, 145-146

Ridebanen, 90, 92, 96, 98, 100

Rigsdagsgården, 100

Riis, Poul Jørgen (1910-2008), professor i klassisk arkæologi, 47, 64, 78

Roed, Jørgen (1808-88), billedkunstner, 76

Rosenborg Slot, 84, 92

Rosenhoff, Claudius (1804-69), forfatter, 85-86

Rosenkilde, Georg Henricus (1814-91), fotograf, skolemand, 73-74

Rosenkrantz, Edel (1869-1954), g.m. P.R., 126

Rosenkrantz, Palle (1867-1941), forfatter, 126

Rundetårn, 81-89

Rådhuspladsen nr. 35, 141

S

Sandberg, Daniel Ludvig (-1788/93-), tjener, 30

Sankt Johannes Kirke, 65

Sankt Peders Mølle, 106-107

Sankt Petri Kirke, 120

Sankt Thomas, 31

“Satyr, der bærer en vandkrukke”, 117

Schacks Bastion, 107

Schenstrøm, Marie (1881-1876), syerske, 121

Schmidt, Niels F. (-1790-),

tømrersvend, 24-26

Schultz, Sigurd (1894-1980), kunsthistoriker, 120

Schumacher, H.C.F. (1757-1830), kirurg, anatom, 37

Senn, Johannes (1780-1861), billedkunstner, 9, 19, 23, 32

Sinding, Sven (1881-1929), arkitekt, 144

Skovgaard, P.C. (1817-75), billedkunstner, 50

Slavekirken, se Studenterforeningen

Sofokles (496-406), græsk dramatiker, 69

Soldins Stiftelse, 136

Sommerfeldt, E.J. (1842-1903), ingeniørofficer, politiker, 113

Sprein, Fr. Chr. (ca. 1726-1808), hofinspektør, 40

Steen, Hans Christian (1878-1957), arkitekt, 137

Sthyr, Jørgen (1905-78), kunsthistoriker, 120

“Storkespringvandet”, 88

Struensee, Johan Friedrich (1737-72), læge og statsmand, 92

Strøget, 89

Stuart, James (1713-88), engelsk arkitekt, 64

Studenterforeningen, 105, 111, 119, 136-138, 147

Svanekjær, Charlotte Augusta (-1790-), enke, 34-36

Sørerne, 110

Søpavillionen, 115, 128

T

Tegner, Hans (1853-1932),
tegner, 75

Tegner, I.V. (1832-1909),
ingeniør, 130

Teknologisk Institut, 140, 144-
145, 147

Thorup, Hans Christian (ca.
1732-efter 1790), *thehandler*,
portnerassistent, 26-27

Thorvaldsen, Bertel (ca. 1768-
1844), *billedhugger*, 61, 96, 98

Thurah, Laurids de (1706-59),
arkitekt, 91

Tilly, Claus Christian (1800-
79), *teatermaler*, 48, 70, 73

Tivoli, 85, 106

Trinitatis Kirke, 82, 85

“**Tulbalkain**”, 115, 117

Tvede, Gotfred (1863-1947),
arkitekt, 138-139, 144-145, 148

U

Universitetsbiblioteket, 82

Urne, Christian (1749-1821),
overpræsident, 28

V

Ved Stranden nr. 6, 138

Vennelyst, varité, 76

Vester Boulevard, 140, 147

Vesterbro, 25-27, 30

Vesterport, 31

Vestervold, 106

Vett, Marie Elisabeth (ca.
1745-efter 1790-), *enke*, 35

Vilhelmine (1808-91),
prinsesse, 62

Vilslev, Camilla (-2014-),
teatermaler, 48, 50, 56

Voldene, 92, 110

Vor Frue Kirke, 82

W

Wallich, Arnold (1779-1845),
teatermaler, 48, 60-62, 68, 73

Wansch Vilhelm (1875-
1961), *kunsthistoriker*, 117

Weber, Max (1864-1920),
økonomi og sociolog, 15-16

Weidenhaupt, Andreas (1738-
1805), *billedhugger*, 62

Werlauff, E.C. (1781-1871),
historiker, 84, 92

Wessel, Johan Herman (1742-
85), *forfatter*, 711788

Wessel Hansen, Peter (f. 1977),
arkivar, 5-46

Weyse, C.E.F. (1774-1842),
komponist, 71

Wiedersatz (d. 1790 eller før),
brændevinsbrænder, 36

Wiedersatz, Johanne
(-ca. 1770/90-), *enke*, 36

Wiedewelt, Johannes (1731-
1802), *billedhugger*, 62

Willumsen, J.F. (1863-1958),
billedkunstner, 110-111, 120-
121, 147

Winsløw, F.C. (1752-1811),
kirurg, 37

Z

Zinck, Otto (1824-1908),
skuespiller og teaterhistoriker,
70, 73-75

Ø

Øllgaard, Christian Krarup
(1841-1915), *ingeniør, borg-
mester*, 117

Ørstedsparken, 107-109, 114-
115, 117, 120, 125-126, 140, 144

Østerbro, 26

Østerport, 26

Østifternes Kreditforening,
139-141

Å

Aagaard, Carl Frederik (1833-
95), *landskabsmaler*, 48-50,
52-53, 55-56, 78

Aarestrup, Jørgen Foigt (Vogt)
(1775-1808), *fuldmægtig, port-
kontrollør*, 39-40